Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Landsbyskomageren

Jonas Stolts Optegnelser.

Frit

efter et Haandskrift i „Nordiska Museet".

Af

R. Mejborg.

Med 62 Billeder.

Ved Udvalget for Folkeoplysnings Fremme.

Kjøbenhavn.

I Kommission hos G. E. C. Gad.

Trykt hos Nielsen & Lydiche.

1890.

Indledning.

Kunſtkamrene, der var fyldte med alle Slags ſære og koſtbare Ting, blev i Begyndelſen af vort Aarhundrede opløſte i forſkjellige Samlinger, ſom rigt begavede, viljeſtærke Mænd ſtræbte at ordne og fuldſtændiggjøre.

Disſe Samlinger deler ſig naturligt i to Grupper; den ene omfatter det ypperſte, Mennesker har frembragt, og indeholder Kunſtværker ſamt pragtfulde Brugsgjenſtande, ſom har tilhørt de fornemme; den anden viſer menneſkeligt Sniille i ſin førſte Udvikling og omfatter dels vilde og halvvilde Folks Arbejder, dels Oldſager.

Desuden har man i den nyeſte Tid begyndt at frede om Gjenſtande, der belyſer Almuens Liv og Levned; Æren herfor tilkommer een Mand, Svenſkeren Dr. Artur Hazelius.

Fra Barndommen var Hazelius fortrolig med Bondens Dont; ſine kjæreſte Ungdomsminder ſamlede han blandt Dalakarlene. Og heraf var Følgen, at hans glødende Fædrelandskjærlighed ikke blot kom til at gjælde Stormænd med verdensberømte Navne, men ogſaa den jævne Almue i affides Landsbyer. Da han ſaae, at Jærnvejene medførte ſaa mange Kjøbſtadnoder, at Skikkene, ſom i Aarhundreder var gaaede i Arv fra Slægt til Slægt, maatte forſvinde i Løbet af en Menne-

skealder, besluttede han at bevare et tro Billede af den gamle, svenske Bondes skjønne, ejendommelige Folkeliv.

Dr. Hazelius lod strax Handling følge paa Beslutning, men høstede i Begyndelsen ringe Tak; thi for almindelige Mennesker saae det jo ud som topmaalt Daarskab at anbringe en Formue i „Skrammel" og opgive en anset Stilling for at rejse om og kjøbe det; kort efter at han havde aabnet sin Samling, kaldte man den spotvis „Pjalteboden". — Da indsaa Hazelius, at han for at vække Interessen maatte give mere talende Skildringer end dem, som findes i almindelige Musæer, og derfor lod han bygge Bondestuer og Landskaber, hvor han anbragte legemsstore Figurer i Nationaldragter, samt allehaande Bohave; de udgjør endnu Samlingens Knudepunkter.

Her findes en Vraa af det nordlige Sverrigs snedækte Naaleskove, hvor skindklædte Lapper har rejst deres lille spidse Telt; derinde sidder Kvinder med tændte Kridtpiber i Kreds om Kaffekjedelen; udenfor fysler Mændene med Rensdyrene; en Karl kommer farende paa Langskier; en nysgjerrig Purk titter i den æskeformede Slæde, der tjener som Klædekiste. — Hist falder Øjet paa en af Mellemsverrigs navnkundigste Egne. Et mægtigt Lærred fremstiller en Udsigt over Siljansøen. Paa en Odde ses Landsbyen Mora, hvor Dalakarlene hyldede Gustav Vasa, og i Baggrunden skimtes et Tag, som dækker over Kjælderen, hvor han søgte Skjul for Kong Kristjans Spejdere. Dette Billede er Baggrund for store, stærkt byggede Skikkelser i Dragter, der efter Egnens Brug ikke alene veksler fra Sogn til Sogn, men ogsaa for Kvindernes Vedkommende angiver, om Bærerske er forlovet eller uforlovet, Hustru eller Enke. — Fra Halland er hentet en af de fornøjelige Hytter, der udgjør et eneste Rum, som tjener ikke alene til Stue og Køkken, men ogsaa i Nødsfald afgiver Plads for Lam, Kalve

og Smaagrise. Højsædel, Nørrebænk, Gavlbænken, Storebord og det øvrige gammeldags Bohave indtager de fra Arilds Tid bestemte Pladser; Loft og Vægge er beklædte med Billedtapeter. Under Vinduet, der er et Tagvindue, sidder en gammel Kvinde, som helligholder Hviledagen, idet hun læser op af Bibelen for sin bedagede Ægtefælle. — For Skaanes Vedkommende er valgt en Bryllupsstue. Væggene er dragne med fine, linnede Duge; Himmelsengen strutter af Dyner; Festbordet bugner under Anretningen. Midt paa Gulvet staar Bruden prydet med vægtige Kjæder, braskende Brystsmykker, og hos hende den stadselige Bejler, samt Fader og Moder synligt glade over det gode Parti; en lille Knægt er optagen halvt af den uvante Glimmer halvt af Gaasen, som strækker Hovedet ud af Bænken for at faa Mad.

Disse og flere lignende Grupper gjør Beskueren saa fortrolig med Sverrigs Bønder, at han betragter de øvrige udstillede Gjenstande, Ride- og Kjøretøjer, Avlsredskaber og allehaande andre Sager, som Ting, der har tilhørt gamle Bekjendte. Uvilkaarligt foresiller han sig dem i Brug og søger at gætte Tankerne, der opstod, mens de var under Arbejde. Med inderlig Glæde læser han Indskrifterne paa Kjæresiegaverne, hvad enten de er saa simple som den fra Østergøtland: Maiga Linartsdotter, tag dätta mäd en trogen hand 1785 (Maja Linartsdatter, tag dette med tro Haand); eller saa pyntelige som den islandske:

OSKA EG ÞYDRE AVDAR SLOD,
SEM EIGNAST KIEFLENN ÞESSE.
AD HENNE VEITIST GLÆFANN GOOD.
GVD HANA SIALFVR BLESSE!
1687.

(Rigdommens jævne Vej ønsker jeg hende, som faar

dette Manglebræt, og at hende beskæres al Lykke. Gud velsigne hende.)

1878 var Hazelius's Samling paa Pariser-Udstillingen og vakte — mellem Masser af Kunstværker — en saadan Opsigt, at Folk stod opstillede i Tusendvis og ventede paa Adgang. Musæets Ry bredtes over alle Lande; rundt om udkastedes Planer til lignende.

Nu besluttede Hazelius at udvide sit Omraade, saa det naaede fra Ejderen til Nordkap, fra Islands Vestkyst til Finlands Østgrænse. Og da det viste sig, at hans Plan kunde gjennemføres, fik han Hjælp fra store og smaa; der var næppe en Krog i hans Fædreland, hvor man ikke understøttede ham. Saa voxede Samlingen med rivende Fart. Skjønt den kun er 18 Aar, tæller den nu 60,000 Nummere, som fylder 90 Værelser.

1888 tilbragte jeg et Par Maaneder i Stockholm for at studere denne Samling. Idet jeg her gjør Rede for noget af mit Udbytte, begynder jeg med at omtale kvindeligt Haandarbejde.

Fra Egne, der grænser til Lapmarkerne, har Musæet faaet nogle vævede Sengetæpper med Flos af Rensdyrhaar, der ligger saa regelmæssigt, at Tøjet ser ud som loddent Skind. Ifølge gamle Folks Sigende er disse ejendommelige Stykker vævede paa lodret Vævestol af allersimpleste Slags og har været et højst langsommeligt Arbejde. Fra ny af er de da ogsaa ansete for Kostbarheder, og nu, de er gamle, har de saa meget mere Værd, som de rimeligvis ere de sidste Prøver af Oldtidens berømte „Lod". Des værre er der ikke meget at sige om dette Stof. Jeg kan kun minde om, at Regner Lodbrogs Tilnavn hidrører fra et Par Buxer af Lod, og dernæst gjøre opmærksom paa, at Romeren Plinius, som levede paa Kristi Tid, siger, at Lod var Tøj af saadan Tykkelse, at hverken Sværd eller Pile kunde

trænge igjennem det; i hans Dage blev det tilvirket ikke alene i Skandinavien, men ogsaa i Nordtyskland.

Fra de samme nordlige Steder stammer nogle vævede Tapeter, der er smykkede med ejendommelige Dyreformer, saakaldte Bestialia, der paa et Par Stykker danner brede Bræmmer og paa andre fylder hele Dugen. Dette sære Mønster hidrører fra Væverierne i Babylon og kom i det fjerde Aarhundrede til Sydeuropa. Her gjorde Præsterne med Biskop Asterius i Spidsen alt, hvad de kunde, for at fortrænge det; men trods denne Modstand vandt de babyloniske Tøjer mere og mere Udbredelse, og efter halv Hundrede Aars Forløb begyndte man endogsaa at anvende dem til kirkeligt Brug. Da blev de omstridte Dyrefigurer gjorte til kristelige Sindbilleder og var nu for bestandig knyttede til den katholske Kirke. Fra fornemme Gejstlige kom de i langt senere Tid til verdslige Hoffolk og vandrede saa lidt efter lidt ud til Smaafolk i affides Egne; saa vidt vi veed, naaede de først Jemteland i forrige Aarhundrede.

Lærredstapeterne med bibelske Billeder, som endnu for faa Aar siden var almindelige i svenske Bøndergaarde, stammer ligeledes fra ældgamle Kirkeprydelser. De er lavede af Landsbymalere, som har ladet Kunsten gaa i Arv fra Fader til Søn. Æmnerne er tagne saa vel fra det gamle som fra det ny Testamente; til de hyppigste hører: Isaks Ofring, Jakobs Rejse til Ægypten, de tre Mænd i den gloende Ovn, Daniel i Løvekulen, Hyrderne i Bethlehem, Helligtrekonger, samt de kloge og ukloge Jomfruer. Mest yndet var dog Beretningen om Bryllluppet i Kana og Fortællingen om den fortabte Søn, der gav rig Lejlighed til at fremstille Optrin fra det daglige Liv. Midlerne var simple: Omridsene blev tegnede med en Blykugle, udfyldte med skinnende Farver og optrukne med Sod. Alle Begiven-

heder blev henførte til Kunstnerens egen Tid; Dragter og Omgivelser kom til at rette sig efter de Moder, som herskede i hans Hjemstavn. Bruden fik en Krone paa sit udslagne Haar; Præsterne iførtes svensk Ornat og forsynedes med store Merskumspiber; Spillemændenes Paaklædning kom til at bestaa af røde Nathuer, blaa Trøjer med mange blanke Knapper, hvide Uldstrømper og Spændesko. Bryllupsgildet blev gjengivet, saaledes som det gik for sig i svenske Landsogne; ja en Maler, som var bange for, at Madlavningen kunde misforstaas, skrev endogsaa oven over Skorstenen: „Ret nu er Kaalen færdig". — Endnu friere Overskrifter blev valgte til forskjellige Afsnit af den fortabte Søns Historie; som Exempler anføres: „Drik mig til, lille Ven", „Kjøb mine Fletninger" *), „Godnat-Snaps", „Betal, din Kjeltring". — Fra Barnsben var Bønderne vante til at betragte disse Billeder med Ærefrygt, og Tapeterne, som kun kom frem i Juletiden, fremkaldte altid lyse Erindringer hos store og smaa. — Saa meget mindre kan der tages Forargelse, som lignende Billeder forekommer rundt om i Kirkerne. Paa middelalderlige Fremstillinger af Stalden i Bethlehem ses Josef i Færd med at passe Barnet; snart koger han Mad til det, og snart giver han det Mælk af et Horn, som ligner dem, vi bruger til Dæggelam **).

Fra Halland og Skaane foreligger en Mængde ud-

*) Dette Udtryk sigter til en smaalandsk Skik, som medførte, at Haaret blev klippet af Bruden, naar hun havde sat sig paa Brudesengen. Rimeligvis stod denne Skik i Forbindelse med Sædvanen i Nonneklostre, hvor Haaret jo klippes af den, der indvies til Herrens Brud.

**) Samme Slags Pattehorn anvendtes endnu i Mands Minde til norske Bønderbørn.

mærket smukke, vævede Tapeter med blaa og røde Striber dannede af regelmæssige, ligeliniede Mønstre, hvis Forbilleder i det 11te og 12te Aarhundrede blev førte til Europa af Riddere, som drog ud for at erobre den hellige Grav. Spørger vi om, naar de kom til Skaane, kan vi rimeligvis hente Svar fra en Mønsterbog, som bærer Aarstallet 1572 og hører til „Nordiska Museets" store Sjældenheder; den er fyldt dels med Haandtegninger og dels med plattyske Vers, der gjør det sandsynligt, at den oprindelig har tilhørt en indvandret Væver, som bragte Kunsten med sig til det østlige Danmark.

Yngst i Rækken er de stadselige, vævede Billedtapeter, hvoraf største Delen er forarbejdede i rige, norske Bøndergaarde; gjennemgaaende er de helt af Uld, men til enkelte er dog anvendt lidt Silke og en Smule Guldtraad. Mange er „Papagøjetapeter", der forestiller yppige Skove, hvor Træer med gyldne Æbler skygger over store røde Tulipaner, hvor allehaande Dyr springer mellem Løvet, og brogede Papagøjer sidder i Trætoppene. Nogle Stykker, som hidrører fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, har Fremstillinger af Helligtrekonger. — Omkring Aar 1500 begyndte den Slags Tapeter at komme i Brug paa kongelige Slotte i Danmark og Sverrig; hundrede Aar senere havde de faaet en saadan Udbredelse, at de endogsaa var almindelige i rige Borgeres Huse. De fleste blev indførte og kom fra Nederlandene; men en Del tilvirkedes dog her i Norden. Da Frederik den anden og Erik den fjortende først havde begyndt at indkalde Mestre, som vævede store Pragtstykker for kongelig Regning, varede det ikke længe, før norske Bønderkoner efterlignede den kostbare Vare.

Udsyede Haandklæder i stort Tal foreligger baade fra Sverrig og fra Norge. En Del er pyntede med blaa og røde Blomster, Urtepotter og Fugle i Lighed med dem, der forekommer paa tilsvarende Stykker i danske Bøndergaarde; andre har brede, silkesyede Borter og minder om de Pragtstykker, som forhen var almindelige paa Herregaardene; ikke faa af de norske bærer kongelige Navnetræk. I al den Tid, hvorom Efterretning er gaaet fra Mund til Mund, er disse Klæder kun anvendte som Festprydelser, og de har da været en Slags Hængklæder, der fik Plads paa Vraaskabet, paa Sengeomhænget, paa Kakkelovnsstængerne og andensteds. Men i Middelalderen var det anderledes. Da svarede disse Haandklæder til deres Navn, idet de blev benyttede af fornemme Gjæster, der umiddelbart før Maaltidet vaskede Hænderne i store Messingfade af den Slags, som enkelte gammeldags Folk endnu har staaende paa deres Kakkelovn. Kæmpeviserne omtaler ikke sjælden denne Skik; som Exempel anføres et Par Linier af Visen om Dronning Dagmar og Junker Strange, der lyder: „De tog baade Vand og Haandklæde og satte de Herrer til Bords". — Da udsyede Haandklæder omtales i vore ældste Fortegnelser over Bohave, maa de være indførte her i Norden i en Tid, der ligger saa langt tilbage, at vi kun har højst ufuldstændige Oplysninger om den. Samme Forhold synes at have fundet Sted i de sydevropæiske Lande, hvorfra vi har faaet største Delen af vore Skikke; thi at Hænderne vaskedes i Spisesalen, omtales i et af de ældste græske Digte (Odysseen), hvor det gjentagne Gange hedder:

„En af Ternerne bragte nu Vand i en prægtig og gylden Kande, som stod paa et Bækken af Sølv, og til Hændernes Tvætning gød hun det ud, saa rykked' hun frem et skinnende Madbord."

Selvfølgelig hørte der et prunkende Haandklæde til Sølvfadet og Guldkanden; at det lades uomtalt, kan ikke undre os, da kun et Par Linier ofres paa Beskrivelsen af Gjæstebudets Glans.

Fig. 1. Standkar.

Saaledes, som her er antydet, har hver Række Gjenstande sin Historie, og jeg kunde have stor Lyst til at fortælle om mange af dem. Men da Læseren ikke maa føres for langt bort fra det egentlige Æmne, skal jeg nøjes med at omtale Træ-Drikkekarrene, der hører til Nordiska Museets største Seværdigheder. Mange Øl-

---

Fig. 1. Alfred Larsen efter R. Mejborg. Standkar, 18 Tommer højt. Vester Götland (Sverrig). Originalen i Nordiska Museet.

kar har en forbavsende Størrelse. Der er Kander, som rummer et Anker, og skaalformede Boller med tre Fods Gjennemsnit. Disse Kæmpekar bruges dels til at tappe

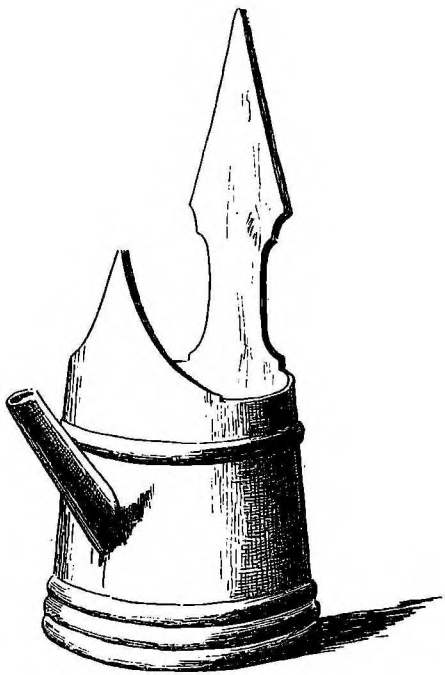

Fig. 2. Pibekande.

i, dels til at skjænke og øse af. Kanderne anbringes paa Gulvet. Bollerne faar Plads paa Bordet, naar der er Julegilde, Bryllup eller Barselgilde i Huset; ved

Fig. 2. Alfred Larsen efter R. Mejborg. Pibekande ogsaa kaldet Gjæstebudskande, 18 Tom. høj. Dalarne (Sverrig). Originalen i Nordiska Museet.

Begravelser derimod sættes de i visse Egne paa Ligkisten, kort før denne skal bæres ud af Huset, og da gaar hver Mand hen og fylder et Bæger for at drikke den dødes Skaal og ønske ham en lykkelig Hedenfart. — De egentlige Drikkekar har mange Navne og mange Former. Kaaserne og Kjenjerne, der er saa svære, at man maa bruge begge Hænder for at løfte dem, har to store

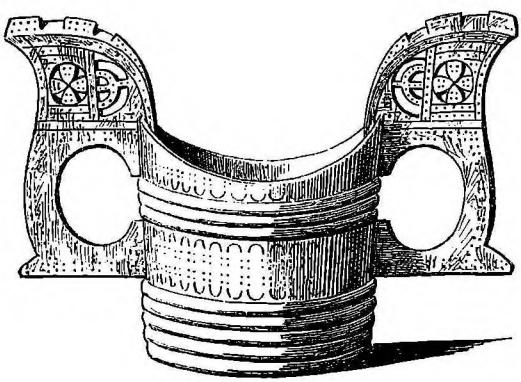

Fig. 3. Kaase.

Haandtag. Paa de stadseligste Kaaser er begge Haandtagene forenede til en Halvring, hvis udskaarne Prydelser rager højt op over Karret. Den, der vil tømme en saadan Skaal, maa stikke Hovedet ind i Ringen, og for et flygtigt Blik ser det da ud, som var han prydet med Hjortetakker. Kjenjerne, hvis Haandtag ender i fantastiske Dyrehoveder, har ikke ringe Lighed med Former fra Nordens Oldtid, og det samme er Tilfældet med enkelte

Fig. 3. Alfred Larsen efter R. Mejborg. Kaase, 12 Tom. bred. Leangers Provsti i Norge. Originalen i Nordiska Museet.

af de saakaldte Ølgæs. Sandsynligvis er ogsaa Vareskaalene ældgamle Former; de ser ud omtrent som Lerkransene, hvori vi sætter afskaarne Blomster paa vore Gravsteder; altsaa kan man se gjennem Hullet i Karrets

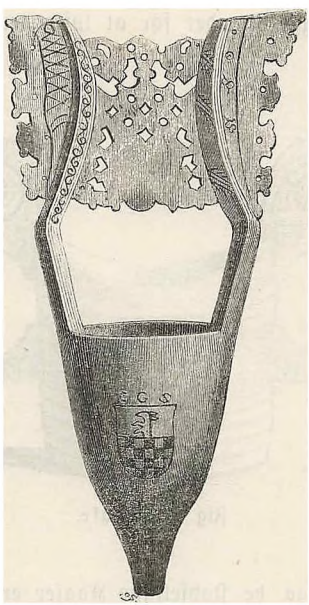

Fig. 4. Kaase.

Midte, medens man drikker og saaledes tage sig i Vare for en Fjende, der muligvis vilde benytte et ubevogtet Øjeblik til at falde over en. Drikkehornene og Drikkekalkene kjender alle. Navne som Ølgumse, Ølbuve, Ølausa, Snippeskaal, Knotskaal, Skaftkop, Ejsælskop, Lidi-

Fig. 4. Efter »Arthur Hazelius: Minnen från Nordiska Museet. Stockholm 1885«.

kop, Heveliboddi, Bollestadbrødre skal kun nævnes for at antyde Formernes Mangfoldighed. — Bollerne og Skaalene er saa meget mere tiltalende, som de næsten alle er forsynede med Aarstal og rimede Indskrifter, der giver os Prøver paa de sidste 300 Aars Folkepoesi. En Del af de ældste og smukkeste Indskrifter kunde i og for sig

Fig. 5. Svensk Drikkelag.

lige saa vel have staaet paa enhver anden Gjenstand, og det samme gjælder Rimene paa en Ølbolle fra 1734, der sandsynligvis er en Vennegave, samt nogle Vers, der vidner om den Kjærlighed, norske Bønder i forrige Aarhundrede nærede til Danmarks og Norges Konger. Saa godt som alle de øvrige Paaskrifter passer derimod fortrinligt for Drikkekar; mange af dem er Leveregler, som gjælder

Fig. 5. Efter „Olaus Magnus: De gentibus septentrionalibus. Rom 1555".

enten det daglige Liv eller selskabelige Sammenkomster; andre er Udtryk for en glad Stemning. Her er givet nogle Prøver*).

O Herre Gud af Himmerig!
Hvad du giver dine Gaver underlig.
Somme giver du Stæder og Land
og somme Pose og Stav udi Hand. —
Vare vi alle lige rige,
da vilde den ene ikke den anden vige.

Sæterdalen 1598.

Tro og Love er dreven af By;
de [baade] maatte af Landene fly.
De skiltes ad paa vildene Hede;
de monne fast efter hinanden lede. —
Jeg siger dig sandt min fuldtro Ven:
[de finder vel aldrig hinanden igjen.]

Sæterdalen. 1606.

Kettil han er en Mand i sit Hus;
han skjænker gjærne Gjæster god Rus;
han mener og under alle Mand vel.
Gud signe hannem paa Legem og Sjæl.

Astrid, hun er saa snild en Kvinde;
hun er agtig (agtsom) ude og inde;
hun kan stryge sin Langleg net;
hun kan styre sit Husfolk ret.

Telemarken 1734.

---

*) Da mange af Rimene er gaaede i Arv fra Slægt til Slægt og atter og atter anvendte, kan en Del af de her anførte være langt ældre, end vedføjede Aarstal angiver.

Drik Kongens Skaal og ønsk ham Fred,
langvarigt Liv, Lykſalighed.

Orkedal 1763.

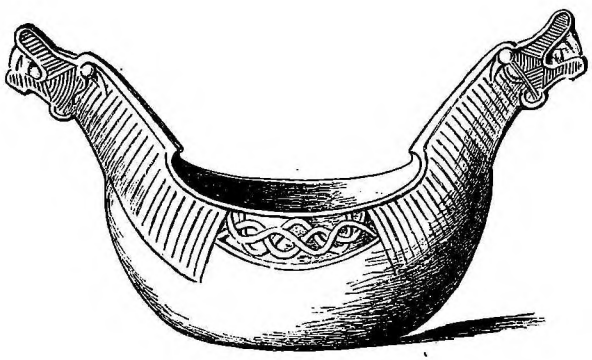

Fig. 6. Kjenje.

O naadig Gud lad Kongen leve,
lad Engle bine om Frederik „ſveve".
Giv hannem Lykke, Sejer og Mod
ſtyrt hans Fjender under hans Fod.

Orkedal 1771.

Hvo ſom lader hver Mand forſtaa ſin Grund,
han ſviger ſig ſelv faa mangelund.

Orkedalen 1580.

Den, ſom libet kan avle og gjærne vil drikke,
ſtor Rigdom i Verden bekommer han ikke.

Valdersdalen 1614.

Fig. 6. Alfred Larſen efter R. Mejborg. Kjenje, 21 Tom. bred. Telemarken (Norge). Originalen i Nordiſka Muſeet.

Vandrer varlig,
tær ſparlig,
Tiden er farlig,
Døden kommer ſnarlig.

Telemarken 1622.

Drik Ollet ſaa,
at du af Brødet leve maa.

Gulbalen 1641.

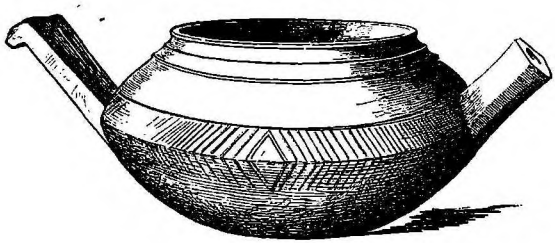

Fig. 7. Tappeſkaal.

At drikke, danſe og kvæde
det ſømmer [ſig] Folk i Drik.
Men bande, ſkjænde og græde,
det er en Fandens Skik.

Telemarken 1695.

I Medgang og i Lykkens Tid
er Venner os baade kjær' og blid'.
Men, naar Bladet vender ſig om,
naar Madbo, Kjælder og Pung er tom,
ſlaar Tallerk'ſlikkere os mærkelig Bom.

Sigdalen 1722.

Fig. 7. Alfred Larſen efter R. Mejborg. Tappeſkaal, 20 Tommer bred. Halland (Sverrig). Originalen i Nordiſka Muſeet. I Norge kaldes lignende Skaaler Trøs eller Trojſa.

Den er ond at øde,
som Herren selv vil føde.

1740.

Den som ikke
Øl kan drikke
maadeligt og med Forstand,
ham jeg sætte
vil til dette,
at han heller drikker Vand.

Værdals Fogderi 1760.

Gud hersker over alt og er al Jordens Gud;
han kjender hver en Pjalt, og hvad de bær i Hud.

1779.

Drik til Nødtørft, mens du faar,
al den Stund her er en Taar.
Men se til, at ej du spilde
al din Glæde i et Gilde.

1784.

Arbejd først, saa Arbejds Løn.
Agt før Maden Herrens Bøn.

Telemarken 1787.

Naar Øllet smager allerbedst
og pirrer udi Panden,
da lad ej Trætte være næst,
som fryder Fudt (Foged) og Fanden;
thi Skriveren med Dom og Bod
dig ingenlunde sparer;
naar du antegnes for ugod,
[ej Velstand længer varer.]

Men alt ta'er Fudt og Lensmand hen,
de deler med hinanden,
der fattes ikke Pung hos dem,
ej Varme sparer Fanden.
Men dersom du har Lyst til Fred
og mange gode Dage,
vær aldrig nogen til Fortræd
saa skal dig ingen klage.

1789.

En Bonde brak af mig i Nat,
og han forløb baade Hætte og Hat.
Nu ligger Bonden i Gadepøl;
igjen staar jeg fuld med godt Øl.

Hallingdalen 1608.

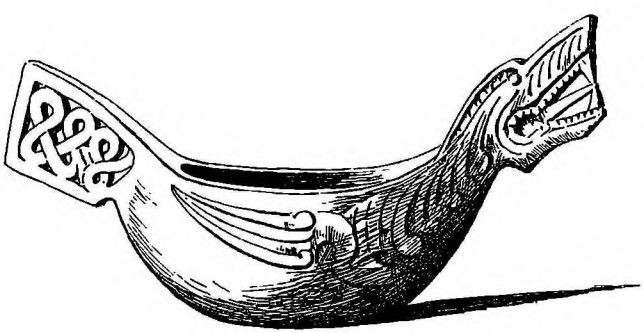

Fig. 8. Ølgaas.

Fig. 8. Alfred Larsen efter R. Mejborg. Ølgaas, 15 Tom. lang. Nummedal (Norge). Originalen i Nordiska Museet.

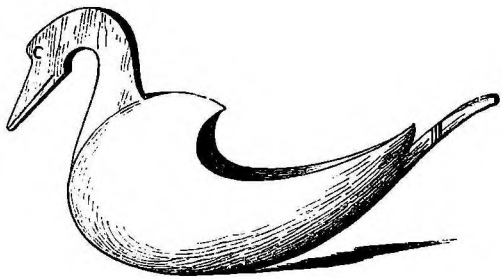

Fig. 9. Ølgaas.

Drik Øllet af mig, før end det dövner,
og tag din Kjæreſt i Favn, før end du ſovner,
ſaa er hun mild, naar hun vaagner.

Orkedalen 1619.

Bollen er min Søſter;
thi jeg altid tøſter.
Vil han altid være fuld,
da er han mig kjærere end Guld.

Telemarken 1743.

Stryg af dit Skjæg
og trofaſt læg
din Mund i denne Bolle.
Hold op igjen,
der ſtaar en Ven,
ſom tørſtig kom fra Molde.

Romsdalen 1746.

Fig. 9. Alfred Larſen efter R. Mejborg. Ølgaas, 9 Tom. lang. Telemarken (Norge). Originalen i Nordiſka Muſeet. Lignende Drikkekar fra Nordſjælland findes i „Danſk Folkemuſeum".

Smag paa det, jeg haver inde,
drik saa ud det, hver en Taar;
se saa, om du Dør kan finde,
naar du ud af Huset gaar.

1780.

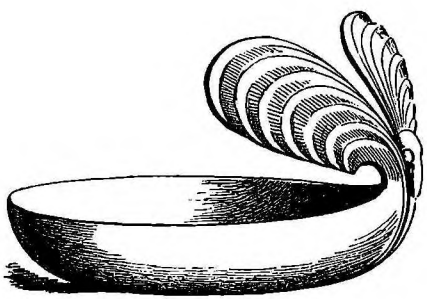

Fig. 10. Drikkeskaal.

I Dag skjænker Værten for Penge,
vil ej vide af nogen Kredit;
men i Morgen I tørstige Drenge
skal I drikke for intet og frit.

Siljordalen 1783.

En Trøs med Øl paa Bondens Bord
er bedre end mange søde Ord.

Saudalen 1785.

Drik lystigt min Broder; thi Øllet er sundt.
Drik til du sprækker; det er dig undt.

Guldalen 1790.

Fig. 10. Alfred Larsen efter R. Mejborg. Drikkeskaal, 12 Tom. lang. Herjedalen (Sverrig). Originalen i Nordiska Museet.

„Hey!“ ſagde Helga, „rey (red) over Røyſa,
got var Ølet, maala (malet) var Trøyſa.“

1817.*)

Femten Mand jeg læſke kan;
den ſextende faar vel ogſaa en Gran.
Otte Gange til Tønden jeg gaar;
den niende [hun paa Næſen ſtaar].

Sønder og Nordfjords Fogderi 1823.

Gid Norges Grundlov aldrig rykkes,
og Norges Bønder aldrig trykkes.

Sønder og Nordfjords Fogderi 1832.

Noget af det fornøjeligſte, jeg fandt i „Nordiſka Muſeet“, er dog et Haandſkrift, der har til Titel: »Minnen från 1820, Jonas Stolt« og handler om Forhold i Høgsby Sogn, ſom ligger nogle Mil nord for Kalmar. Forfatteren, der er død for et Par Aar ſiden, var Landsbyſkomager og gik ſom ſaadan fra Gaard til Gaard og ſyede; kun ſjælden kom han udenfor ſit Fødeſogns Grænſer, og hans længſte Rejſe gjaldt den nærmeſte Kjøbſtad. Altſaa levede han under fattige Vilkaar og ſaae kun lidt af Verden; men da han havde aabent Øje for de gammeldags Forhold i hans affides Hjemſtavn, kom han dog til at gjøre Erfaringer, ſom kaſter ikke ringe Lys over de Fremſkridt, den nordiſke Almue har gjort i Løbet af et Par Menneſkealdere. Grunden til, at han nedſkrev ſine Erindringer, anfører han i Begyndelſen af Haandſkriftet, ſom her er gjengivet ad fotografiſk Vej.

*) Indſkrifterne paa Bygdemaal hidrører ſaa godt ſom alle fra den ſeneſte Tid.

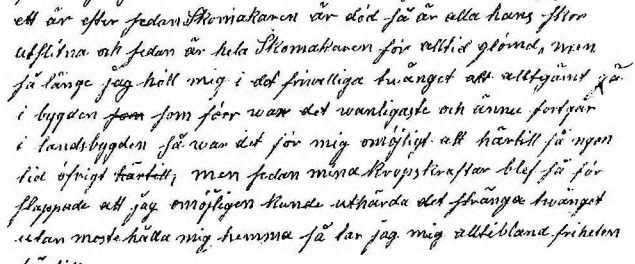

Da denne Bogs Format har tvunget Skriften ned til Tredjedel-Størrelse, og da desuden det fremmede Sprog vil falde en og anden besværligt, oversætter jeg disse Linier Ord for Ord; de kommer da til at lyde:

„Jeg har i mange Aar tænkt, at paa denne Maade levne noget Minde efter mig; thi alt andet Arbejde levner noget Minde efter sig; men et Aar efter siden Skomageren er død, saa er alle hans Sko udslidt, og siden er hele Skomageren for altid glemt. Men saa længe jeg holdt mig i den frivillige Tvang, at stadig gaa i Byen, som før var det sædvanlige, og endnu foregaar i Landsbyen, saa var det mig umuligt, at hertil faa nogen Tid tilovers. Men siden mine Legemskræfter blev saa slappede, at jeg umuligt kunde udholde den strænge Tvang men maatte holde mig hjemme, saa tager jeg mig altimellem Friheden hertil."

At dette Sprog er saa knudret, hidrører i en væsentlig Grad fra Jonas Stolts Mangel paa Øvelse i at fremsætte sine Tanker skriftligt. Denne Mangel har ogsaa medført, at Stolt ofte er vendt tilbage til samme Æmne, medens han nedskrev, hvad der randt ham i Hu, uden at ordne sit Stof efter en fast Plan; heraf blev

Følgen, at hans Optegnelser kom til at foreligge i en Form, som forhindrer, at de simpelt hen oversættes. Idet jeg har behandlet hans Haandskrift, har jeg først fjærnet et Afsnit, som kun havde Værdi for Folk i Høgsby, og dernæst har jeg ordnet og afrundet det øvrige Stof; saa vidt det har været mig muligt, har jeg ikke alene gjengivet Jonas Stolts Tanker, men ogsaa hans Udtryksmaade.

For at udfylde Stolts Beretning og for at fremhæve Uligheder mellem svenske og danske Forhold har jeg givet en Del Noter. Enkelte Æmner — særlig Drikkeriet og Fattighjælpen — kunde, da de hidtil er tarveligt belyste, ikke behandles i en Snes Linier. Efterson jeg ønskede at anvende et temmelig betydeligt Materiale — navnlig fra private Brevkamre —, var jeg glad ved at maatte forme Stoffet til smaa Kulturbilleder, der som Tillæg kunde indføres bag i Bogen. Samme Sted har et Par af de længste Noter faaet Plads.

Skulde det ske, at en eller anden under Læsningen kommer til at tvivle om, at Jonas Stolt er den Hjemmeføding, han udgives for, da beder jeg ham stifte Bekjendtskab med F. L. Grundtvigs fortrinlige lille Bog: „Svenske Minder fra Tjust" (Kjøbenhavn 1882); thi den handler om en anden Smaalænding, Anders Eklund, der vistnok var ringere stillet og maaske havde endnu større Evner end Jonas Stolt.

Naar min Bog nu spredes ud over Landet og forhaabentlig falder i Hænderne paa mangen gammel, begavet, dansk Bonde, skulde det da ikke være muligt, at jeg kunde faa flere skrevne Vidnesbyrd om den Kvikhed og Hjærtelighed, der saa ofte giver sig til Kjende

i Almuens Tale. Hvordan det skrevne vil komme til at se ud, er mig fuldstændig ligegyldigt; jeg skal let faa det ordnet til et Hædersminde for ham, der yder det; naar han blot simpelt hen vil fortælle mig om de store Forandringer, som i Mands Minde fandt Sted i hans egen Hjemstavn.

Kiøbenhavn, den 31. Maj 1890.

Udgiveren.

Jonas Stolts Optegnelser.

Hvis en Mand, der steg ned i Graven 1820, kunde vaagne op nu og se sig omkring, skulde han næppe nok ane, at han var kommen til samme Verden, som han havde forladt. — Stod han her i Sognet paa Kirkebakken og kastede Blikket ud over Høgsby, vilde Huse og Gaarde, Kjøretøjer og Klædedragter forekomme ham saa fremmede, at han maatte tro at se Syner ved høj lys Dag. Kom han ind i en Krambod og fik Øje paa alle de Fabriksvarer, der findes, vilde det være ham ubegribeligt, at de var gjorte ved Menneskehaand; langt snarere skulde han tro, de var troldede frem. Og kom han ind i en Bank eller et Kjøbmandskontor, kunde han knap tænke sig, at der i hele Sverrig fandtes saa mange Penge, som han her fik at se paa eet Bræt. Ja om Banetoget brusede forbi ham, skulde han vel mene, at Mørkets Fyrste var opstegen paa Jorden for at skræmme Folk ihjel.

Saa store Forandringer er der sket i Løbet af en Menneskealder.

Men skal jeg nu berette, hvordan alting var her paa Egnen for noget over halvtredsindstyve Aar siden, vil jeg først fortælle om Kjøretøjer og Ridetøjer. Og jeg maa da sige jer paa Forhaand, at i gamle Dage

rejſte Folk bedſt om Vinteren, naar Froſten havde gjort Moſerne og Søerne farbare, og Sporet kunde lægges efter Forgodtbefindende.

Mange Gange ſatte Bønderne en Vognfadding paa et Par Kjælker; men ſom ofteſt kjørte de i ſmalſporede Slæder, der havde Sæde til een Perſon og „Hundſvot", ſom Kjøreſvenden ſtod paa. Alle disſe Slæder havde ſamme Form og gjorde ſamme Nytte; men nogle var fint udſkaarne og havde koſtet meget Arbejde; andre var derimod lavede i en Haandevending og helt ſimple.

Saadanne Kjøretøjer ſaae vi ofte; men vi hørte dem ikke, naar de kom farende hen over den bløde Sne; thi i min Ungdom var Bjælder en Sjældenhed og brugtes kun af enkelte fornemme. Til Herſkabsſtalden ved vor Sognekirke kom dog ofte fra Berga eller Ruda en Kanehest med Bjælder; den vakte altid vor Beundring, og vi fik den tit til at ſlaa op, for vi ſyntes, det var ſaa morſomt at høre Muſikken. Men en halv Snes Aar ſenere, i Trediverne, da alting ſkulde være nymodens, tog ogſaa Bønder ſig for at anſkaffe Bjælder; to Mænd i Slæthult gjorde Begyndelſen, og efterhaanden var der een her og een der, ſom fulgte efter; da vi kom ind i Halvfjerdſerne, og alle Folk havde Penge at rutte med, var der ſnart ikke en Heſt, ſom ikke var pyntet med den Stads.

Af Vogne var der nogle med Træaxler, ſom vi i Almindelighed kaldte Bultvogne. Dem ſaae jeg ikke ſjælden i min Barndom; thi vel var de gaaede af Brug i min Fødeby; men i Naboſognene var de almindelige, og der vedblev Folk at kjøre med dem endnu ind i Fyrrerne. Disſe Bultvogne var meget klodſede, for de var lavede kun med Øxe og Naverbor, uden Anvendelſe af Høvl eller Huggejærn, og der var heller ikke det bitteſte Beſlag paa dem. Til Agevogne havde Bønderne

i vor Egn kun Pindehække, der blev ſatte paa Arbejdsvognen. Men Sven Erntsſon i Elsebo, ſom var en rig

Fig. 11. Mankeſtol.

gammel Knark, havde en liden, særſkilt Agevogn, og den var ſkinnende lyſeblaa og rumlede, ſaa den kunde høres langt borte. Naar Bønderne talte om den, ſagde

---

Fig. 11. Efter »Artur Hazelius: Afbildningar af föremål i Nordiska Museet. I. Småland. Stockholm 1888«.

de gjærne: „Ja den duer kun til at age i, men sc Sven, han er saa rig, at han har Raad til at have saadan en Vogn.“ Ind i Tyverne begyndte Folk at bestille Agehækker med „Egefjedre“, der gik fra Forsmæk til Bagsmæk, og gode Agestole; men endnu vedblev man at bruge samme Undervogn til Arbejdsvogne og Stadsvogne. Saadanne Kjøretøjer var hensigtsmæssige og kunde vel have været gode nok til alle Tider. Men allerede i Trediverne, da Privatbankerne begyndte at sprede Penge ud og vænne Folk til Ødselhed, anskaffede de fleste særskilte Agevogne. De blev stadseligere og stadseligere, indtil nu; først skulde de males, saa skulde de have Forlæder, og saa skulde de beklædes. Nu til Dags veed Folk knap, hvordan de vil op at kjøre.

I sin Tid var Seletøjerne lige saa simple som Vognene. Jeg kan huske, at de gamle talte om nogle, der var kun af Birkevidjer; men den Slags har jeg ikke set. De ældste, jeg mindes, var af Reb og Træ og havde et Par smaa Jærnringe paa Hovedtøjet og en Skindrem paa Buggjorden. Rebet slog Bønderne selv, og til det Arbejde havde de et Stykke Værktøj, som de satte i en Ladedør; derfra spandt de, saa langt de vilde, og til sidst gjorde de Enden fast i en Slæde. Naar det gik saa fint til, at Folk brugte Svinebørster, havde de en Potte med varm Tjære, som de stænkede mellem Haarene, for at de bedre skulde holde sammen. Men da det ikke var nemt at faa Børster nok, maatte de fleste nøjes med Blaar, og hvem der ikke havde Raad dertil, maatte tage Lindebast, som skaffedes til Veje, idet Træet blev lagt i Blød, til Barken gik af det, og gjordes sejere og varigere ved at lægges i Saltlage. Mankestolene var pyntede med udskaarne Krusedduller, og det var dengang hele Stadsen. Allerede i Tyverne begyndte dog Bønderne at bestille Mankestole

af Jærn. Og dengang var der en Jöns Smed, som boede i Besebacka og siden flyttede til Vierstad, han gjorde de bedste; men han var forskrækkelig dyr, for han tog 2 Rdl. for Parret. Skomagerne syede saa Læderremme, og paa den Vis blev der Stadsseletøjer til Kirkefærd. Men den Slags har man nu til Dags kun til

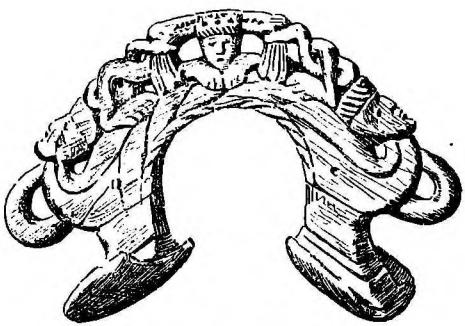

Fig. 12. Mankestol.

Arbejdsbrug; for efterhaanden som Folk er blevne galere og galere, er Seletøjerne blevne finere og finere. Og Gud skal vide, hvad Ende det tager.

I de Tider, da farbare Veje ikke fandtes, lagde Folk sig efter at have pæne Ridetøjer. Og hvert Sted, hvor der var Heste, var der ogsaa smukke Mands- og Kvindesadler samt Bidsler og Stigbøjler, der alle var

---

Fig. 12. Alfred Larsen efter Fotografi. Mankestol af Træ. Snitværket, som efterligner middelalderlige Kirkeprydelser, skal forestille Djævelen, „der gaar omkring som en brølende Løve, søgende, hvem han kan opsluge". For Symmetriens Skyld er her to Løver; Halespidserne er formede som Slangehoveder, og de bider Løverne i Nakken. Nærmere Oplysninger herom findes S. 136. Dalarne (Sverrig). Originalen i Nordiska Museet.

Fig. 13. Smaalandsk Kvinde til Hest

ens. Mændenes Sporer blev ligesom Skøjter bundne fast til Fødderne med Remme. Kvinderne havde hverken Sporer eller Stigbøjler; de satte Fødderne paa et Bræt, der hang paa Siden af Hesten og kunde hæves og sænkes. De sad heller ikke skrævs over, men sidelængs i Sadlen, som var forsynet med en Rygbue og lignede en Barnestol. Jeg har dog ikke set mange Kvindesadler; thi allerede før mine Dage var der i vor Egn lagt Kjøreveje fra Sted til Sted, og derfor var Ridetiden

Fig. 13. Alfred Larsen efter »C. Forssell: Ett år i Sverige. Stockholm 1827«.

forbi hos os; ja Kvinder til Hest har jeg kun set to Gange. Mændene derimod red meget i min Barndom, for dengang var mange af Vejene endnu saa slette, at man en stor Del af Aaret ikke kunde komme frem med Vogn. Men i min Ungdom skete store Forbedringer, og derfor kunde vi i 1826, 27 og 28 sprætte Sadlerne op og bruge Læderet til Skosaaler. Endnu i 1846, engang da jeg syede hos Nils Svensson i Bygget, og min Lærebreng gik op paa Loftet efter Birkebark, saae han noget, han ikke vidste, hvad var; jeg gik da selv bag

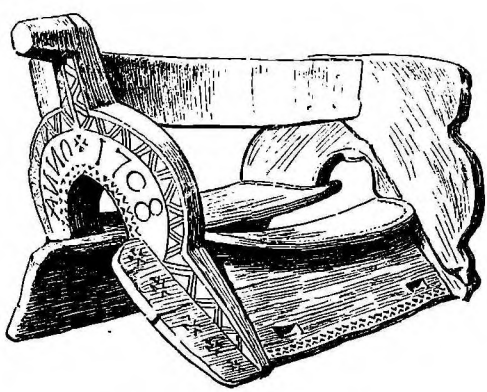

Fig. 14. Kvindesadel.

efter og fandt baade en Mandssadel og en Kvindesadel; men de var begge saa ilde tilredte af Ælde og Vanrøgt, at de ikke duede til nogen Verdens Ting.*)

Fig. 14. Alfred Larsen efter Fotografi. Smaaland (Sverrig). Originalen i Nordiska Museet.

*) Om Kjøreveje i Danmark, se S. 137.

Nu vil jeg fortælle jer lidt om Klæder og Fodtøj, først om Skomagere og Skræddere og saa om Tøjet.

Før jeg gaar videre, maa jeg dog gjøre Rede for Pengene; thi ellers kommer du vistnok til kort. Og saa faar du passe paa, for Regnskabet er en Kjende indviklet.

Jeg kan huske, at enkelte gamle regnede deres Penge i Plader. Den Skik stammede fra længst forsvunden Tid,

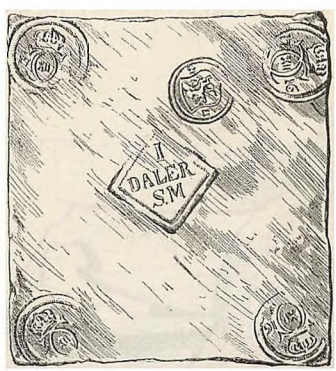

Fig. 15. Plade.

da Kobberpladerne endnu ikke var afløste af 16-Skillings-sedlerne. I vore Dage er disse Plader saa godt som forsvundne, men een findes dog hos Kirkeværge Nils Karlsson i Lilla-Hanaasa. Den duer nu ikke til andet end til at smeddes op; men lige fuldt vilde det komme til at koste Skillinger, om den skulde skifte Ejer. — Ligesaa med Sedlerne. Thi uagtet det i sin Tid var en Her-

Fig. 15. Alfred Larsen efter Fotografi. Omtrent 6 Tommer i Firkant. Originalen i Nordiska Museet.

lighed at faa fat paa en Sølvſkilling, da Pengene, ſom gik Mand og Mand imellem, næſten altid var af Papir, ſaa er ogſaa de gamle Sedler borte for længe ſiden. Og her paa Egnen findes kun een, ſom er en Tolvſkillingsſeddel; den kan du faa at ſe hos Sognefoged Karl Nilsſon i Slæthult. — Naa, der var da ikke ſtor Stads ved dem, for de var kun af hvidt Papir, ſom var ſaa løſt, at det knap kunde hænge ſammen. Naar de gik i Stykker, ſmurte vi dem over med Kliſter og ſatte en Lap graa Kardus bag paa dem, og det blev vi ved med, til de var ſaa ſtive, at de knap kunde puttes i Lommen uden at knækkes.

Allerede før min Tid var Rigsdalere, Skillinger og Rundſtykker indførte; men i min Barndom regnede dog de fleſte i Daler og Styver. Jeg og mine jævnaldrende regner lige ſaa godt med de Møntſtykker, ſom I regner med Kroner og Ører; men naar vi gamle ſnakker om dem, ſaa ſpørger I unge altid, hvor meget de gjaldt.

Først vil jeg gjøre Rede for Kobberpengene. De mindſte, vi havde, var Rundſtykkerne; de var baade tynde og bitte ſmaa, og der gik da ogſaa fire af dem paa een af vore Ører. Saa havde vi Styvere, der gjaldt $^1/_2$ Øre, Halvandenſtyvere og Toſtyvere og ſaa Treſtyvere, ſom var ſtemplede: „$^1/_2$ Skilling Banko". Dernæſt var der Sexſlanter af Karl den trettendes Mønt, de var tykke og klumpede og regnedes for 1 Skilling Banko eller ſex Styver (3 Øre), og ſamme Værdi havde Guſtav-Adolfs-Slanter og gammeldags Toører, ſom vi kaldte Løve-ſlanter.

Pengeſedlerne var Bankoſedler. Egentlig ſkulde der lægges 50 Procent til det Beløb, der ſtod paa dem; men da denne Omſkrivning faldt Folk beſværlig, gik de i daglig Handel og Vandel for deres paalydende Værdi, og kun ved ſtørre Udbetalinger blev de rigtig beregnede. De

almindeligſte var paa 8 Skilling Banko, altſaa Tolvſkillingsſedler (25 Øre i vore Penge). Andre var paa 10, 12 og 14 Skilling Banko. Sedler paa 16 Skilling Banko (50 Øre) kaldte vi for Tredalere, og de ſaa vel ſom Rigsdaler-Bankoſedler (1½ Krone) var ſtore Penge blandt Bønderne. Større Sedler, for Exempel de paa 3 Rigsdaler Banko (4½ Krone), ſom vi kaldte for Syvogtyvedalere, blev hos Herrerne og kom ikke ud til os.

Saa tager jeg fat paa Skomagerne og begynder med at ſnakke om mig ſelv. Jeg blev ſat til Læſten om Vinteren 1824, da jeg gik i mit tolvte Aar. For 3 Rdl. tingede Fader mig ind et Aar hos Meſter Fyr. Han boede ved Leddet, ſom ſkiller Granhult fra Baſebo, men der havde han ikke Værkſted; thi ligeſom alle andre Skomagere gik han ud og ſyede, og hans Virkekreds omfattede Baſebo, Granhult, Liſwemaala, Bohult, Skershult, Idhult og Hammarbotorp. Da Aaret var ude, var jeg fri, og jeg kom ſaa til Per Melbom ved Koskræmmen, hvor jeg tjente om Sommeren for to Skilling i Ugeløn; men om Efteraaret 1825 kom jeg tilbage til Meſter Fyr og fik der en ſtorartet Løn, hele 6 Skilling om Ugen det førſte Aar og det næſte 8 Skilling. Sommeren 1828 var jeg i Staby hos Johannis Widerſtrøm, ſom gav mig 16 Skilling i Ugeløn, og derefter kom jeg til Jonas Løfgren i Høgsby, ſom var Sogneſkomager og havde Ret til at holde Svende; hos ham begyndte jeg med 20 Skillings Ugeløn, ſom i 1832 ſteg til 24 Skilling, og det var dengang det højeſte, en Skomager eller Skrædderſvend kunde opnaa.

I de Tider barkede Bonden ſelv alt ſit Læder med Undtagelſe af et godt Kalveſkind, ſom en og anden ſendte til Vadqwarn eller til Wika og lod berede til Stadsſko for Kvindfolk. Og de, der var ſaa rige, at de havde Raad til at gaa med Støvler, ſendte endnu to, for der

blev kun eet Skaft af hvert. Men Præsten og de øvrige Herrer lod garve hos Petter i Smebo eller Petter i Bjørnaas, der drev Skindberedning som Bierhverv og var fermere dertil end de øvrige Bønder. — Hvad selve Arbejdet angaar, maa du vide, at først blev Huderne puttede i Askelud, da Almuen endnu kun kjendte Kalk af Navn. Efter at Haarene var løsnede og afskrabede, blev Skindene blødte ud i Vand, og saa kom de i Barkkarret, som stod inde i Stuen, for der foregik hele Garveriet.

I Tyverne var Skotøjet meget simpelt og ikke synderlig stærkt. Det kan du selv dømme om, naar jeg fortæller dig, hvordan det blev til. Naar vi kom til en Bondegaard, fremtog de der en halv Hud af en Ko eller af et andet Kræ — Hest eller Stud — og saa et Faareskind, desuden kom de med et Stykke godt Grantræ til Pløkke, et Knippe Næver (tilberedt Birkebark) og et Horn med Beg. Saa skar vi Saaler ud af Ryghuden, og det øvrige Skind gjorde vi fort med en Smørelse, der var lavet af Kobberrøg, Tjære, Tælle og Fedt. Kapperne gjorde vi for største Delen af Næver, som vi klistrede sammen med Beg, og for at hjælpe paa de tynde Saaler skar vi gammelt Fodtøj itu og lagde Stumperne mellem Næversaalen og Ydersaalen. Saa syede vi en Aargang Sko til hele Huset, hvoraf Karle og Piger fik hver 4 Par, som hørte med til Lønningstøjet. Endnu i Tredserne saae man nu og da gammeldags Sko; allerede i Trediverne syede vi dog ofte Støvler og Klapsko; i Begyndelsen var de fleste rigtignok simple, men siden blev de bedre.

Den almindelige Arbejdsløn var i Tyverne 16 Styver (8 Øre) for et Par store Sko og 12—8 Styver for et Par Børnesko. Alle de gamle Skomagere regnede nemlig i Daler og Styver. Men Mester Fyr, som var yngre,

regnede i Rigsdaler og Skilling. Han var meget dygtigere end de andre, for han kunde krøge Støvler og sy Randsaaler, og dette Arbejde var dengang en saadan Mærkværdighed, at Folk flokkedes for at se, hvordan det gik til. Men han var ogsaa meget dyrere end andre Skomagere, thi han tog 24 Skilling for at sy og 12 Skilling for at forfødde et Par Støvler, og for et Par Sko til fuldvoxne Fødder tog han 6 Skilling. Derfor sagde Bønderne tit til ham: „Fyr, du er dyr; alle de andre tager kun fire Skilling.“ Men han svarede: „De, der vil, kan slippe for at betale saa meget. Jeg har Arbejde nok.“ — I Skershult og Idhult gjorde vi engang et forsvarligt Arbejde; der syede vi paa fire Uger 77 Sæt Fodtøj, hvoriblandt var 17 Par Børnesko til 4 Skilling Parret, et Par ny Støvler, et Par forføddede og et Par Klapsko, Resten var almindelige Sko til voxne Folk. Vor Mester var da selv fjerde; den ene af hans Arbejdere havde 16 Skilling om Ugen, den anden 12 og den tredje 6; saa kan du selv, om du har Lyst, regne Mesterens Fortjeneste ud. I øvrigt var det Skik i de Tider, at give Haandværkerne oven i Kjøbet et Brød med noget til, saasom en Faarebov eller Faarebringe, en lille Ost, en Æske Smør, noget Hør og Uld og forskjellige andre Ting. Den Skik faldt mestendels bort, efterhaanden som Arbejdslønnen steg; men paa sine Steder holdes den dog i Hævd den Dag i Dag *).

Naar Skrædderen kom til Huse, hentede Mo'er allehaande Tøj, hvoraf hun havde bestemt hvert Stykke til sit

*) Paa Bornholm var Forholdene for 50 Aar siden ganske de samme som i Smaaland; ogsaa der garvede Bønderne selv Læderet, og Skomagerne gik om og syede. I Ribeegnen drager Skomagerne endnu fra Gaard til Gaard. Paa Sjælland og Fyn derimod har Bønderne allerede i lange Tider kjøbt største

Brug, og saa Semskind af Faar og Geder til de øvrige fornødne Klædningsstykker, for i de Tider kneb det med at skaffe Tøj nok. Desuden kom hun med Strømpegarn til Knaphuller og et stort Nøgle hjemmespunden, hvid, tvunden Traad til den øvrige Syning. Af dette Garn gjorde Børnene passende lange Naals, som de smurte med en Tællepraas og sværtede under en Grydebund, saa var det godt. Staver af Bøgetræs Sildefjerdinger var det bedste, Folk kunde faa til Knapformer, og dem kunde 5 til 6 Mand sættes til at lave, thi saa mange Knappebor havde Skrædderen.

Ikke alene Bønder, men ogsaa Præster og andre Herrer var klædte i Vadmel og Hvergarn, som deres Hustruer selv havde vævet. Og der blev lagt nøje Mærke til, hvordan Tøjet saae ud, for deraf afhang Husmødrenes Skudsmaal. Den Kvinde, der holdt Mand og Børn velklædte, blev anset for en dygtig Kone, men den, der lod det skorte i saa Henseende, blev skjældt ud for Pjok og Sjuske; derfor kappedes Kvinderne om at være de første og havde saare sjælden Ro eller Rist.

Derfor lagde man ogsaa stor Vægt paa Høravlen, og altid drog Folk Omsorg baade for at faa Jorden vel beredt og for at skaffe godt Frø. Uagtet Gaardene kun var smaa, havde Bønderne anselige Høragre. Husfolk derimod maatte tage Lejligheden, som den faldt; men ingen Hytte var saa lille, at den savnede en Hørplet. Indsidderen tingede med Bonden, idet han gjorde Tilbud om Dagværk for at faa Lov til at bruge et Hjørne af

---

Delen af deres Fodtøi paa Markederne; her har i flere Smaabyer, særlig i Ringsted og Kjerteminde, været en næsten utrolig Mængde Skomagere, — 70 til 100 Mestre — der levede saa godt som udelukkende af Markedssalg; fra sidst nævnte Sted rejste de endogsaa til Samsø Langeland og Laalland med deres Varer.

Marken, og det hørte med til Tjeneſtepigernes Lønnings-vilkaar, at de maatte ſaa en Kopfuld paa Husbondens Grund. For øvrigt gav Hørren Folk en Del at beſtille.

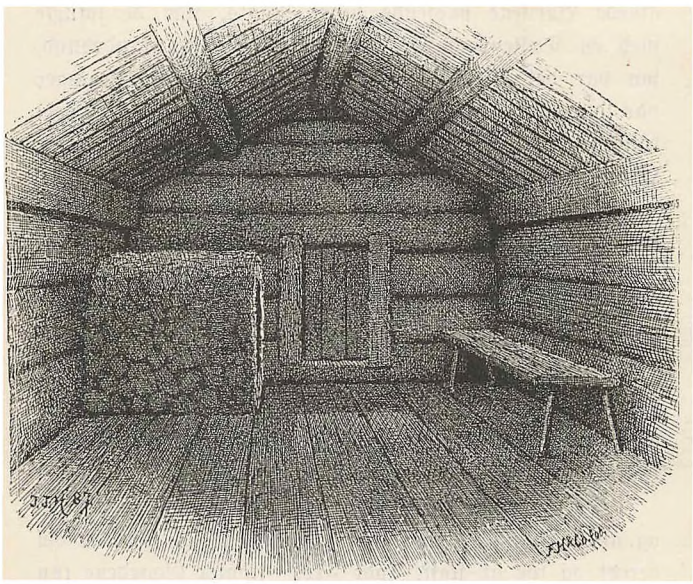

Fig. 16. Badſtue.

Medens den voxede, blev den luget, og naar den var fuldgroet, blev den rufket, bunden i Knipper og hængt til Tørring paa Stænger eller Gærder. Senere hen blev den kæmmet med en grov Kam og derefter bredt

Fig. 16. Efter „R. Mejborg: Gamle danſke Hjem. Kjøbenhavn 1888". Smaaland.

ud paa en Græsmark, hvor den fik Lov at ligge i fire fem Uger; saa blev den atter hængt op og tørret i fri Luft; endelig kom den ind i Badstuen for at ryges, brydes og skjættes. Til at foreſtaa dette Arbejde lejede Bonden ſom oftest en gammel Kvinde, ſom havde Øvelſe i den Haandtering og gik under Navn af Badſtuekælling. Hun førte Kommando over en hel Flok, ſom beſtod dels af Gaardens egne Tjeneſtefolk, dels af Piger, ſom Naboer laante hverandre, og dels af Daglejerſker. Nemt nok var det at faa Folk; thi der vankede ikke alene god Mad og Brændevin i Overflødighed, men ogſaa god Betaling, der blev ydet i Hør, ſom jo var en efterſpurgt Vare. En ſaadan Forſamling var juſt ikke lyſtelig at ſe, for Folkene, ſom ſkulde ſidde i Røg og Støv, havde klædt ſig i gamle Pjalter, og under Arbejdet blev de ſorte og lodne ſom fæle Dyr. Endnu værre var det dog at høre paa dem, naar de var opæggede af Brændevinen. Da ſagde de ſig løs baade fra Guds og Landſens Lov, oprippede al den Sladder, der i Aarets Løb var ført i Landsbyen, kjævledes indbyrdes og gjennemheglede alle fraværende. Folk gik da ogſaa nødigt ad Vejen forbi Badſtuen; thi der fik de en hel Hob hvaſſe Øjne rettede paa ſig og halvt ſaa mange onde Tunger efter ſig.

Hjælp til at ſpinde havde Bønderkonerne ikke alene af Huſets Døtre og Tjeneſtepiger; men ogſaa af Spindekonerne, ſom ſad rundt om i Hytterne og ſled for Føden. Det var mange Fed og mange Nøgler, der blev gjorte færdige mellem Aar og Dag, og de ſkulde alle væves hjemme; derfor klaprede Væven fra Gry til Kvæld, og kun faa Søgnedage ſtod den ſtille. For hvert Stykke Tøj, der blev færdigt, var vor Mo'er glad; men meſt vigtig var hun af Farveriet, ſom hun ſelv beſørgede ved Hjælp af Urter, der var ſamlede i Mark og Skov.

Hen i Tyverne begyndte dog det hjemmegjorte Tøj at blive afløst af Kjøbetøj, som Knallarne bragte os.

Fig. 17. Haandteu fra 1645.

Fig. 17. Efter »Lo Dr. Artur Hazelius: Guide au Musée du Nord. Stockholm 1889«. Stokken er af Træ og 16 Tommer lang. Brikken, der er af Ben, har Stads paa Overſiden og Runer paa Underſiden. Dalarna (Sverrig). Originalen i Nordiſka Muſeet. — Saadanne Haandtene har været i Brug i umindelige Tider; Spindebrikker findes ikke alene i vore Oldtidsgrave, men ogſaa i de ældſte aſiatiſke Ruiner; en Del er af Ben flere af Sten eller brændt Ler, mange yngre er af Metal. Den Slags Tene bruges den Dag i Dag i Sydevropa og Aſien; hos os er kun Mindet om dem bevaret i et Legetøj, som kaldes en Spindekone og laves af en Tændſtik og en Buxeknap. Gamle Billeder viſer, at fornemme Damer fordum tog Haandrokke med paa Spadſereture, at de fæſtede Rokkehovedet i Livbæltet og ſpandt undervejs. Af en hallandſk Tingbog fremgaar, at arrige Kvinder brugte Haandtenene ſom Spyd; to, ſiges der, ſloges ſaa voldſomt, at den ene blev

Knallarne var Handelskarle fra Veſtergøtland og hørte hjemme i Egnen om Boraas. Der er Jorden ſaa mager, at Beboerne maa drive Binæring for at komme ud af det, hvorfor de i ſin Tid har faaet Brev paa at

Fig. 18. Eva ſpinder paa Haandten.

gaa rundt i Landet med deres Varer. Diſſe beſtod i gamle Dage af drejede Trækar, ſaaſom Boller, Skaale, Kopper og Æſker, og af den Slags var der tidligere mange i alle Huſe. — Og tænk dig nu, hvor ſvært det

---

dræbt. — Paa Haandten ſpindes en finere og blødere Traad end paa Hjulrok, men Arbejdet er ſenere. — Tegningerne af Spindebrikkens Over- og Underſide er i halv Størrelſe.

Fig. 18. Alfred Larſen efter en Tegning i Oldnordiſk Muſeum af Magnus Peterſen. Billedet, ſom hidrører fra Middelalderen, ſkal foreſtille vore førſte Forældres daglige Liv, efter at de var uddrevne af Paradis. Originalen er et Kalkmaleri i Vallensbæk Kirke (Sjælland). Samme Fremſtilling findes i adſkillige danſke og ſvenſke Kirker.

har været for Karlene at gaa mange Mil ad ubanede Veje med saadanne Sager paa Nakken. — Men allerede i min Barndom havde Knallarne opgivet den Handel og slaaet sig paa Bomuldstøj, som først kom fra Udlandet og senere blev vævet af deres egne Kvinder.

Dette var i Begyndelsen saa dyrt, at kun rige Folk kunde kjøbe det, og 1818 talte hele Egnen om en Bondesøn, som var en saadan Laps, at han gik med Buxer af smaatærnet hvidt og rødt Bomuldstøj til 9 Daler Alen ($1^1/_2$ Krone i vore Penge). Men allerede 1820 var der dog en Del Bønderkoner, der til stiv Stads havde Bomuldshovedklæder, som var hvide i Bunden og ved røde Traade afdelte i store Ruder. Disse Tørklæder kostede dengang 3 Rigsdaler Styket ($4^1/_2$ Kr.); men efter nogle Aars Forløb sank Prisen til 14 Daler ($2^1/_3$ Kr.), og nu kunde ogsaa mindre velhavende tænke paa at anskaffe saadanne Herligheder. Da kjøbte mine Forældre eet, og se Moder, hun blev saa fin, saa fin. — Snart fik Knallarne ogsaa Orleans og Merino, og omkring 1830 begyndte deres Handel at gaa strygende, for nu var Forfængeligheden taget saaledes til, at endogsaa Tjenestepiger skulde have sort Knallakjole, selv om den saa skulde koste dem et helt Aars Løn.

I øvrigt tror jeg, at Kvinderne allerede før min Tid har gaaet i sort; thi jeg kan fra min tidlige Barndom mindes en og anden rig gammel Bondekone i sort Skjørt og Trøje. Men alle andre pyntede Kvindfolk var dengang i hvidt, og derfor skinnede Kvindestolene i Kirken som en Snedrive.

Bønderne gik med høj Hat eller Kaskjet, langlivet Trøje og Vest, Knæbuxer og Sko. De havde hvide sviklede Strømper og pæne brogede Strømpebaand, som var vundne tre fire Gange om Knæene. Velstaaende

Fig. 19. Smaalænding fra vor Tid.

Fig. 19. Efter »Artur Hazelius: Afbildningar af föremål i Nordiska Museet. I. Småland. Stockholm 1888«. Billedet er et Portræt af Lasse i Lasseberg, som omtales i »G. Djurklou: Unnarsboarnes seder och lif. Stockholm 1874«.

Folk gik altid med Uldstrømper; men Fattigfolk, som i Sommertiden gik barbenede til Hverdag, brugte Blaargarnsstrømper om Søndagen. Baade Mændenes og Karlenes Sommertrøjer var af stribet Lærred, og deres Sommerbuxer var Skindbuxer; den daglige Vinterdragt derimod var af graat Vadmel. Ogsaa Kirkeklæderne var Vadmelstøj; de unges var sorte, de gamles lyseblaa, og disse sidste var ofte Snese af Aar gamle; thi i de Tider, da det holdt haardt at faa ny Klæder, mødte mangen en Olding i det Sæt Tøj, han havde anskaffet, da han blev Karl. — Kaskjetterne, som vi kaldte Flæskehætter, var syede af Skrædderen og forede med Lærred. Bøndernes var af Semskind; Herrernes af grønt Safian.

Til Klædedragten kan vi ogsaa regne Lommeuhrene; men de var rigtignok sjældne i min Barndom; for dengang kostede en saadan Klokke 40 Rigsdaler, og det var en Kapital for en Almuesmand. Lige fuldt var der allerede dengang en rig Bondesøn fra Mørlunda Sogn, som havde et Uhr og en Kjæde, hvori der hang en fin Uhrnøgle og andet Stads; men han var da ogsaa svært vigtig. Noget hen i Tyverne gav Patron Tilander paa Wika sig til at handle med Klokker, som kun kostede 16 Rigsdaler Stykket, og da kjøbte Petter Ringberg og Nils Jönsson i Basebo hver sin, og Jonas Persson i Slæthult fik ogsaa en. Saa i Trediverne steg Folkelønnen saa højt, at en Avlskarl fik 200 Daler om Aaret (det er i vore Penge 33 Kroner og 33 Øre), og da var der mange Bønder, som kjøbte Klokker. — Nu til Dags, da der er Penge nok, har ikke alene Mænd og Karle, men ogsaa Kvinder, Skoledrenge og Fattiglemmer Lommeuhre.

Ridedragten, som var særlig kostbar, gik endogsaa i Arv fra Fader til Søn. — Den, der stak i en saadan Dragt, skulde ikke let komme til at fryse; thi den bestod

Fig. 20. Smaalænding fra forrige Aarhundrede.

Fig. 20. Alfred Larſen efter R. Mejborg. Billedet er en Køkkenſcene fra et Bondetapet med Fremſtillinger af Brylluppet i Kana. Paaſkrevet: „Her er Kokken, ſom gjør Maden velſmagende". Se Side 7—8. Smaaland (Sverrig). Originalen i Nordiſka Muſeet.

af en Ræveskinds Hue, en Stortrøje af graat Vadmel foret med Lammeskind og et Par lange graa Vadmelsbuxer, der gik ud paa Foden og op paa Brystet. Disse Buxer var af en egen Slags, for de var helt forede med groft Blaarlærred og havde Skindbesætning; det mærkeligste var dog, at de ikke var til at trække paa, men til at knappe paa Siden fra øverst til nederst, saa det var svært at komme i dem uden fremmed Hjælp. — Jeg har tænkt mig, at denne kostbare Dragt hidrørte fra den Tid, da de Svenske og Danske idelig laa i Strid med hverandre, og at den da har været en Slags Uniform for rige Bønder, som gjorde Hesttjeneste*).

Provst Johan Petter von Sydof gik ligesom Bønderne i Knæbuxer; men de øvrige Herrer og Soldaterne havde kortlivede Frakker og lange Buxer. Saadanne Dragter saae vi ofte; thi i de Tider hædrede baade Officerer og Embedsmænd stadig Kirkerne med deres Nærværelse og deres Uniformer, og ingen Soldat turde blive borte fra Gudstjenesten uden at melde lovligt Forfald. Om Soldaterne skal jeg ellers fortælle dig, at det var befalet dem at stille til Kirkeparade med sort Overskjæg; de lyshaarede farvede saa deres med Helvedesten, og unge Rekrutter sværtede Overlæben.

Ligesom de kongelige Embedsmænd havde deres Uniformer, saaledes havde de kommunale deres Brikker (Kokarder), og ingen af Parterne fjærnede sig fra Hjemmet uden at være klædt, som Loven foreskrev. Ikke mindre

*) Af Dokumenter, som findes i vort Rigsarkiv, fremgaar, at der fra dansk Side under den nordiske Syvaarskrig er udgaaet kongelige Breve til rige norske, skaanske og hallandske Bønder, der ligesom Adelen tjente Frederik den anden for Hestfolk. Og bekjendt nok er det, at jydske Bønder i graat Vadmel under Slaget paa Gradehede blev antagne for Mænd i Plade. Men vi veed ikke, hvordan de Folks Klæder var skaarne.

reglementeret var Menigmands Paaklædning, han rettede sig efter sin Hjemstavns Sædvane, og kun sjælden dristede en og anden sig til at bryde med Skik og Brug og klæde sig over sin Stand. Naar vi dengang mødte en Mand paa Landevejen, kunde vi altsaa se, hvad han var; men nu til Dags er vi stadig i Vilderede, naar vi ikke kjender ham personlig. Og rent galt er det blevet i Halvfjerdserne, efter at der er kommet saa mange Penge i Omløb, og Kramboder med al Slags Varer er voxede frem overalt. Nu veed Folk knap nok, hvordan de vil maje sig ud, og Almuen er bleven saa pyntet, at man mangen en Gang næppe nok kan kjende en Arbejdsmand fra en Herremand. Efter 7 fede Aar begyndte Pengene dog at blive færre ifjor, og iaar — 1880 — klager alle Folk. Skal vi nu igjen have magre Tider, faar vi se, hvad Vending det tager med Stadsen*).

Nu, da jeg har fremstillet Folk for jer, vil jeg vise jer lidt rundt i Skov og Mark og saa fortælle jer om den Haandtering, som der bleb dreven.

---

*) I gamle Dage, da Moderne ikke skiftede saa ofte som nu, satte Folk en Ære i at have mange Klæder. I velhavende Hjem, hvor Forraadet var saa stort, at Kister og Skabe ikke kunde rumme det, opbevaredes Tøjet i et Klædekammer og hang paa Stænger, som gik tværs over Rummet. Saadanne Klædekamre har jeg selv set i det nordlige Skaanes gammeldags Gaarde, hvor Klædestængerne i øvrigt er meget simple. I Nordiska Muséet findes rigt udskaarne Klædestænger fra Dalarne, som ifølge gamle Breve er blevne saa højt skattede, at de ved Søskende-Skifte er vurderede lige med en Ko. Af Kæmpeviserne fremgaar, at de ogsaa hos os er blevne henregnede til Husets bedste Stykker; saaledes hedder det i Visen om Ridderen i Fuglehamm:

„Ak Christ bette Fugl, gid du var tam!
Du skulde vist sidde paa min Klædestang.
Ak Christ bette Fugl, gid du var min!
Da skulde du vist sidde paa mit forgyldene Skrin."

I, som nu er unge, skal have ondt ved at forestille jer, hvorledes Egnen saae ud i min Barndom; thi der, hvor nu Agrene strækker sig fra By til By, var dengang kun hist og her smaa Marker og Enge. Ja i Løbet af en Menneskealder er der vendt op og ned paa alt det gamle, og kun Em-Aaen og Landevejen har faaet Lov til at blive paa Plads. Vejen er dog forandret og forbedret mange Gange i min Tid, og Aaen er nu langtfra saa vandrig som for halvtredsindstyve Aar siden.

Dengang var det ikke sjældent, at Vandet steg saaledes ved Foraarstid, at Broerne maatte belæsses med store Sten, for at Strømmen ikke skulde rive dem bort, og i Lavningerne maatte der sættes Bukke og lægges Planker, for at Fodgængere kunde komme frem. Til sine Tider var der endogsaa saa meget Vand, at de Rejsende kom i Livsfare, og endnu i Aaret 1837 hændte det, at en Karl druknede midt paa Landevejen. Ogsaa i Kalvenæs Sø stod Vandet dengang meget højere end nu til Dags, ja saa højt, at de store Holme med de frodige Lunde kun var smaa Knolde, hvor et Par vantrevne Buske havde slaaet Rødder. Mangt et Sted langs med Bredderne, hvor der nu gror godt Korn, har jeg fisket Gjedder i min Barndom. I de Tider var ogsaa Præstegaardens store Eng kun en lille Odde. Om den skal jeg i øvrigt fortælle jer, at der blev gjort Hø, uden at det kostede Penge; thi skulde Arbejdet gaa for sig, blev der bare ringet med Kirkeklokken, og paa det Signal gik Fattigfolk op i Præstegaarden og fik Øl og Mad, og saa tog de fat. Rundt om Søen var der Storskov, og den strakte sig først til Soldatertorpet, der laa fjærnt fra alle andre Boliger, og saa helt op omkring den store Mose, som skiller Kalvenæs fra Hanaasa. Mosen selv var en Lyngørken, og kun paa en Tue hist og her voxede et forkrøblet Fyrretræ. Den var ogsaa sur og

ſumpet, og derfor ſaa ufremkommelig, at man kun kunde komme over den paa et Sted, hvor der var dannet en Spange af Tømmerſtokke, ſom laa i Række med Ende mod Ende fra Bred til Bred. Denne ejendommelige Bro var en Del af Kirkeſtien for Baſebo, Granhult, Liwemaala, Kaggemaala, Kalwenæs og Kalwenæsmaala, og følgelig var der ikke ringe Færdſel over den. Da det ikke var let at holde Ligevægt paa de runde Stokke, ſtod der til Hjælp for Vandringsmanden en Del lange Kjæppe paa Kalwenæsſiden og ligeſaa paa Hanaaſaſiden. Det kunde hænde paa ſomme Dage, at disſe Kjæppe blev førte frem og tilbage alle ſammen; men om Foraaret og Efteraaret fik de Lov at ſtaa i Ro, for da var Moſen helt utilgængelig. Fuldſtændig at lide paa var den ingen Sinde, og derfor rettede vi altid først det Spørgsmaal til dem, ſom havde været i Guds Hus: „Hvordan var Moſen?“

Her paa Randen af dette Uføre laa fire fem Urfuglekojer — det var Skjuleſteder, ſom Jægere havde dannet af Buſke og Smaatræer; paa Bokaras Grund var der et halvt Duſin af ſamme Slags, og paa Granhults lige ſaa mange eller flere; der var næppe nok en Moſe, hvor de ikke fandtes.

Om Vaaren ved Solopgang var der fuldt op af Folk i Kojerne; da knaldede Bøſſerne Gang efter Gang og gav Jægerne gode Indtægter; thi for en Menneſkealder ſiden ſkogrede der Urhaner i Hundredvis her paa Egnen, og Skarer af Høns flokkede ſig om dem. Men nu er det anderledes; nu er det ſjælden, vi hører en Urhane, og Bøſſen, ſom før var en Brødkrog, er bleven til et Legetøj. — Jeg var ikke ret gammel, da jeg ſaae en rigtig ſtor Sværm Urfugle ſlaa ned i Birkekrattet hjemme ved vort Hus. Fader ſagde, at de vilde æde ſig mætte i Bladknopper og lade ſig indeſne, og det er

troligt nok, at han havde Ret, for om Vaaren kunde vi træffe paa Steder, hvor deres Skarn laa saa tæt, at der med Lethed kunde samles en Kurv fuld. Og Bønderne i Skershult sagde, at deres Fædre havde fortalt, at Urfuglene kom fra Slæthult Skov i Massevis og slog ned paa Skiren, hvor de opførte deres Parringsleg paa den blanke Is. Men dengang Antallet af disse Fugle kjendelig begyndte at formindskes, troede Folk, at de en eller anden Gang havde taget fejl og var slaaede ned i aabent Vand og omkomne der. Den Formening var dog sikkert ikke andet end en Indbildning; thi al Verdens Urhøns kunde jo ikke komme her og drukne sig. Jeg har min egen Tro i saa Henseende, og det er den, at Donerne, som alle Vegne sættes for dem, har taget Livet af dem. Den Mening kan jeg bestyrke ved at fortælle, at der var en gammel Mand i Hanaasa, som havde gjort den Slags Fangst til sin Levevej og opdraget sine Sønner til det samme. De var paa Færde alle Vegne, og een af dem havde endogsaa 300 Doner. Han drev Ødelæggelsen af Fuglevildtet saa vidt, at han dræbte alt det, som havde hjemme i vor Egn, og kom der noget fra fjærnere Hold, undgik heller ikke det sin Skæbne. Samme Mand snakkede meget om de Fugle, han havde fanget, og nævnede mange Arters Navne; men dem kan jeg ikke huske. Derimod veed jeg, at her i min Barndom endnu var et saadant Antal Tiurer, at en dygtig Jæger let kunde skyde 'en Snes Stykker, og jeg husker, at de gamle sagde, at de i sin Tid havde skudt Masser af disse Fugle. Ufredsfuglen (Hærfuglen) var sjælden, men lige fuldt var den tit paa Tale, for der blev sagt, at naar den skriger, varsler det Krig og anden Ulykke. I Basebo om Sommeren 1829 hørte jeg for første Gang dens bløde Lokkeskrig: Hup, hup, hup. Og Aaret efter hørte jeg den for anden og sidste Gang.

Dag ud og Dag ind hørte vi Sortſpætterne føre deres raſke, ſtærke Slag mod Træſtammerne og hamre løs, ſaa det gav Gjenlyd i Skovene. Alle Vegne var der nok af dem i min Ungdom; men nu er de borte. Lige=ſaa er det gaaet med Ellekragen, ſom jeg var ſaa glad ved, fordi den var ſaa kjøn. Hun havde Rede i den ſtore Gade=Eg hjemme ved Faders Hus, og der boede hun, til Egen blev fældet. Ved Slæthult, Elſebo, Skrufshult og Gøſebo var der ogſaa Reder; men de forſvandt efterhaanden, og det ſaae ud, ſom om Fuglen var helt uddød. Lige godt fik jeg at vide for nogle Aar ſiden, at der endnu fandtes et Par i Melby Eng, og jeg var ſaa heldig at faa dem at ſe 1874. Maaſke er de der endnu.

Ogſaa Harer var her nok af i tidligere Tid. Naar der ſkulde være Bryllup eller Julegilde eller anden Feſt, fik Folk altid fat i nogle; thi de var ikke for gode at ſpiſe, da de ikke kunde gjøres i Penge. Men i Halv=tredſerne eller kanſke lidt før begyndte Kjøbſtadfolk at give 24 Skilling for Stykket, og ſaa fandt Morten Vej til de fornemmes Bord og kom ikke mere paa vor Tallerken.

Ræve havde vi i ſtor Mængde. De blev dels ſkudte paa Aadſler, dels fangede i Saxe og Rævegruber, og den Jagt gav gode Indtægter. Aadſlerne blev, naar det var maanelyſt, lagte ud i paſſende Skudvidde fra et Udhus, hvor Folk laa paa Lur. Som ofteſt havde Skytten Lykken med ſig, men naar han een Gang havde ramt, kunde det ikke nytte at vente længere; thi Mikkel har en fin Næſe og lugter det friſke Blod. Rævefaxen kjender du ſikkert nok; men Rævegruberne har du næppe ſet, og derfor vil jeg fortælle dig, at de var ſtore, firkantede Fordybninger, der gik omtrent 6 Alen ned i Jorden. Over Gruben var lagt et Gulv, ſom

paa Midten havde et ſtort rundt Hul, og op af det ragede en Stang med en Kurv paa Enden. Vilde man nu bruge Gruben, tøjrede man en Gaas i Kurven og dækkede baade Gulvet og Hullet til med Halm og Løv. Naar ſaa Gaaſen ſkreg, kom Mikkel liſtende og vilde have Steg; men da dumpede han igjennem Hullet ned i Gruben, og der fik han Lov at blive, for den var beklædt med Planker, ſaa han kunde ikke grave ſig ud.

Det blev ſagt i min Barndom, at der i gamle

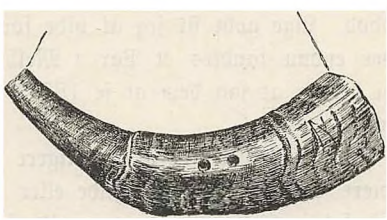

Fig. 21. Bukkehorn.

Dage havde været langt flere Ulve end nu om Stunder, og at vore Forfædre idelig havde ligget i Krig med dem. Endnu i min Ungdom var her dog fuldt op af det Utøj. Og dengang ødelagde de hver Sommer en Del af Ungkvæget, uagtet Hyrderne ſtadig gik og tudede i Bukkehornene, ſom hørtes vidt og bredt over Bjærg og Dal.

Men her maa jeg nok ſtoppe lidt i min Beretning om Ulvene, mens jeg fortæller dig, hvad et Bukkehorn

---

Fig. 21. Alfred Larſen efter Fotografi, Bukkehorn eller „Balhorn". Smaaland (Sverrig). Originalen i Nordiſka Muſeet. — I „Sverrig, Land og Folk. Ved Udvalget for Folkeoplysnings Fremme. Kjøbenhavn 1876" S. 125 er yderligere Oplysning om Brugen af Bukkehorn med to og flere Toner.

er, for et ſaadant har du viſtnok hverken ſet eller hørt. Du maa da vide, at forhen, da Folk havde mange Geder, tog de et Horn af en gammel Buk og ſkar ſaa meget af Spidſen, at der blev et lille Hul. Og naar de nu blæſte i det ligeſom i en Trompet, gav det en entonig, ſkærende Lyd. Paa Siden af Hornet borede de endnu et Hul, ſom Spillikanten kunde lukke med en Finger. Derved fik Inſtrumentet to Toner og kunde tjene til at frembringe ſimple Melodier. Her fremſætter jeg een, og du kan da ſelv ſe, at der ikke er ſtor Stads ved den, ſaa kan du vel ogſaa tænke dig, at hele Muſikken i

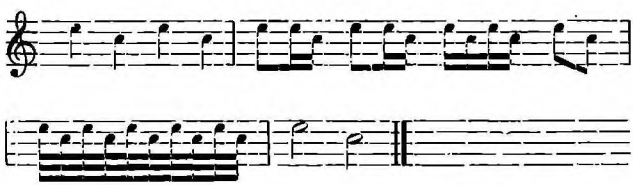

Melodi for Bukkehorn.

Grunden var ubehagelig; men lige fuldt var vi glade ved at høre den i det tidlige Foraar; thi ligeſom Vaarfuglene bebudede den, at Sommeren ſtundede til.

Nu vender vi tilbage til Ulvene. Om Vinteren ſaae man deres Spor overalt i Sneen, og da var de ofte meget nærgaaende. Desuagtet har jeg kun ſet nogle faa af disſe Dyr — ialt 8 Stykker —, for de kom jo ikke ind til mig, der ſad bunden ved min Læſt. Førſte Gang, jeg blev dem vaer, var en Søndag, jeg gik til Granhult; da hørte jeg et Svins Nødſkrig blandet med ſtort Menneſkebulder, og da jeg gik efter Lyden, ſaae jeg Folk komme ſlæbende med en So, der var ſaa ilde til-

redt, at den strax maatte slagtes; begge Ulvene, som havde slænget den, skimtede jeg inde mellem Træerne, idet de pilede væk. En anden Gang mødte jeg to paa Mostugebacken, men næppe nok havde jeg faaet Kig paa dem, før de løb ind i Skoven. Det tredje Sted, jeg kom Ulvene nær, var i Bokara, hvor fire Styk-ker paa en solklar Martsdag ved Middagstid var luskede ind i Bondegaarden, hvor jeg opholdt mig, og der havde slaaet Tænder i en Gris, som gik paa Mød-dingen, og slæbt den over Gærdet ud paa Vejen. Dengang var jeg med til at skræmme dem, og da saae jeg Udyrene tydeligt, idet de i lange Spring satte afsted hen over Sneen.

Fig. 22. Budstikke.

Det var ikke sjældent i de Tider, at Beboerne i Sognets forskjellige Landsbyer slog sig sammen for at foretage en Ulve-jagt, og denne blev enten tillyst fra Prædikestolen eller ogsaa bekjendtgjort ved en Budstikke,

---

Fig. 22. Alfred Larsen efter Fotografi. I Sverrig har alle gammeldags Myndighedstegn Hammerform. Paa denne Bud-stikke er Hammerhovedet gjort uformeligt stort for at skaffe Plads til Indskriften, der lyder: »Jag är bykawelen för Fä-nesta by; när jag kåmer, skal du gå. — Den mig för-sumer å ikke lyder mig, skal plekta 12 skiling banco. Ano 1820«. Smaaland (Sverrig). Originalen i Nordiska Museet. Om Torshamre og andre symbolske Hamre se „Rein-hold Mejborg: Symbolske Figurer i Nordiska Museet. Udgivet af A. Hazelius. Stockholm 1889." S. 15.

ſom gik fra Gaard til Gaard. Da mødte hver Bonde med ſit Spyd og ſit Ulvenæt. Ved Hjælp af Hornringe blev Nættene i al Stilhed og Skyndſomhed hængte op i Skoven, og paa Jagtfogdens Bud delte Folkene ſig i to Flokke, ſom forſøgte paa at jage Ulvene op under allehaande Støj og Spektakel, idet de tudede i Bukkehorn, hørrede med Skralder, hamrede paa Træerne og ſkreg og ſkraalede af alle Kræfter. Saa var der ogſaa en anden Maade at jage paa, og den beſtod deri, at Bønderne hver Onsdag i Maj og Juni Maaneder gik ud paa deres Ejendomme og underſøgte alle Smuthuller, idet de ſtøjede ſaa meget ſom muligt. — Almuen, ſom var fuld af Overtro, bildte ſig ogſaa ind, at Ulvene lod ſig ſkræmme af Valborgsblusſene. De blev Aar ud og Aar ind tændte paa de ſamme Bakketoppe og troligt nok paa de ſamme Steder, hvor de havde brændt i over tuſende Aar fra den Tid, de var hellige Ilde til Gudernes Ære. De brændte den halve Nat, og Ungdommen ſprang omkring dem og hujede i vilden Sky. Og jo ſtørre Spektaklet var, des bedre var de gamle fornøjede, for de ſagde, at inden for den Kreds, hvor Ilden kunde ſes og Bulderet høres, blev intet Dyr ſønderrevet i den Sommer. Vi yngre vidſte dog allerede dengang, at der ikke kom noget ud af det Skraal*). — Heller ikke

*) Mange Steder i Norden fik de katholſke Præſter Almuen til at tænde Baal Sankt Hans-Aften i Stedet for Valborgaften. Blusſet, der ſkulde være et Billede af Solen, gjorde de til et Forbillede, ſom knyttedes til Ordene i Johannes Evangelium 1. Kap. 6—9: „Der kom et Menneſke, udſendt fra Gud, hans Navn var Johannes. Denne kom til Vidnesbyrd, at han ſkulde vidne om Lyſet, for at alle ſkulde tro ved ham. Han var ikke Lyſet; men han ſkulde vidne om Lyſet.“ Diſſe Ord meſſede Præſten i Kirken, naar Blusſene tændtes; men ude ved Baalene gik det ſaa vildt til ſom i Hedenſkabets Tid.

Jagterne førte til ſtort. En Gang hændte det endogſaa paa een af Fællesjagterne, at Ulvene ſtyrtede løs paa

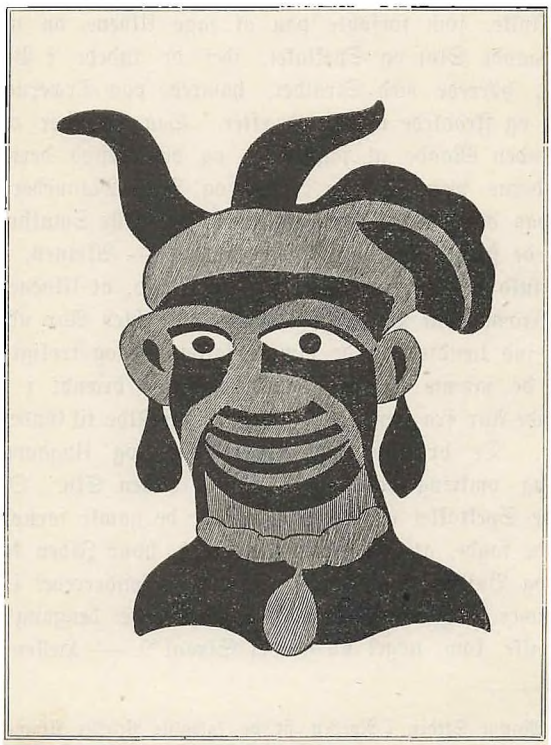

Fig. 23. Jagtdug.

Fig. 23. Alfred Larſen efter P. G. Viſtrand. Maſſen ſom er i overnaturlig Størrelſe, er malet med ſort og rødt paa en Lærreds Dug. Saadanne Duge blev ophængte paa Ulvenættene for at ſkræmme Udyrene. Smaaland (Sverrig). Originalen i Nordiſka Muſeet.

Angriberne og brød sig Vej igjennem den ene Flok Jægere til Trods for Spyddene og Bøsserne. Hvor faa Dyr der i det hele taget blev dræbte, kan du se deraf, at det i min Tid ikke lykkedes at fælde en Ulv før 1830, da Kirkeværgen Petter Nilsson i Bondeberga var saa heldig at skyde een paa den store Fællesjagt. Nogen Tid efter, da en Dag Soldat Hjert var gaaet ud i Skoven med sin Hund og sin Bøsse, hændte det, at en Ulv kom til og slog sine Tænder i Hunden; men Hjert gav den et Skud Hagl i Panden, saa den daanede ved det; saa kaldte han paa en Brændehugger, som arbejdede i Nærheden, og saa slog de Bæstet ihjel med Øxen. Hyppigere lykkedes det at fange Ulvene levende. I Tyverne fik Jøns i Torpet to paa een Gang i sin Rævegrav, og der fik de Lov til at blive i nogen Tid, og Herrerne paa Egnen rejste ned til ham og havde deres Fornøjelse af at se Busserne. I Trediverne kom der igjen en i Johan Nilssons Rævegrav i Kalwenæsmaala. Men saa var der tre Brødre — om jeg mindes ret, boede de i Rysby Sogn —, de syntes at have faaet det Hverv af Vorherre, at de skulde befri Sydsverrig for disse Rovdyr; thi de forfulgte dem uafladelig, og var de komne paa et Spor, blev de ved at følge det Dag og Nat gjennem Skove og Gaarde, om det end strakte sig milevidt, og nu har vi ikke hørt eller set nogen Ulv i de sidste tyve tredive Aar.

De Penge, der kom ind ved Jagten, var snart talte; men de, man fik ud af Skovbruget, var endnu færre; for i de Tider kunde der kun udføres lidt Tjære og et Par Tøndestaver. Derfor var der ingen, der saae skjævt til, at Folk hvert Aar fældede en Del Træer og stak Ild paa dem for at skaffe sig et „Svedjeland", hvor de kunde avle lidt Rug. Den Slags Agerbrug blev i

min Ungdom drevet overalt paa vor Egn, og derved fik Indſiddere og jordløſe Husmænd Korn til ſig ſelv og

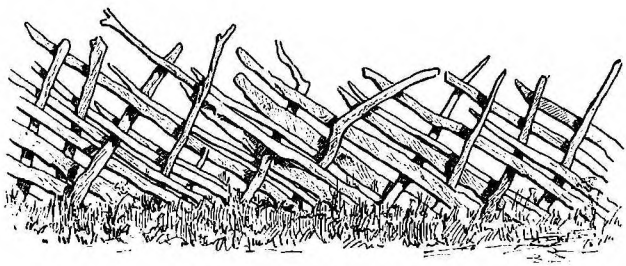

Fig. 24. Gammeldags Hegn.

Græs til deres Kreaturer; thi de fældede Træerne paa det Vilkaar, at de ſkulde have Halvdelen af Avlen. Udſæden ydede Skovejeren, og han gjorde ſig betalt, naar Afgrøden var tærſket. Træerne blev fældede om Vinteren og fik Lov til at ligge Sommeren over for at blive tørre. I Slutningen af Avguſt eller en Gang i September, naar Vejret føjede ſig, blev der ſtukket Ild paa dem, og ſaa laa de og brændte, til Regnen ſlukkede dem. Imidlertid var der en kvælende Varme paa Brandſtedet, og rundtom var Luften ſaa fuld af Røg, at man knap kunde trække Vejret. Naar Ilden var helt ude,

---

Fig. 24. Alfred Larſen efter R. Mejborg. Gammeldags Markhegn — af kløvede unge Træſtammer og Grene — fra Danmarks og Sverrigs fordums Grænſe. I St. St. Blichers „Sommerrejſe i Sverrig Aar 1836" (Randers 1840) ſiges: „Et ſaadant Hegn i Danmark vilde kunne betale Marken, det indeſlutter". Lignende Udtalelſer forekommer i engelſke og tyſke Rejſebeſkrivelſer.

opſamlede Folk Stammer og Grene, ſom ikke var forkullede, og anvendte dem til Hegn om den ny Mark; men Aſken lod de ligge, for at den kunde gøde Jorden. Saa pløjede de, ſaa godt det lod ſig gjøre, mellem Stubbe og Sten. — Som oftest ſtod Kornet kun tyndt paa Svedjelandet; men det var ualmindelig rent, og derfor var det efterſpurgt ſom Sædekorn. Var Jorden god, kunde der tages to Afgrøder, men mager Jord gav kun een; dernæſt var det Græsland et Par Aar, ſaa blev det Hede, og endelig blev det igjen ſkovklædt. Denne Fremgangsmaade var breven i umindelige Tider; men i Trediverne begyndte Herremændene at faa Øjet op for, at Skovene

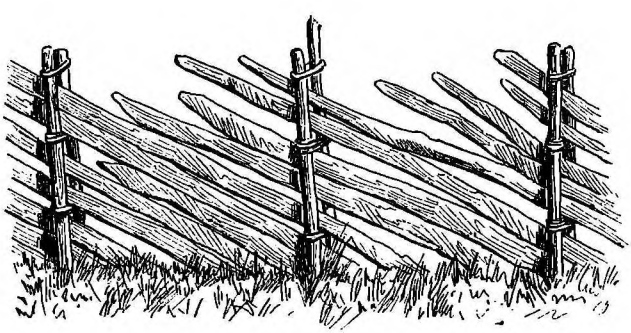

Fig. 25. Nyere Hegn.

kunde faa Værdi, og ſaa fredlyſte de deres Omraade. Senere hen blev Forbudet mod Svedjeland udſtrakt til

---

Fig. 25. Alfred Larſen efter R. Mejborg. Fra Danmarks og Sverrigs fordums Grænſe. Dette Hegn kræver mindre Træ end det foregaaende. For ſaa vidt ſkuffer Fig. 25 Øjet, ſom den er tegnet i ſtørre Maaleſtok end Fig. 24.

Bondeejendom; men da begyndte der en langvarig Strid mellem dem, der vilde følge gammel Vane, og dem, der

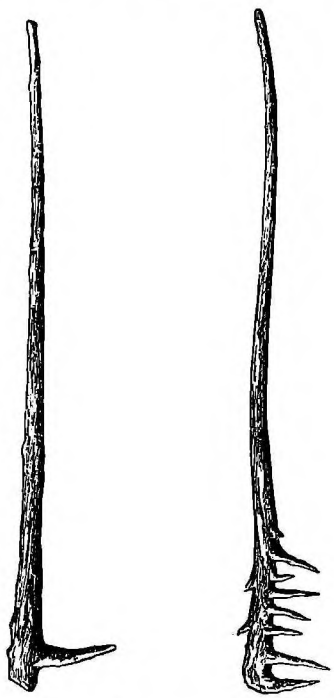

Fig. 26 og 27. Hakke og Kratte.

godkjendte de ny Forskrifter; de dumme sagde, at de kloge var gale.

Fig. 26 og 27. Alfred Larsen efter »Hyltén Cavallius: Wärend og Wirdarne. Stockholm 1868«. Hakken dannes af en kløftet Gren, Kratten af en Trærod. Sine Steder paa den gamle svensk-danske Grænse, hvor der endnu er „Svedjeland", bruges de i Stedet for Spade, Rive, Plov og Harve.

At Bymarkerne var ſmaa, har jeg allerede ſagt dig, og jeg ſkal nu fortælle dig, at de var ſaa meget

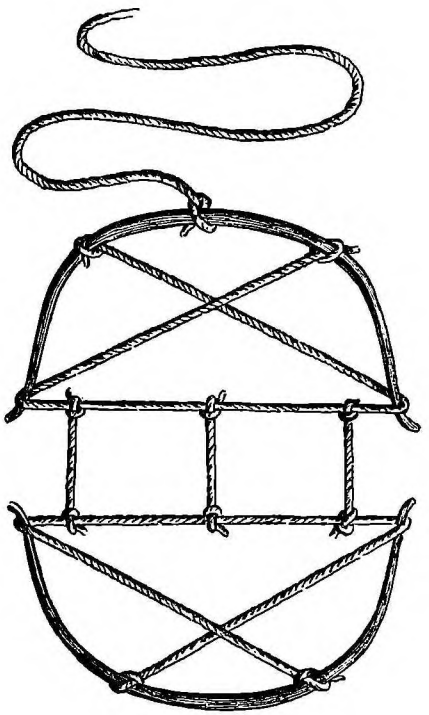

Fig. 28. Høbaare.

Fig. 28. Alfred Larſen efter »Linnæi skånska resa. Stockholm 1751«. Paa ſmaa Gaarde, hvor Høet ſamles omkring paa Klipperne, lægges det i en Høbaare, ſom Mænd og Kvinder tage paa Ryggen og bærer i Hus. Baaren, der er dannet af Reb og bøjelige Grene, bruges endnu her og der paa Danmarks og Sverrigs fordums Grænſe.

ringere, som de ikke var ordentlig udgrøftede. Tilmed var de fulde af udyrkede Pletter; thi alle Vegne var der Røser af Sten, som Slægt efter Slægt havde kastet i Hob; midt i dem stod næsten overalt en gammel Egestub. Desuden var der store Træer rundt om paa Marken, og de tog jo Sol og Lys fra Sæden, saa den kun modnedes pletvis; det hørte til Sjældenhederne, at Kornet kom saa godt i Hus, at det ikke maatte tørres i

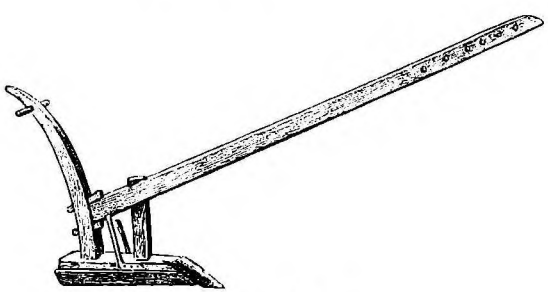

Fig. 29. Plov.

Ovnen. — Behandlingen, som Jorden fik, var ogsaa kun tarvelig; thi Datidens Avlsredskaber var meget simple. Ploven var kun en Trækrog og Harven kun en Pindeharve; desuden havde man en lille Trætromle og en Segl til at skære Kornet med; det var alt. Men 1843 kom der en Mand til Hanaasa, som hed Petter Svensson, og han havde gaaet i Dageberg Landbrugsskole; han ryddede Jorden, gravede Grøfter og lagde Faskiner, og

---

Fig. 29. Alfred Larsen efter »Linnæi skånska resa. Stockholm 1751«. Gammeldags Træplov med Jærnbeslag. Ens i Skaane og Smaaland.

han indførte Jærnplove og andre nymodens Redskaber. I Begyndelsen gjorde hans Naboer store Øjne og vidste ikke rigtigt, hvad det skulde til; men det varede dog ikke længe, før enkelte driftige Bønder tog op efter ham, og i Aarenes Løb kom alle de andre med.

Hos Major Hermens paa Berga havde de en Tærske-

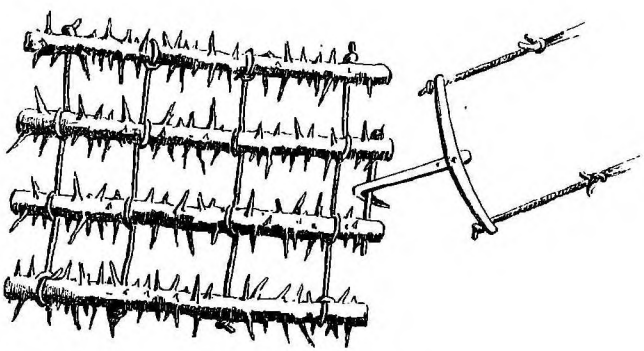

Fig. 30. Pindeharve.

maskine; men den var saa klodset og gik saa trægt, at fire Par Oxer kun kunde holde ud at trække den et Par Timer ad Gangen; følgelig var der ikke stort vundet ved det Dyrplageri. Alle andre Steder hørte man Plejlernes raske Slag. Paa mindre Gaarde tærskede Bønderne selv, og der deltog Kvindfolkene i Arbejdet; men paa de større Gaarde var der lejede Folk, som tærskede paa

Fig. 30. Alfred Larsen efter »Linnæi skånska resa. Stockholm 1751«. Tænderne er dels Grenstumper dels indslaaede Pinde. Ens i Skaane og Smaaland.

Part; de fik hvert ellevte Maal og delte saa indbyrdes. Det var Skik i Basebo, at Bønderne skulde have aftærsket før Jul, og da ingen vilde være sidst færdig, hang de i af alle Kræfter og tærskede baade Otte*) og Dag, ja de fleste begyndte endogsaa Klokken eet; men naar Soldaten Sejer skulde være saa tidligt paa Færde, sagde han, at han skulde gjøre Kongeægt**). I de omliggende Byer var Skikken anderledes; der tærskede de kun om Morgenen og begyndte først Kl. 4; derfor var de paa Loen hele Vinteren, og somme blev ikke færdige før langt ind i Marts Maaned.

Selvfølgelig maatte der bruges Lys i Loerne om Otterne; men det var jo rigtignok af simpleste Sort. Somme Steder brændte en Lampe, der bestod af en gammel Kjedel, som var fyldt med Tjære og havde en Væge i Tuden; andensteds var der et lille Baal af fede Fyrrestikker, som laa paa en flad Sten eller i en revnet Gryde. Men almindeligst var dog „Kaadalysene" (Harpixlys); de havde en Længde af halvanden til to Alen og var lavede af Blaartaver, der ikke lod sig spinde, og af Harpix, som samledes i Skoven. Taverne blev ved Hjælp af en Pind snoede til Væger, som blev dyppede i smeltet Harpix og rullede med baade Hænder***). Den Slags Lys var just ikke rare at lave, og de var

*) Ordet Otte, som de fleste kjender fra Ottesang, er forældet og forekommer nu kun her og der i Folkesproget. Det betegner den tidlige Morgen fra $1\frac{1}{2}-4\frac{1}{2}$.

**) Denne Talemaade hidrører fra, at kongelige Budbringere i tidligere Tid skulde befordres ufortøvet Nat og Dag.

***) I flere jydske Kæmpegrave fra Gorm den gamles og Thyra Danebods Tid er fundet Voxlys, som ligeledes er rullede. Af samme Sort var vel den i Dronning Thyras Høj fundne Lysestump, som i sin Tid tilskreves Gravrøverne.

heller ikke ſynderlig drøje, for der kunde brændes fire til ſex Alen paa en Langotte; men Folk, ſom havde vænnet ſig til dem, hang lige godt faſt ved dem og brugte dem endnu i Tredſerne. Lyſeſtagen var ikke mindre ejendommelig end Lyſene. Den var beregnet paa at ſkjærme Flammen for Trækvind, beſtod af et lille Trætrug af Form ſom et Dejtrug og var ophængt paa langs med Bunden ind mod Væggen; i den Ende, ſom vendte nedad, var der et Hul, hvor Lyſet kunde trækkes igjennem, og indvendig i Truget ſad en kløftet Pind, hvori Lyſet kunde klemmes faſt. Underligt nok, at Ildsvaade ikke hyppigt indtraf i de Tider.

At det aftærſkede Korn ſkulde til Mølle, kan du ſige dig ſelv. Men naar jeg nu fortæller dig, at der var lige ſaa mange Skvatmøller, ſom der var Loer, og at de laa i lange Rækker alle Vegne, hvor der var rindende Vand, ſaa har du vel ondt ved at tro mig, og dog forholdt det ſig ſaaledes, thi ſelv Husmændene havde hver ſin Kværn. En ſaadan Mølle var et lille Blokhus af raa Træſtammer og kun et Par Alen lang og bred. Mølleſtenene var ikke større end en almindelig Haandkværns, og hele Indretningen var ſaare ſimpel. Sejleren (Stenen, ſom løber rundt) ſad paa den øverſte Ende af en tyk Kjæp, paa hvis nederſte Ende var anbragt en Træklods med en Kreds af borede Huller, ſom Skovlene var ſlaaede ind i. Følgelig ſad Vandhjulet vandret og gjorde lige ſaa mange Omdrejninger ſom Sejleren. Naar der var Vand nok, kunde der paa en ſaadan Kværn males 2 Skjæpper i Døgnet; det var jo ikke ſtort, men de tjente ogſaa kun til eget Brug. Skete det, at nogen malede fremmed Sæd paa ſin Husbehovskværn, kunde Toldkværnsejerne lade vedkommende idømme Bøder. Desuagtet laante Naboer ofte Nøglerne til

hverandres Møllehuse og malede i Smug ved Nattetider, og den ene var ikke tilbøjelig til at angive den anden,

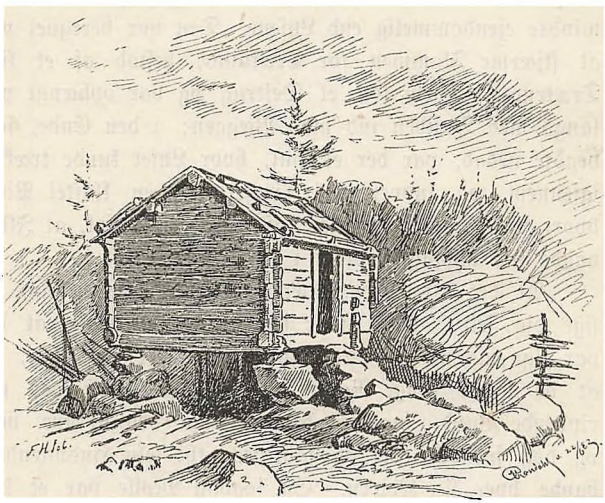

Fig. 31. Skvatmølle.

for der var ingen, som ikke havde overtraadt Kværnloven. Saa kom Fyrretyverne med den velgjørende Næringsfrihed, og da de haarde Lovbaand blev løsnede, blev der udrettet mange store Ting. Da blev der ogsaa bygget anselige Møller i alle Sogne, og saa forsvandt Skvatmøllerne.*)

Du maa dog ikke tro, at der kom saa meget til

Fig. 31. E. Rondahl. Fra Gøngeherred, ved Danmarks og Sverrigs forduns Grænse.

*) Om Skvatmøller i Danmark se S. 138.

Mølle som nu til Dags, thi i gamle Dage maatte Folk som oftest hjælpe sig med langt mindre, end vi forlanger. Havre var dengang en Sjældenhed. Af Boghvede var der derimod forholdsvis meget, og den blev brugt til Vælling, som var daglig Kost, samt til Grød og Pandekager, som var Gildesmad. I øvrigt blandedes Boghvede

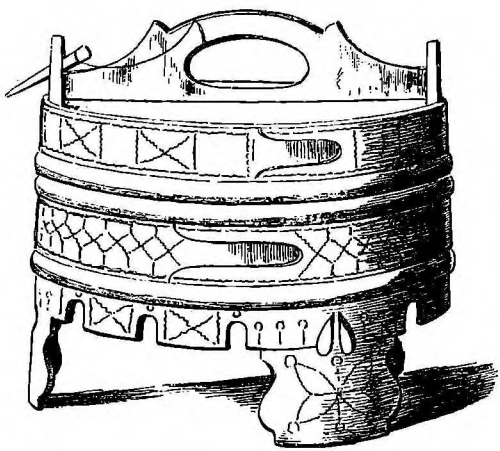

Fig. 32. Grødbøtte.

og revne Kartofler med lidt Rug og Byg, og deraf blev der Brød i de gode Aar; men i Uaar, naar Hungers-

---

Fig. 32. Alfred Larsen efter R. Mejborg. Til Føringen hørte en Bøtte Sødgrød, der blev pyntet med Skiver af haardkogte Æg og Honning; den gik fra Haand til Haand, saa hver kunde tage en „Smageske"; derfor satte Kvinderne stor Ære i at koge god Grød. Smaaland (Sverrig). Originalen i Nordiska Museet.

nøden ſtod for Døren, kom der mange andre Sager i Dejen.

Det meſte Korn anvendte Bønderne dog til Malt. Den lykkedes ſomme Tider, men ofte blev den daarlig, for en lille Fejl kunde medføre Ødelæggelſe, og ingen var Meſter i Bryggerkunſten. Byerne havde ſærlige Malthuſe, ſom de kaldte Køller; Gaarde derimod, ſom laa enſomt eller kun faa i Flok, gjorde Malt i Badſtuerne, og Smaafolk tog til Takke med Bagerovnen. En Del af Malten blev brugt til Øl; men ſtørſte Delen gik dog med til Brændevinen. Paa Brændevinsbrænding lagde Folk ſaa meget mere Vind, ſom Maſken og Spølet tjente til Kofoder. Og derfor hed det, naar der var Udſigt til en daarlig Høſt: „I Aar kan vi ikke brænde ret meget; hvad ſkal vi dog faa at give Kreaturerne? Vi bliver nødt til at ſælge dem for Spotpris.“

Bønderne brændte baade Sommer og Vinter. Hver Brænding begyndte en Fredag, og lidt over Midnat blev der taget fat paa Mæſkningen. I Almindelighed tog Folk en Tønde Kartofler, ſom de kogte ad tre Gange i Huſets ſtore Kobberkjedel, der rummede noget over to Skjæpper. Naar den førſte Portion var kogt, blev den knuſt og puttet i Mæſkekarret, ſom ſaa blev tildækket med to halvrunde Lemme; naar den ſidſte Portion var gaaet ſamme Vej, blev et Par Kopper Malt tilſat, og ſaa blev der rørt om i Blandingen med korte Aarer. Dernæſt fyldte de Karret med koldt Vand og ſatte Gjæren til, ſom var gjort om Onsdagen, og derefter rørte de atter jævnt og ſagte rundt. Sent paa Aftenen blev Mæſkekarret dækket til, førſt med Lemmene og dernæſt med Sengklæder, ſom ſurredes faſt med en Tømme, for at de kunde ſlutte rigtig tæt. Saa paſſede Mæſkningen ſig ſelv til om Mandagen. Da blev i den tidlige Morgenſtund Brændevinspanden ſat over Ilden, og

saa blev der Nat og Dag fyret jævnt under den. Det var da svært at passe Ilden; thi blev der fyret for stærkt, kogte Panden over, og saa gik Maſken op i Brændevinen, og blev der ikke fyret tilstrækkeligt, kunde Brændingen ikke faa Ende.

Hele dette Arbejde gik for sig inde i Stuen, og der var fælt at være, medens det stod paa. Hver Gang Panden skulde fyldes, aabnedes Mæskekarret, og saa blev Stuen fuld af Os, og hver Gang Panden var udrunden, skulde Maſken tømmes ud i Mæskſaaen for at bæres bort, og den kogende Drank fyldte da Stuen med en modbydelig Em. Dertil kom den stadige Os, dels fra begge Kobberrørene, der løb fra Brændevinspanden igjennem Kølekarret ud i Pibekjedler, som skulde tage mod Brændevinen, og dels fra Kølekarret; dette skulde egentlig holdes svalt ved Paafyldning af koldt Vand og Is; men det blev aldrig ordentlig passet og lugtede saa meget værre, som Kvinderne havde for Skik at skylle alskens skidne Klude og Kram i det.

Paa de store Gaarde var der ofte anselige Brænderier, som blev drevne ved lønnede Bestyrere. Og naar Herskabet paa Ruda lod Priserne paa Gaardens Varer oplæse fra Prædikestolen, var Brændevinsprisen altid med.

Ordentlige Folk havde Brændevin hele Aaret rundt, baade til eget Brug og til Salgs; men daarlige Husholdere solgte alt deres paa een Gang for at faa Penge til Skatter, og siden hen var de nødte til at kjøbe selv. Ud af Huset maatte Folk sælge baade i stort og i lille Maal; men hjemme hos dem selv maatte de ikke skjænke for Penge, da der var Forbud mod Smugkroer. Disse laa dog — Loven til Trods — saa tæt, at der ikke var en Fjerdingvej fra den ene til den anden. Og Præster og andre Herrer lukkede Øjnene og lod, som

den Slags Skjænkestuer ikke var til; thi det var for en stor Del deres eget Brændevin, som blev solgt paa saa-

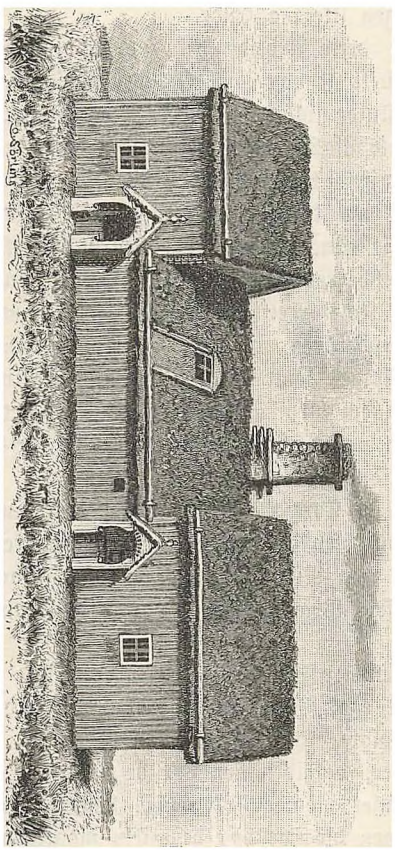

Fig. 33. Indhus med Kvisse. Efter »Artur Hazelius: Afbildningar af föremål i Nordiska Museet. I. Småland. Stockholm 1868«. Indhus (Stuehus) med Kvisse (Bislag). Den lave midterste Bygning indeholder Stuen, de to andre Gjæste- og Forraadskamre.

danne Steder. Ja selv fra Kronens Lensmands egne Brænderier blev der drevet Handel med de selvbestaltede

Kromænd, og altſaa var det gaaet galt for den, der havde prøvet paa at klage over Lovbruddet.

At Smugkroerne var overflødige, kan du ſe deraf, at vi her i Sognet havde hele fire privilegerede Kroer: een ved Staby, der hørte ind under denne Gaard og kaldtes Staby Skanſe, og een ved Savværket, ſom hørte under Odenswi og kaldtes Bjærget; dernæſt Hanaaſa Kro, der betalte Afgifter til Berga, og Værtshuſet i Fliſeryd. Alle diſſe Kroer ſaae ens ud. Paa hvert Sted gik man gjennem en Kviſt*) ind i en ſtor Stue, hvor der ikke var andre Møbler end en Diſk og nogle plumpe Bænke; desuden fandtes et Køkken og et Kammer for Krofolkene.

Skulde et ſtørre Antal Varer ſælges her eller der, blev en Kroſtue altid indrettet paa Stedet, og der var aldrig en Auktion ſaa lille, uden at man fandt en Brændevinskælling, ſom ſolgte baade Jomfruer (Pægle) og Kvarter (Potter). Men naar Brændevinen gik til Hovedet, gik Forſtanden ud, og ſaa blev der Strid og Spektakel og blodige Slagsmaal. Det var Folk ſaa vante til, at de altid ſpurgte dem, der havde været til Auktion: „Sloges I dygtigt?“

I øvrigt gav Brændevinen Anledning til megen anden Ulykke, ſærlig til Tiggeriet og alt, hvad dermed fulgte.

For at du kan forſtaa, hvad jeg her mener, maa jeg atter gjøre en Standsning i min Fortælling og gjøre Rede for Betlerne. Naar du har læſt et Par Sider, ſkal du nok komme tilbage til Brændevinen.

*) Kviſt er det gamle danſke Navn paa en ſaadan Udbygning, ſom nu til Dags kaldes en Karnap. I Synsforretninger fra det 17de Aarhundrede tales ikke ſjælden om Kviſte, hvori der var Jordkjældere, og det er da indlyſende, at diſſe Udbygninger ikke kunde ſidde oppe paa Taget. I øvrigt bruger ſaa vel den jydſke og ſjællandſke ſom den ſvenſke Almue endnu Ordet Kviſt i dets oprindelige Betydning.

Værſt af alle Tiggere var Taterne, der ſtrejfede Landet rundt i ſmaa Flokke og var fremmede Folk, ſom indbyrdes talte deres eget Sprog. De havde deres Tilhold her og der hos Skarnsfolk, ſom fraadſede og ſvi-

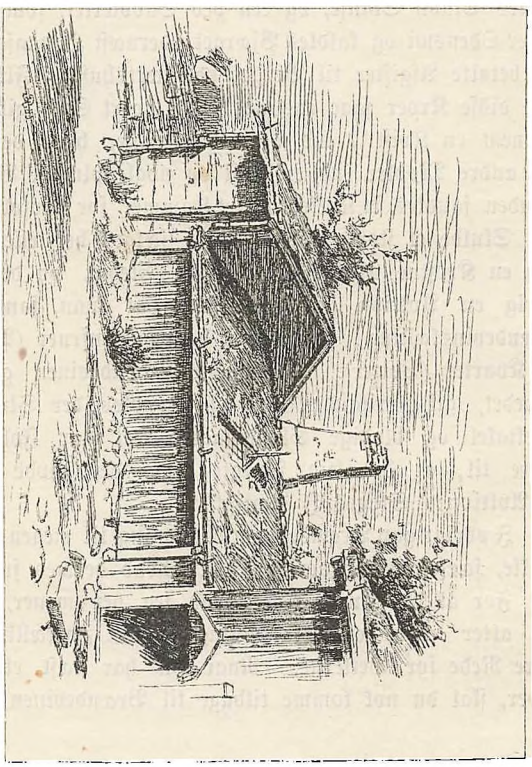

Fig. 34. Indhus. Efter „M. Mejborg: Gamle danſke Hjem. Kjøbenhavn 1888“. Bleking, ved Danmarks og Sverrigs fordums Grænſe.

rede med dem og ikke var ſtort bedre end de. Men Bønderne i Almindelighed ſaae hellere deres Hæl end deres Taa; dels var de bange for dem, dels hadede og foragtede de dem. Dette Fjendſkab havde da ogſaa ſine

gode Grunde; thi Taterne var ulig alle andre Mennesker: de var smaa og sorte og saae hæsligt ud; ved Siden heraf var de trættekjære og altid rede til at bruge Kniven; Landsens Lov og Religionen blæste de ad. Da de ikke vilde arbejde, levede de af Betleri, Tyveri og alskens Bedrageri. Kom de til en Gaard, hvor Manden ikke var hjemme, gjorde de store Fordringer og krævede

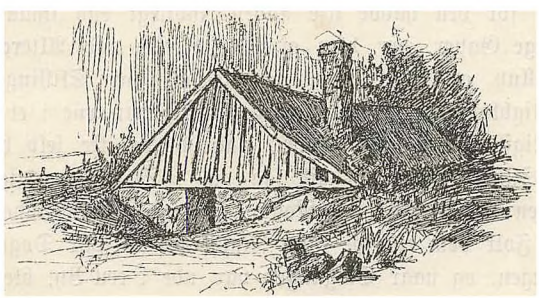

Fig. 35. „Bakkestue".

baade Madvarer og Klædningsstykker, Øl og Brændevin ikke at forglemme. Og da de pukkede paa deres Troldomskunster og truede med at bringe allehaande Ulykker over Stedet og kaste Sygdom paa Folk og Fæ, hvis de ikke fik baade i Pose og Sæk, sagde de overtroiske Kvindfolk Ja og Amen; mange Gange lod de sig endogsaa narre til at kjøbe Hexepulver, som de betalte i dyre

Fig. 35. Efter „R. Mejborg: Gamle danske Hjem. Kjøbenhavn 1888". „Bakkestue" eller „Jordstue", Fattigfolks Bolig. Skaane. Øster-Gøngeherred. Ved Danmarks og Sverrigs fordums Grænse.

Domme. Saadan var det i Tyverne. Hen i Trediverne slap vi for det Pak; men af Tiggere havde vi lige godt fuldt op.

Se i gamle Dage var der den Orden, at kun de kom paa Sognet, der var saa gamle, at de ikke kunde bjærge sig selv, og saa enligstillede, at de ingen Slægtninge havde til at hjælpe sig. De fik Penge af Fattigkassen to Gange om Aaret, een Rigsdaler ($1^1/_2$ Kr.) til Jul og een til Midsommer. Mere kunde Kassen ikke yde, for den havde ikke anden Indtægt end smaa frivillige Gaver, der blev givne i Kirken ved Altergang, Bryllup og Begravelse, og saa et Par Skilling fra Fattigblokken. I øvrigt boede Fattiglemmerne i et Par Fattigstuer oppe ved Kirken, naar de da ikke selv havde en Smule Hytte, og gik saa om i Sognet og tiggede Føden i Guds Navn. Naar de ikke længere kunde det, tog Folk dem til sig, hver Mand for et Par Døgn ad Gangen, og naar Omgangen var ude i een By, blev de kjørte til den næste og begyndte der.

Den Byrde kunde bæres og blev ogsaa villig baaren; thi i de Tider blev der altid prædiket om Gavmildhed mod fattige, og Ordene: „Giver, saa skal eder gives", fandt baade aabne Øren og aabne Hjærter. Men det øvrige Tiggeri var næsten ikke til at udholde. Der var nemlig en Mængde Indsiddere, som kun med Nød og næppe kunde bjærge sig; for den Smule Jord, de kunde faa Lov til at drive, skulde ikke give stort af sig, og til synderlig Fortjeneste var der ikke Adgang. Somme tilvirkede Smaasager, som de gik om og solgte, og disse Folk kom nogenledes ud af det; men de fleste duede ikke til andet end til at gaa paa Dagleje, og de tjente kun en kneben Løn, der som oftest blev udbetalt i Brændevin, og hvad det førte til, kan du sige dig selv. Det var ikke saa underligt, at mange blev rent ødelagte og gjorde

Tiggeriet til deres Levevej. De blev da Landstrygere, som Dage i Træk strejfede om udensogns og tryglede om baade Mad og Herberge. Og somme Bønder var barmhjærtige og gav dem Husly; men andre drev dem af Gaarde, fordi de var bange for at faa Husene fyldte med Utøj, en Frygt, der heller ikke var ugrundet. Alle Vegne var der fuldt op af det Rak. Paa Markedet sad gamle, blinde Tiggere i lange Rækker og sang deres Tiggerbøn med dirrende Røst, og andre lasede Betlere lod deres Klynken høre rundt om paa Pladsen. Alle Steder, hvor Folk kom sammen, sværmede de som Bremser. Forældreløse Børn og andre stakkels Unger, der intet Hjem havde, drev omkring, som de bedst kunde. For det meste søgte de Tilhold i Præste- og Herregaardenes Folkestuer, og blev der saa længe, til Husfaderen tog en Kjæp og kjørte dem ud. De maatte da leve paa fri Mark, til de kunde snylte sig ind et andet Sted, for de var ligesom vilde Dyr fredløse alle Vegne. Det vrimlede i den Grad med Tiggere, at en Gaard godt kunde faa sytten Besøg paa een Dag. Og det hændte for en Bondemo'er, som havde travlt med sit Spind og derfor havde lagt Brødet og Kniven hos sig ved Siden af Rokken, at Brødet slap op, før det blev Aften. For at den ene Bonde ikke skulde plages mere end den anden, vedtog Bylaget, at der skulde anskaffes en Tiggerkølle, som Betlerne skulde føre med sig fra Gaard til Gaard, idet de fulgte en bestemt Rækkefølge; men saa hurtig gik det Omgangen rundt, at naar Folk havde afleveret Køllen den ene Dag, kunde de have den igjen den næste. Størst var dog Tiggerstrømmen i de sidste 14 Dage før Jul, og da medførte hver sin Brændevinsflaske, hvori han hældte den Snaps, som overalt blev budt ham. Men en Gang, da Læseuils fra Wahlaakra kom ind til Sven Nilsson i Basebo og tog sin Flaske frem for at hælde Snapsen i

den, da ſagde Sven: „Drik du din Snaps, Nils; jeg ſkal nok fylde Flaſken.“

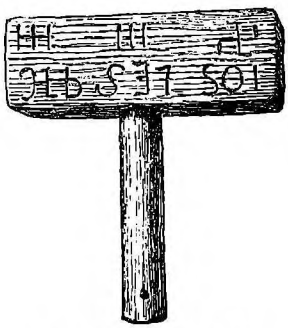

Fig. 36. Tiggerkølle.

Hvad i øvrigt Brændevinen angaar, ſaa drev baade Bønder og Herremænd Tuſkhandel. Bønderne gav 3 Kander for en Tønde Kartofler; men Herremændene gav kun $2^1/_2$, for deres var ſexgradet, og Bøndernes ſteg ſjælden til fem. Blev der betalt med Penge, tog Bønderne i Almindelighed 6 Styver for en Jomfru og 12 Skilling for et Halvſtob; men Kromændene tog 8 Styver for Jomfruen og en Daler for Kvarten. Priſen rettede ſig dog efter Aarets Høſt, og 1827, da alting var ſaa dyrt, koſtede en Jomfru 12 Styver; men dengang maatte mange jævne Folk nægte ſig en Snaps, for i de Tider maatte man gjøre mere Arbejde for 12 Styver end nu til Dags for 25 Øre.

Saaledes gik det til Slutningen af Trediverne, da begyndte en og anden Bonde at gjemme Brændevinspanden, og i Fyrretyverne blev det almindeligt, at Folk hørte op med at bruge den.*)

Samtidigt blev vi Tiggerne kvit; thi paa et almindeligt Sognestævne i Høgsby 1846 blev der vedtaget en ny Ordning af Fattigvæſenet her i Sognet, og ſnart

Fig. 36. Efter „Rejnhold Mejborg: Symbolſke Figurer i Nordiſka Muſeet. Udgivet af A. Hazelius. Stockholm 1889“.

*) Om Brændevin og Drikkeri i Danmark ſe S. 144.

efter greb Øvrigheden ind og ordnede Sagen overalt. — Gud ſke Lov, at de fattige Gamle nu kan ſidde hjemme, og at Ungdommen kan være fri for at ſe og høre al den Ugudelighed, ſom Løsgængeriet førte med ſig!*)

Tobak avlede Folk ogſaa ſelv, og hver Mand havde et Stykke Jord, ſom var beplantet med den Urt. Selv Brødrene Mogens og Petter Hansſon i Baſebo, ſom havde alt andet i Fællesſkab, holdt lige mange Køer og lige mange Karle, delte Høet paa Engene og Kornet paa Agrene, de havde hver ſit Tobaksland. Skete det, at en og anden ikke avlede til Husbehov, ſaa ſendte han Bud omkring til Naboerne for at høre, om nogen af dem havde mere, end han ſelv ſkulde bruge; men kun ſjælden blev der gjort Indkjøb i Wika, hvor der var ſkammeligt dyrt. Saadan huſker jeg, at en gammel Karl, der hed Palle Granat og var ſaa forfalden til Tobak, at han ikke kunde undvære den, engang ſendte Bud til Byen efter to Alen Skraa, og ſe, han maatte punge ud med en Tolvſkilling.

Tobaksfrøet ſaaede vi paa Møddingen, hvor vi i øvrigt ogſaa ſaaede vort Kaalfrø. Naar Planterne var tjenlige, blev de udprikkede paa Ageren og ſatte i en Alens Afſtand fra hinanden; ſaa blev de i den førſte Tid dækkede om Natten med ſtore Huggeſpaaner eller Fjælleſtumper. Naar Stilken var voxet ſaa meget, at den havde en fem ſex Blade, blev Toppen brudt af. Saa voxede ſmaa Skud frem mellem Bladet og Stammen; de kaldtes for Tyvene, fordi de tog Saften fra Bladene, og de blev ogſaa brudt af med Undtagelſe af to tre, ſom fik Lov til at ſkyde i Vejret, og fik Kroner med ſmukke lyſerøde Blomſter, ſom blev til Bælge med Frø for næſte Aar. Tobaksbladene maatte indhøſtes, før Froſten kom, og det maatte ſke

*) Om Fattighjælp i Danmark ſe S. 148.

forſigtigt, for at de ikke ſkulde knækkes. De blev ſaa ſtillede op langs med en Væg inde i Stuen, ſom oftest under Bordet, og der fik de Lov at ſtaa og gulne, til de begyndte at blive lyſebrune. Var de komne ſaa vidt, gjorde man et Snit gjennem deres Ribber, trak dem paa Spid og hængte dem op under Loftet. I Begyndelſen var der en Tomme mellem hvert Blad; men efterhaanden ſom de tørrede mere og mere, blev de flyttede tættere og tættere ſammen, og til ſidſt blev de ſat klods op ad hinanden, for at Ribberne ogſaa kunde blive presſede.

Fader gjorde ſig en Binæring af Tobaksavlen. Naar han tog Bladene af Spiddene, havde han for Skik at blande dem med Porskviſte og ſaa yderligere tørre dem under vore Hovedgærder. Siden ſpandt han dem og gjorde Ruller, ſom han ſatte i Preſſe og drev ſammen med Kiler. Men han gjorde ſin Skraa bedre end alle andre og fik den ogſaa ſaa godt betalt, at han kunde tjene 12 til 15 Rigsdaler aarlig.

Naar Bladene plukkedes af Stængelen, blev der tilbage af hvert to ſmaa Lapper, ſom kaldtes Øren, og de blev indſamlede tillige med en tre fire Smaablade, ſom kaldtes Jordblade, fordi de ſad nede ved Roden. Deraf gjorde Folk Snustobak. Men de Tyve, der kunde og vilde voxe, efter at den egentlige Høſt var til Ende, blev til Røgtobak.

I min Barndom tyggede alle Mandfolk Skraatobak; men Snus til at putte i Kjæften havde vi endnu ikke. Det Kram er ſenere kommet fra Fabrikkerne. Hvem der dengang vilde ſnuſe, brugte Næſen, ſom er ſkabt dertil, og de havde deres tørre Tobak i en Trækværn og malede ſig en Pris efterhaanden, ſom de følte Trang til den. Men allerede i Tyverne kom en ny Fremgangsmaade op; thi da begyndte Folk at komme Tobakken i

en Gryde og blande den med lidt Krydderi. (Somme brugte ogſaa lidt Birkeaſke, ſom de tog paa Ildſtedet.) De knuſte ſaa Blandingen med en Mangleſtok og ſigtede den; dernæſt hældtes den i et Lerfad, hvor den blev fugtet og omrørt, og naar den ſaa havde ſtaaet et Par Dage, var den tjenlig til at pakkes i Krukker. Saadan

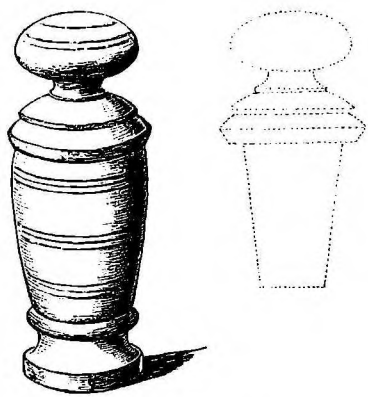

Fig. 37. Snusſkværn.

vidſte Folk at hjælpe ſig, uden at de behøvede at klatte med Pengene. Det var kun Herrerne, der brugte Norkjøpings Snus.

Røgtobakken var dengang lige ſaa almindelig ſom nu til Dags. De rige havde ſtore, ſølvbeſlagne Merſkumspiber og prægtige Tobakspunge; men Fattigfolk havde ſimple Træpiber og Skindpunge, ſom de ſelv havde lavet.

Fig. 37. Alfred Larſen efter N. Mejborg. Brikkerens Underſide er beklædt med en Jærnblik. Smaaland (Sverrig). Originalen i Nordiſka Muſeet.

Og Folk, som rejste, var altid forsynede med Pibe, Pung og Ildtøj; thi Cigarer og Tændstikker kjendtes ikke engang af Navn. Til at ryge brugte Bønderne altid den daarligste Tobak; de skar den med en Kniv paa et lille Bræt, som kaldtes Karvebræt og fandtes i hver Mands Hus. Men se Herrerne, de røg Kardus.*)

Du har nu set, at de gammeldags Bønder havde mange Haandteringer. Een var der dog, som de ikke vilde befatte sig med, det var Hesteslaaningen. — Naar Krikkerne var udslidte, blev de plagede baade med Prygl, Sult og Arbejde, indtil de kun var Skind og Ben og knap nok kunde hænge sammen. Saa blev Kalliken levende eller død slæbt ud til Rakkerkulen for at slaas, og det Arbejde udførte Rakkerne. Af dem havde vi i Tyverne tre paa een Gang: een i Kristala, som hed Klang, en anden i Mønsteraas, som hed Uggla, og endelig Sedig i Høgmoshult. Den Slags Folk var ikke fast ansatte og havde lige saa lidt et bestemt Distrikt, som Kontrakt eller Løn; de kom af sig selv, og naar een døde, var der altid en anden, som vilde spise hans Brød. For Husmødrene var det grumme besværligt at tage mod saadan en Karl; thi for det første skulde der diskes dygtig op baade med Mad og med Brændevin, og det, der var sat frem for ham, duede ikke til at give Folk; hvis han ikke puttede Levningerne i sin Pose, maatte de kastes for Svin og Hunde. Og dernæst var de Kar, han havde spist og drukket af, blevne urene og skulde først skures og røges og saa staa ubrugte i nogen Tid, indtil det lykkedes at narre en eller anden fremmed til at benytte dem; saa kunde de igjen tages i Brug i Husholdningen. Ligedan var det med Sengklæderne.

Heri skete dog en Forandring i Fyrrerne; thi da blev

*) Om Tobaksrygning i Danmark se S. 141.

Døderhult-Herrerne enige om, at de med egne Hænder vilde ſlagte et Føl paa Marieholm, tilberede det paa bedſte Maade og gjøre Gilde paa det for Herſkaberne rundt om.

Samme Spil gik nu for ſig paa forſkjellige andre Gaarde, og Gjæſterne, ſom troede, de ſpiſte Oxekjød, tog godt til ſig, og først efter Maaltidet fik de at vide, at de var blevne narrede. Saa begyndte Herrerne — een her og een der — at befale deres Folk at ſlagte Heſte, og det var et haardt Bud for Tyendet. For at den ene ikke ſkulde kalde den anden Rakkerknægt, maatte de være med alle ſammen, og Opſynet med Arbejdet førte Herſkaberne ſelv. Var der nogen, der mukkede, blev et Stykke af Tyendeloven forelæſt dem, og ſaa maatte de bekvemme ſig til at tage fat; men de fik lige fuldt deres Fedt, naar de kom hjem til deres fordomsfulde Kællinger. Nu i Halvfjerdſerne bliver Heſte ſlagtede ligeſom andre Dyr, og vi ſpiſer dem uden Omſtændigheder. Lige fuldt er der endnu en og anden Moe'rlille, ſom ſiger, at hun aldrig i ſine Dage har ædt Kragemad, og at hun vel kan faa Føden til ſin Dødsdag det foruden.*)

Næſten alt andet Haandværk udførte Folk ſelv.

Om det ſaa var Smeddearbejde, ſaa gjorde de det. Somme Steder havde Bønderne hver ſin Smedje, andre Steder var tre fire fælles om een. Og var der nogle, ſom ikke var ſynderlig duelige, ſaa kunde de i det mindſte trække Blæſebælgen, og ſaa fik de Naboerne til at gjøre Reſten. Men i Granhult var der lige fuldt en Smed, ſom levede af ſit Haandværk. Han hed Engſtrøm, og han var meget dygtig til at gjøre Laaſe. Den Kunſt var gaaet i Arv i hans Slægt fra Fader til Søn i mange

*) Hos os havde Rakkeren ſin egen Kirkeſtol, og Altervinen maatte han drikke af Kalkens Fod.

Det var den ſtørſte Forſmædelſe, der fulgte med Selvmord, at Liget blev begravet af Rakkeren.

Led, og han havde selv en Søn, som var Smed paa Ryddingnæs, og dennes Søn var ogsaa Smed og boede først i Førsjømaala og saa i Klobo, og hans Søn igjen er ligeledes Smed og bor i Gilberga. Varer det saadan ved, bliver det en lang Række af Smedde Engstrøm.

Særlig Øvelse havde Folk i at udføre alskens Arbejde i Træ, og en Karl, som ikke var ferm til at bruge Øxe og Kniv, blev ikke regnet for noget.

Det var Skik, at Bønderne hjalp hverandre, naar et Hus skulde rejses. Men Organisten Stenholm, som døde, kort før jeg blev født, havde bygget sit selv og ikke engang taget Hjælp af Orgeltramperen, som dog stod under hans Kommando. Med egne Hænder havde han fældet Træer og hugget dem til, og med Maskiner, han selv havde udtænkt, havde han med egne Kræfter bragt hvert Stykke op paa sin Plads. Stenene havde han trukket hjem fra Melby Skov paa en Slæde, og uden at bruge saa meget som en Pige til Haandlanger havde han gravet Grus, lavet Kalk, muret og tækket; dernæst havde han gjort alt Snedkerarbejdet og selv smedet Søm, Gangjærn og Laase, og alt det havde han udført saa godt, at næppe nogen anden kunde gjøre Magen. Kun Vinduerne havde han ligesom andre Folk kjøbt paa Markedet.

Samme Organist hørte i øvrigt til en dygtig Slægt. Hans Bedstefader var en fattig Husmandssøn, som tjente i Hanaasa; han og hans Husbond kom en Gang ud i Kalwenæsskoven for at hugge Gærdsel, og fandt da et Hul, som var fyldt med Mos og Kvas. Det ryddede de op i og overbeviste sig om, at det var en Brønd, der havde hørt til en Bopæl, som var forsvunden for længe siden; maaske allerede under Digerdøden. — Foreløbig blev der ikke gjort noget ved den Sag. Men da samme Karl selv skulde sætte Bo, huskede han paa Brønden, og

saa fældede han Skov og byggede sig et lille Hus paa Stedet; for i de Tider behøvede man ikke at spørge om Forlov for at faa en Byggeplads, og heller ikke var der dengang nogen, som kom i Tvivlsmål for et Stykke Skovs Skyld. Hans Søn igjen havde fem Sønner, der antog Navnet Stenholm, og alle var udmærkede Mænd. Karl, som var den ældste, blev Præst. Og den næstældste, Erik, blev Organist i Høgsby, efter at han først hjemme paa Stenshult havde bygget vort forrige Orgelværk. Den tredje, Israel, blev Gaardmand i Bjærshult; han var en ualmindelig dygtig Husflidsmand og dertil en god Violist. Den fjerde, Petter, var ligeledes Husflidsmand og Violist. Den yngste, Jonas, gav sig kun af med at dyrke Jorden og garve Skind; men begge Dele gjorde han forsvarligt. Da de fem Sønner kom til Skjels Aar og Alder, rev de Bedstefaderens Hytte ned og byggede deres Fader et nyt Hus, som var anseligt efter den Tids Vilkaar. Petter og Jonas blev hjemme hos den gamle, og da han var død, tog de Hustruer og avlede Børn; men lige fuldt blev de begge boende i Fædrenehjemmet, hvor de delte Afgrøden med Mund og Mave og levede i saadan Enighed og Samdrægtighed, at man skal have

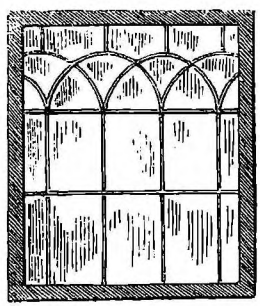

Fig. 38. Blyvindue.

Fig. 38. E. Rondahl efter R. Mejborg. Markedsvindue fra en fynsk Bondegaard, omtrent ½ Alen i Firkant, rimeligvis fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede. Saadanne Vinduer er endnu almindelige i det sydlige Sverrig; i Danmark er de ved at forsvinde. I Vendsyssel har Vinduer af simplere Form selv i dette Aarhundrede været Markedskram.

ondt ved at opvise Magen. — Alt det har jeg fra een af Jonas's Sønner, som hed Karl og døde i en ung Alder paa en Rejse til Øland.

I øvrigt maa du vide, at Datidens Værktøj var tarveligt, og saa kan du vel tænke dig, at meget af vort Arbejde blev derefter. Mange af vore Kar blev lavede paa saa simpel en Maade, at den troligvis var en ældgammel Arv fra Forfædrene og hidrørte fra den Tid, da Folk ikke havde Save, hvormed de kunde skære Brædder og Planker. Der var først de aflange Truge,

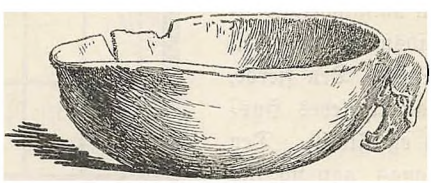

Fig. 39. Trækar fra Oldtiden.

store Salttruge og Dejtruge, som var udhulede af spaltede Træstammer, og mange andre mindre af samme Form fra Mælketrugene til Hønsetruget. Dernæst runde „Holker", hvis Yderside rettede sig efter Træets naturlige Form, da de var dannede af Stykker af Stammer og Grene, som kun var afskaarne og udhulede. De mindste Holker var Saltholkerne; den største, jeg har set, fandtes endnu i Tredserne hos Jon Persson i Kaggemaala, og den rummede 4 Skjæpper. Endelig var der store og smaa Øser, som var tilhuggede, forsynede med Skaft og ud-

Fig. 39. Alfred Larsen. Originalen i Oldnordisk Museum.

hulede; men de hørte til det fineſte af det gammeldags Arbejde*).

Af de øvrige hjemmelavede Smaating ſkal jeg kun omtale Lygten. Den var dannet af to runde Træſkiver — een til Bund og een til Overſtykke —, ſom var ſatte ſammen med en Kreds af Tremmer, hvorom der var ſvøbt en Hinde, ſom vi fik, naar vi ſlagtede. I den nederſte Skive var et lille Hul, hvori Lyſet kunde ſtikkes faſt, og i den øverſte en ſtor Aabning, ſom man kunde putte en Haand igjennem.

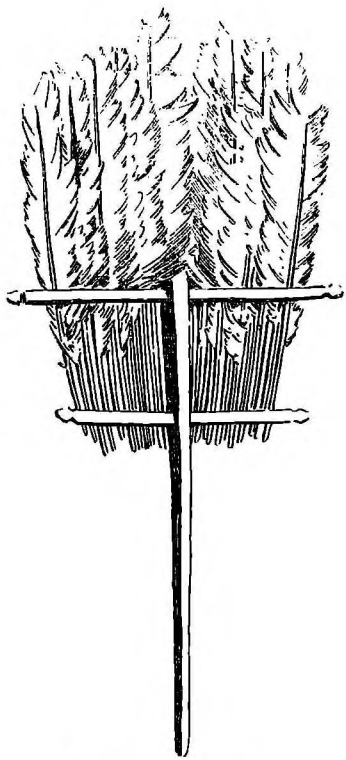

Fig. 40. Ildviſte.

Fig. 40. Alfred Larſen. I gamle Dage tjente Ildviſten i Stedet for Puſter. For 50 Aar ſiden var den almindelig rundt om i Danmark; nu findes den maaſke kun paa Slesvigs og Jyllands Veſtkyſt. Originalen i privat Eje.

*) At Jonas Stolt har Ret i ſin Formodning ſelv for Øſternes Vedkommende, ſes af Oldſager, der er fundne i danſke Tørvemoſer. Saaledes Fig. 39.

Lygten var dog ikke meget i Brug; thi i Almindelighed lyste vi for os med lange flade Pinde, saa-

Fig. 41. Folk lyser for sig med Springstikker.

kaldte Springstikker. De blev kløvede ud af fedt Fyrretræ, og Vinteraften sad Karlene og lavede store Bunker*).

Fig. 41. Efter „Olaus Magnus: De gentibus septentrionalibus, Rom 1555".

*) Paa oven staaende Billede, der er tegnet for omtrent 300 Aar siden, ses en Karl, som slæber paa en mægtig Ølkande, samt en Kvinde, der spinder paa en gammeldags Haandten og bruger sit eget Hoved som Rokkehoved. I Munden har de begge Springstikker, hvormed de lyser for sig. Over hele Norden har saadanne Stikker i tidligere Tid været anvendte som Belysningsmiddel, hvor tjenligt Træ forekom. Hos os bruges de endnu hist og her i Jylland, og ligeledes anvendes de paa forskjellige Steder i Sverrig. Men almindelige er de nu til Dags kun i Finland. Der er de omtrent halvanden

Den meſte Belysning fik vi dog fra Baalet paa Arnen. For at faa dette til at blusſe ſtærkere, anvendte

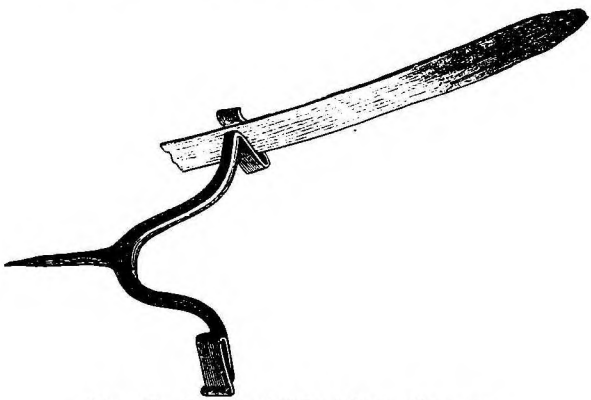

Fig. 42. Springſtikke i Jærnklemme.

vi tørre, trøſkede Stubbe ſamt Træernes harpixrige Udvæxter. Disſe ſidſte tog vi, hvor vi fandt dem, og

---

Alen lange, to Tommer brede og en kvart Tomme tykke. I en finſk Bondeſtue brænder ſom oftеſt tre fire Stykker ad Gangen. De er ſom Regel anbragte højt oppe paa Væggene, hvor de er fæſtede enten i Væggenes Revner eller i nagelfaſte Jærnklemmer. Fig. 42 og 43 viſer os, hvordan de fleſte Klemmer ſer ud. De to næſte Billeder (Fig. 44 og 45) foreſtiller Stikkeſtager („Stikkekællinger"), ſom ſættes paa Bordet og paa Gulvet. Stikkerne anbringes i ſkraa Stilling med Bredſiden opad. De antændes i nederſte Ende og brænder op i Løbet af nogle faa Minutter, ſaa Børnene, ſom paſſer dem, ideelig maa være i Bevægelſe. Dels fordi de varer ſaa kort, og dels fordi de giver megen Røg, er de et højſt ubehageligt Lysæmne; men de koſter ingen Ting, derfor hænger Fattigfolk faſt ved dem.

Fig. 42. Efter »Gustaf Retzius: Finland i Nordiska Museet. Några bidrag till kännedomen om Finnarnas gamla odling. Stockholm 1881«.

for at faa fat paa dem fældede vi tit en Stamme paa fremmede Folks Grund; at Resten af Træet laa og

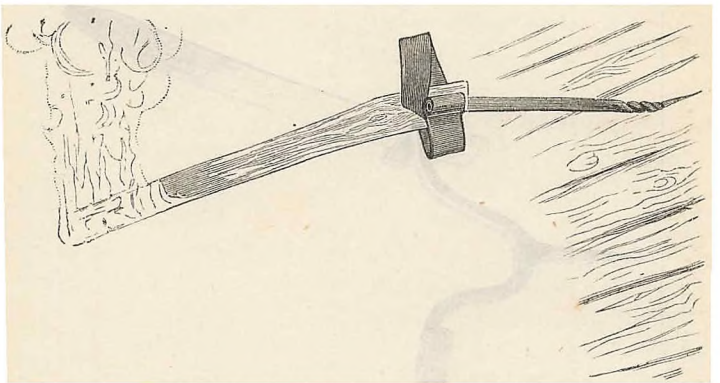

Fig. 43. Brændende Springstikke.

raadnede, var der ingen, der tog sig nær.

Tællelys blev anſete for en Koſtbarhed, og Hus-

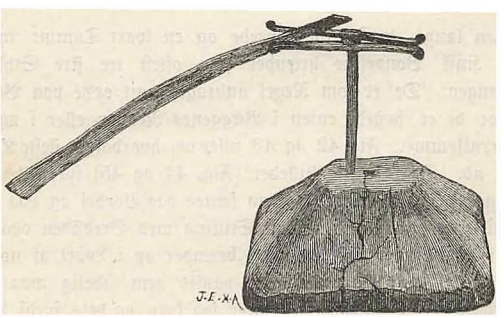

Fig. 44. Stikkekælling, ſættes paa Bordet.

Fig. 43 og 44. Efter »Gustaf Retzius: Finland i Nordiska Museet. Några bidrag till kännedomen om Finnarnes gamla odling. Stockholm 1881«.

moderen tog dem kun frem om Helligdagene, samt naar hun havde Skomagere og Skræddere i Huset. Hun støbte dem i en gammel Smørkjærne, som hun noget nær fyldte med lunket Vand; over dette hældte hun Tællen, hvori hun dyppede. Til Væger brugte hun dels Garnender, som var blevne til overs paa Væven, og dels Lysegarn, som var snoet af Skjætteaffald. Da disse Væger var fulde af Skjæver, brændte de saa uroligt, at der idelig maatte pirres i dem, og den, der var sat til at snyde Lyset, kunde ikke faa Tid til at udrette andet. Men engang i min Ungdom hørte vi fortælle om en Provstinde langvejs fra, at hun havde fundet paa at spinde Lysegarn af gammelt Lærred, som hun trævlede op; det gjorde vi hende efter, og se det var en stor Forbedring.

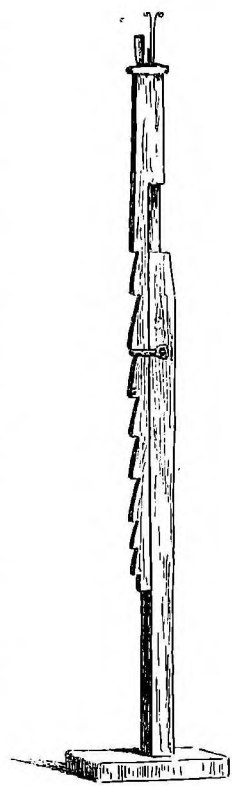

Fig. 45. Stikkekælling, sættes paa Gulvet.

Da du nok veed, at der i gamle Dage ikke var Tændstikker til, kan det vel hænde, du spørger om, hvordan vi bar os ad med at gjøre Ild og tænde Lys, og i saa Fald skal du faa Svar. Se ved Vintertid var det ingen Sag, for da brændte der store

Fig. 45. Alfred Larsen efter R. Mejborg. Smaaland (Sverrig). Originalen i Nordiska Museet.

Baal paa Arnen baade Nat og Dag; thi Brænde var der ingen, som sparede paa; det stod dengang i store Stakke uden om alle Huse, og der var nok, hvor det kom fra. Naar Vejret blev mildere, ragede vi en hel Del Gløder sammen om Aftenen og dækkede dem til med et tykt Lag Aske, der beskyttede dem saaledes, at nogle kunde holde sig til næste Dag; det kaldte vi at „gjemme Ild". Om Som-

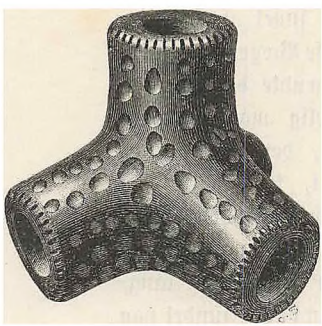

Fig. 46. Lysestage i brændt Ler.

meren hændte det dog ikke sjælden, at Emmerne gik ud, og saa maatte der laanes Ild hos andre Folk. For nære Naboer var det nemt nok, for de kunde jo tage en Glød mellem et Par Pinde eller nogle Stykker i et Potteskaar; men Folk, som boede ensomt, havde mere Besvær. De havde ingenlunde altid Lygte og Lys at

---

Fig. 46. Efter »Artur Hazelius: Afbildningar af föremål i Nordiska Museet. 1. Småland. Stockholm 1888«. Lignende Stager forekommer rundt om i Danmark. Adskillige findes i Oldnordisk Museum.

føre med ſig; tit maatte de nøjes med en Lunte, der blev lavet af et Stykke gammelt Linned, ſom blev rullet faſt ſammen, og den maatte der paſſes godt paa under-

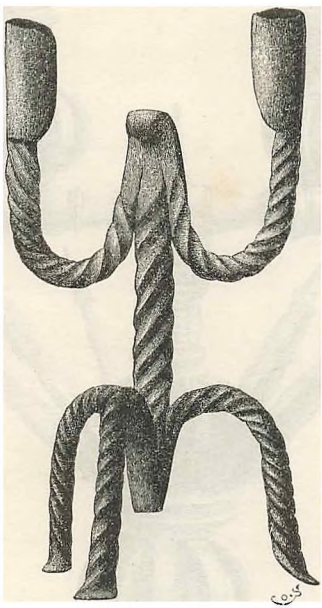

Fig. 47. Lyſeſtage af Jærn.

vejs, for at den ikke ſkulde ſlukkes. I øvrigt kunde vi ogſaa gjøre Ild ved Hjælp af Fyrtøjer og Svovlſtikker, ſom fandtes i alle Huſe. Svovlſtikkerne, ſom vi ſelv

Fig. 47. Efter »Artur Hazelius: Afbildningar af föremål i Nordiska Museet. 1. Småland. Stockholm 1888«. Lignende Stager forekommer over hele Norden. Adſkillige findes i „Danſk Folkemuſæum".

havde lavet, var omtrent et Kvarter lange og en halv Tomme brede; de var tilspidsede i den ene Ende, og

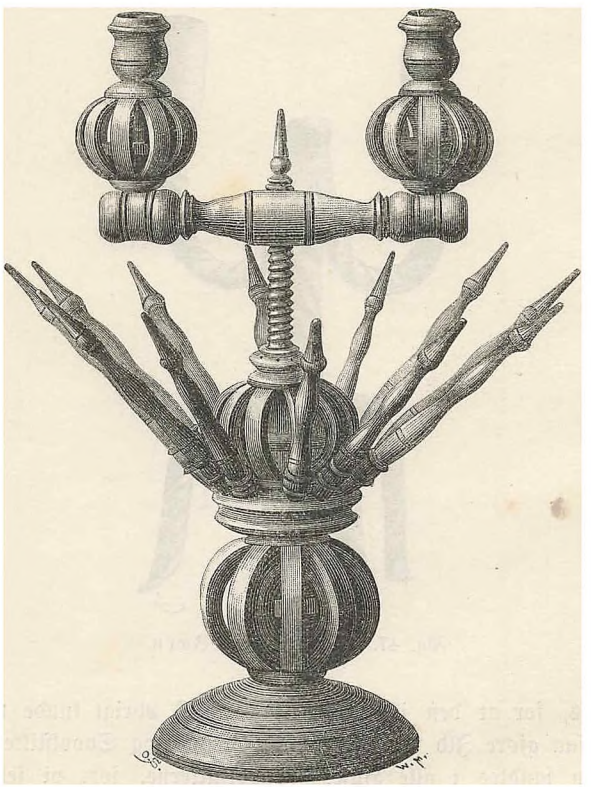

Fig. 48. Lysestage af Træ.

Fig. 48. Efter »Artur Hazelius: Afbildningar af föremål i Nordiska Museet. I. Småland. Stockholm 1888«. Anvendes paa Julebordet og pyntes da med Æbler, som spiddes paa de spidse Pinde.

dyppede i Svovl. Fyrtøjerne bestod af Svamp, Sten og Staal. Og Ildstaalet lignede et Knivsblad; men

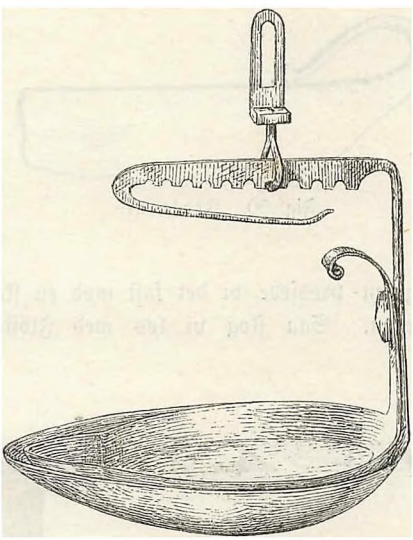

Fig. 49. Lampe af Jærn.

Fig. 49. Hans Dall efter R. Mejborg. Sønderjyllands Vestkyst. Saadanne Lamper blev anvendte overalt, hvor man savnede Træ, der duede til Springstikker. Trunen hældtes i den inderste Skaal, og i dennes spidse Ende laa Vægen, som var enten af Garn, af Siv eller af Mostørv. Yderskaalen, der kaldtes Tiggeren, tjente til at opsamle Olien, som dryppede fra Inderskaalen. Ved Hjælp af Balancen gjorde man Blusset stærkere eller svagere. Tilsvarende udmærket smukke Former af brændt Ler findes hyppigt saa vel i Lilleasien og det nordlige Afrika som i Sydeuropa; herfra er de i Oldtiden førte op til Norden, og Oldnordisk Museum har ikke faa Exemplarer. Jærnlamper, som ligner Fig. 49, bruges endnu i Lilleasiens Bønderstuer. Originalen er i privat Eje.

det var tykkere og havde i den ene Ende en Bøjle, der tjente som Haandtag. Vilde vi slaa Ild, tog vi et Stykke Fyrsvamp saa stort som en Kaffebønne, og med

Fig. 50. Ildstaal.

Tommelfingeren pressede vi det fast mod en skarp Kant af Flintestenen. Saa slog vi løs med Ildstaalet, til

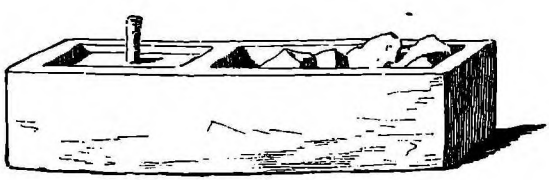

Fig. 51. Fyrtøj.

Svampen fængede og gav os en lille Lue, hvorved vi kunde tænde Svovlstikken. Var Staalet haardt og Flinten skarp, gik det nemt nok for sig; men med et daarligt

---

Fig. 50 og 51. Alfred Larsen efter R. Mejborg. Kassen er delt i to Rum; det største indeholder Flintesten, det mindste Fyrsvamp. Ildstaalet har Form som Knive fra Broncealderen (Fig. 52). Smaaland (Sverrig). Originalerne i Nordiska Museet.

Fyrtøj kunde det være bryhdsomt, om ikke helt umuligt.

Saa hændte det i min Ungdom, da Karl fra Stenshult var rejst til Kjøbstaden, at han kom ind i en Krambod, hvor de havde faaet en ny Vare, som de kaldte Tændstikker. Af dem kjøbte Karl en Æske, skjønt den var saa skammelig dyr, at han maatte give 12 Skilling for den. Denne kostbare Vare brugte han dog ikke til at gjøre Ild med; kun naar han fik fremmede, tog han den frem og strøg een eller to Stikker, og Folk blev forbavsede

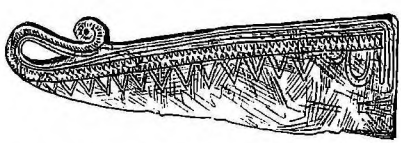

Fig. 52. Kniv fra Broncealderen.

over, at Ilden kom saa let frem, og alle vilde gjærne se et saadant Underværk.

Senere hen, da Tændstikkerne begyndte at falde i Pris, blev de mere almindelige, og selv paa vort eget Apothek var de da til fals for 8 Skilling Bundtet. Dengang blev de endnu indførte fra Tyskland; men i Aaret 1845 begyndte Svenskerne selv at lave dem. Efter den Tid er Fabrikationen dreven saa vidt her til Lands, at store Skove gaar op i Stikker. Og skjønt de giver svære Penge, er de dog saa billige, at vi regner det for ingen Ting at stryge en Tændstikke. I Slutningen af Trediverne fik en Arbejdsmand kun tre Æsker Stikker for en Dagløn, og nu derimod faar han to hele Pakker

Fig. 52. Alfred Larsen. Originalen i Oldnordisk Museum.

for de samme Penge. — Tænk dog paa, hvor godt vi har det!

Maaden, hvorpaa Maden laves og sættes frem, har ligesom alt andet forandret sig saare meget i min Levetid. De ny Skikke, der nu er dagligdags for jer unge, men engang var vidunderlige for os gamle, saae jeg første Gang 1839, da jeg arbejdede i en Gaard ved Kirken. Der var de gammeldags Træbrikker ombyttede med nymodens Porcellænstallerkener, og i Stedet for de sædvanlige hjemmelavede Knive, som var gjorte af udslidte Savklinger og Leer, anvendtes blankskurede „Kjøbeknive" og Gafler. — Dengang maatte jeg pænt lade min Gaffel ligge; for endnu havde jeg ikke lært at bruge den. — Brødet, som andensteds blev lagt helt paa Bordet, saa enhver kunde snitte af det, var her skaaret i tynde Skiver og lagt paa en lakeret Tingest. Og Spegesilden var tvættet, udtaget og skaaret i smaa skraa Bitter, i Stedet for at Folk ellers kun skrabede Skællene af den og saa lagde den frem. Vi spiste ikke af fælles Fad som sædvanlig; ikke alene Suppen, men ogsaa Grøden fik vi øst op, og Øl og Mælk fik vi hver i sit Glas. Stegen gik ikke rundt, saaledes som hos andre Folk, saa hver kunde holde den i Haanden og skære efter Behag, og heller ikke fik vi Lov til paa det Sted at tage Kartofler og Brødstumper paa Knivsodden og dyppe dem i Fadet. — Alle disse nye Moder gjorde mig saa undselig, at jeg knap nok turde spise mig mæt. Jeg fandt, at de var kun for Herskaber og ikke for Skomagere, og jeg ønskede at slippe væk fra alle de Narrestreger, saa snart som muligt og komme et Sted hen, hvor jeg havde min sædvanlige Frihed.

I den samme Gaard saae jeg for første Gang, at det gik an at spise Brød til Kaffe; Kaffen selv havde jeg derimod stiftet Bekjendtskab med længe i Forvejen.

Allerede i min Barndom hørte jeg Tale om, at Herskaberne nød den Drik. Og en Gang, da jeg var paa Granhult, saae jeg baade Kaffekande og Kaffekopper af Porcellæn; men der blev kun serveret for den naadige Frue og Frøknerne Fridenfældt; vi andre maatte være glade, om vi kunde faa lidt af Lugten. Senere hen kom jeg net heran; thi 1826 var der paa Mønsteraas Marked et Telt, hvor de solgte Kaffe, og her kjøbte jeg en Skaalfuld for 8 Styver. Den var uden Sukker og Fløde og derfor baade sort og bedsk. Da jeg tilmed brændte mig paa den, var jeg ikke langt fra at græde over, at jeg havde givet Penge for saadan noget fornem Forgift; men lige fuldt tømte jeg Skaalen af Ærgrelse over Styverne, og da jeg naaede Bunden, fandt jeg dog en Klat Sirup at trøste mig ved. — Dengang var jeg fjorten Aar. — Tre Aar senere fik jeg anden Gang Kaffe. Det var en Morgen ud paa Høsten 1829, at min Madmoder gav sig til at koge den, og aldrig saa snart lugtede jeg Bønnerne, før jeg glædede mig over, at jeg skulde nyde denne Raritet uden at punge ud med mine Skillinger. Nu fik jeg Sukker og Fløde i, og saa smagte den mig; men lige fuldt var jeg misfornøjet, for jeg fik kun een Skaal og slet ikke andet. Saa maatte jeg vente længe paa min Davre; men ellers var jeg vant til, at der vankede en Snaps og noget for Tanden straks paa Morgenstunden. I øvrigt var det i Tyverne ikke saa lige en Sag at faa Kaffe; thi da kostede et Pund Bønner 9 Daler og et Pund Sukker 6 Daler. Dengang fik selv Tømmermestre og Murmestre, som arbejdede paa egen Kost, kun 3 Daler (48 Øre) om Dagen, og for at faa et Pund af hver Slags maatte de altsaa gjøre 5 Dages Arbejde. I Aaret 1831 var der dog en Madam, der sagde, at nu vilde hun have Kaffe hver Dag, for nu kostede Bønnerne kun 6 Daler Pundet.

Den Pris var nu lige fuldt høj nok, og derfor var det ogsaa kun Fruentimmerne, der fik en Taar; Mandfolkene

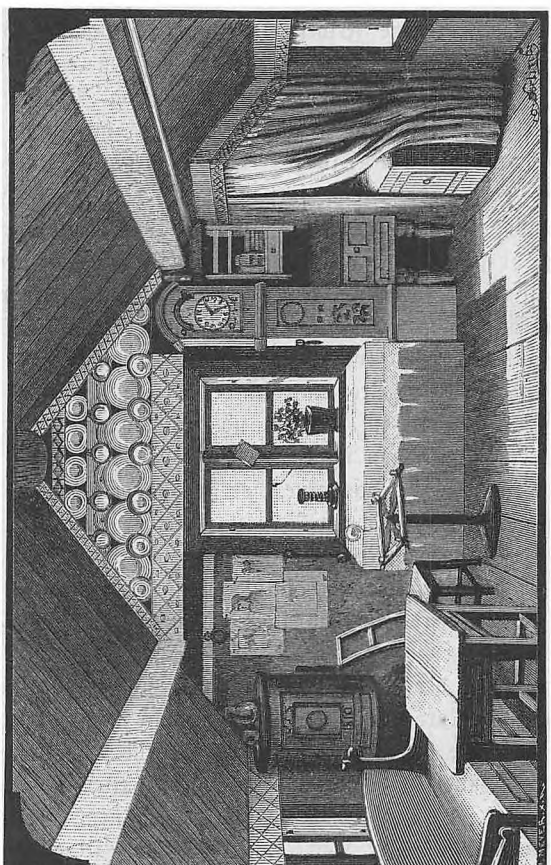

Fig. 53. Øverste Ende af en smaalandsk Bondestue.

maatte endnu holde sig til Flasken. Men i Slutningen af Trediverne, da Folk begyndte at sætte Brændevins-

panderne bort, begyndte ogsaa Kaffepanden at trænge ind hos Bønderne, og i Halvfjerdserne, da alle Folk

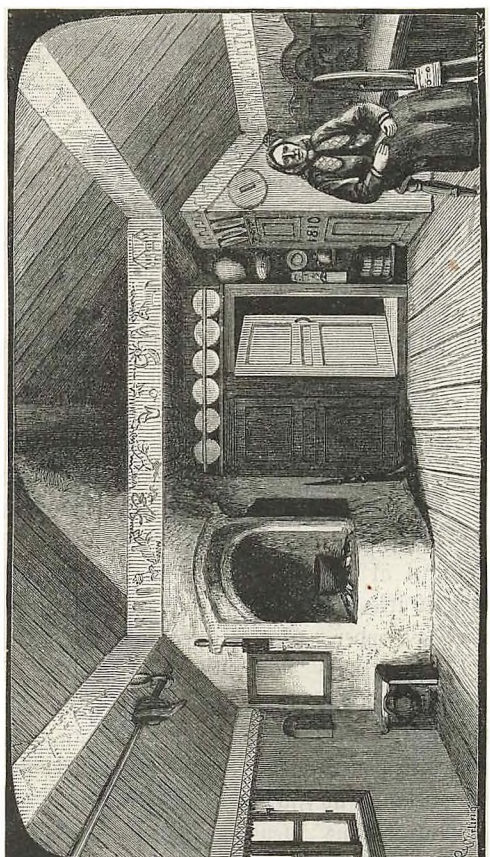

Fig. 54. Nederste Ende af en smaalandsk Bondestue.

Fig. 53 og 54. Efter Artur Hazelius: Afbildningar af föremål i Nordiska Museet. I. Småland. Stockholm 1868. Stuen er noget moderniseret.

havde vænnet sig til at rutte med Pengene, var der ikke en Hytte, hvor de ikke havde Kaffekjedel over Ilden.

Af hvad du hørte om Maden, kan du vel slutte dig til, at Bordet i tidligere Tid ikke kunde være saa pænt og pynteligt som nu om Stunder. Og hvad Orden og Renlighed i det hele taget angaar, skal jeg sige dig, at vi er komne et stort Stykke forud for de gamle. I min Ungdom hidrørte noget af det værste Griseri fra Hønsеburene; thi dengang holdt de fleste endnu fast paa den Skik, at Hønsene skulde være inde om Vinteren, dels for at Hønerne skulde gjøre dygtig mange Æg, og dels for at Hanen kunde vække dem tidlig paa Otten, naar nogle skulde paa Loen og andre til Spinderokken.

I de første Vintermaaneder var disse Dyr just ikke til stort Besvær; thi da sad de i deres Bur i en Krog af Stuen og kom kun ud en Gang om Dagen for at æde en Haandfuld Korn, som blev kastet paa Gulvet. Men naar Julen var forbi, og det lakkede ad Vaar, gik de løse og gjorde et Ustyr, som du knap nok kan tænke dig. Hvert Øjeblik paa Dagen blev de skræmmede snart af eet og snart af et andet, og saa flagrede de op og ned i alle Kroge og væltede Mælkefade og Tallerkener og alle andre Ting, som ikke var dem for tunge. Og selv, naar de gik i al god Ro, var de til stort Besvær, for de svinede til ikke alene paa Bænke og Borde, men ogsaa i Senge og Gryder. Her skal jeg fortælle dig, at engang, da vi sjede hos Mor Maans i Basebo, og hun havde slaaet fine Sigtekager op, smurt dem med Æggeblomme og sat dem paa en Fjæl, som hun havde lagt fra Bordet over paa Sengekanten, da kom hendes store sorte Høne og gik langs ad Fjælen og satte to Ben i hver Kage. Og Mor Maans blev saa gal i Hovedet, at hun styrtede efter Hønen og vilde have vredet Halsen om paa den; men Mester Fyr bad for den, og saa fik den Lov at leve. — Rederne havde Hønsene i Folks Senge enten oppe over Hovedgærdet eller nede ved

Fødderne. Og i Læggetiden blev der stadig raabt til Børnene: „I skal blive af Sengene, for Hønen skal gjøre!“ Ellers var Sengestederne Børnenes Legeplads, og det kunde de saa meget bedre være, som Folk kun brugte deres gode Sengklæder om Højtiderne; til daglig nøjedes vi med Halm og Skindtæpper. Samme Halm bidrog ogsaa sin Del til Urenligheden i Bondens Stue; for da Sengebunden sjælden var synderlig tæt, faldt efterhaanden en Bunke Straa igjennem den, og de blev liggende og mugnede sammen med gamle udslidte Sko og alt andet Skramleri, som var kastet ind under Sengen; der havde tilmed Katten sin Gang, og jeg veed nok, hvor rart det var at rage paa saadanne Steder efter Læder til Mellemsaaler. Vi Skomagere pyntede i øvrigt heller ikke Stuen, for vi fedtede Læderet inde og lod Affaldet ligge, hvor det faldt, og somme Tider gjorde vi det, der var værre. Saadan hændte det en hed Sommerdag i min Læretid, da vi sydde hos en rig Bonde i Lisvemaala, at jeg var saa uheldig at vælte Hornet med Skosmørelsen, og den flød ud til alle Sider over hele Stuen. Og Konen og Døtrene skjændte over Fedtet, som gik til Spilde; men om Gulvet blev der ikke sagt et Ord. Nu skulde nogen prøve paa at gjøre mig det efter, saa skulde de nok faa anden Besked. — At Kvinderne i de Tider ikke holdt Hævd over Gulvene, hidrørte fra, at de ikke var slinke til at gjøre dem rene. Om Søndagen strøede de et tykt Lag Sand fra den ene Ende af Stuen til den anden, og vilde de have det rigtig fint, strøede de hakkede Granris ovenpaa. Men skure gjorde de fleste først, naar Fjællene var dækkede af et tykt Lag Snavs. Saa nøjedes de endda med at hælde et Par Spande Vand ud over Gulvet og skrubbe det med en Riskost; paa den Maade fik de en jævn Vælling, som de fejede hen til Døren og smed ud med en Øse. Allerede i min

Barndom var der dog een og anden Bondekone, som var saa renlig, at hun skurede baade til Juleaften og til Midsommerdagen. Og i Tyverne var der endogsaa en rig Kone, som hver Løverdag vaskede Gulv paa ordentlig Maner. Hende talte Folk meget om, og hendes egen Mand beregnede, hvor meget det Arbejde vilde koste ham, om han skulde leje nogen til at gjøre det; men lige fuldt smittede Exemplet, og een efter anden af Gaardkonerne tog Skikken op efter hende. Desuagtet blev her i Basebo 1857 revet et Hus ned, hvor Gulvet aldrig havde været skuret.

Nu har du set, hvordan vi fik vort daglige Brød. Nu skal du høre lidt om vor aandelige Føde og vore Fornøjelser.

I min Barndom skulde hver Husfader selv være Skolemester, men som oftest blev den Besvær skubbet over paa vor Mo'er, og derfor kunde man se Kvinden sidde ved Spinderokken og Børnene i Kreds om hende med deres Bog i Haanden. Faderen fik kun som sin Part „et Forhør" over det læste.

Det kunde dog nok hænde, at Folk slog sig sammen for at faa een eller anden skikkelig Mands- eller Kvindeperson til at læse med Børnene, medens de selv pustede ud. Saaledes fortalte de gamle, at der i Staby havde været en Skolelærer, som hed Høgberg; men jeg veed ikke, om han levede i min Tid. Derimod husker jeg godt, at der om Sommeren 1819 kom en fra Døderhult til Basebo, som de kaldte Nicolaus Skolemester. Ham var der ikke megen Stads ved. For da han havde lidt meget af Værk i sin Ungdom, var han vanskabt og kunde kun med Nød og næppe slæbe sig fra Gaard til Gaard paa et Par Krykker. Hans Hænder rystede saaledes, at han knap og nap kunde føre Maden til Munden, og hans Mæle var saa snøvlende, at det ikke

altid var let at forstaa ham. Han kunde vistnok ikke skrive, men prente kunde han nogenlebes, og derved kunde han skaffe sig en lille Bifortjeneste. Siden kom der en anden fra Flohult i Mørlunde Sogn, som hed Karl Hultin. Han var kun 18 Aar; men det kunde da blive godt, for han blev jo ældre for hvert Aar, der gik. Han havde frist Krop og sunde Lemmer, skrev en god Haandskrift og prentede meget bedre end den forrige. Desuden kunde han spille Fiol, og derfor gik det tit paa, at han og jeg „spændte for" med en „dundrende" Polka, og saa dansede hele den øvrige Ungdom. Dernæst kom der een fra Hammarglo i Mønsteraas Sogn, ved Navn Petter Karlstrøm. Han var ogsaa som Barn bleven ødelagt af Værk, hvorfor hans Overkrop og hans Underkrop slet ikke passede sammen; den første var stor nok for en Gardist, men den sidste var forkrøblet, og hans Ben var saa stumpede som paa en bitte Knægt; tilmed var han saa kalveknæet, at han ikke kunde have et Par Buxer ret længe, før Knæene var gnubbede ud af dem. Saa var der ogsaa det sære ved ham, at han ligesom Knallarne sagde: „God Dag". Og derfor kaldte vi ham „Bitte God Dag"; for vi andre sagde: God Morgen, God Middag og God Kvæld, og de, der svarede, de sagde: Gud signe jer. De tre havde vistnok ikke selv gaaet i Skole; i alt Fald veed jeg, at de hverken kunde regne eller skrive Tal. Men Vorherre, som ellers havde lagt sin Haand haardt paa dem og gjort dem uskikkede til Bondearbejde, havde givet dem Evner til at lære fra sig, og saa søgte de deres Ophold, hvor de kunde faa det. Den dygtigste af alle vore Skolelærere var dog Mester Sjøgren i Høgsby, for han var Kjøbstadbarn og havde selv gaaet i Skole. Oprindelig var han Bager af Profession; men dengang han kom til vor Egn, nedlagde han det Haandværk og blev Skolemester.

For Resten gik han ikke som andre Skolemestere paa Omgang i Gaardene og lod sig made; men Børnene gik til ham.

Alt dette skete i Tyverne.

Paa den Tid var der en Del gamle Folk, som ikke kunde læse indenad; derimod havde de i deres Barndom lært nogle Bønner og Vers udenad. Og mange af dem var fromme Mennesker, og de havde samme Adgang til Naaden som de boglærde, for de var tro i det smaa.

Allerede 1830 kom der dog en Lancaster-Skole (Skole med indbyrdes Undervisning) i Gang i Døderhult, og Folk, som vilde have deres Børn til at lære noget, sendte dem der hen. Af den Slags Skoler blev der efterhaanden fler og fler, og vi fik da ogsaa en i Høgsby; den første Lærer, som var her, Kantor Syren, havde ingen fast Løn; for se, dengang stod det endnu Forældrene frit for, om de vilde sende deres Børn i Skole, og derfor maatte Skolelæreren tinge med dem om en Ugeløn. Med den Slags Friskoler hjalp vi os i Trediverne; men i Fyrrerne, da der kom saa mange ny Indretninger, blev ogsaa Seminarierne til, og nu er der, som I selv veed, næppe nok et Sogn, hvor der ikke er et ordentligt Skolehus og en rigtig Skolelærer.

Her vil jeg fortælle jer lidt om, hvordan jeg maatte stride for min Undervisning; thi de Børn, som nu til Dags maa have knubbede Ord, før de vil gjøre godt, skal høre, hvordan mangen en i gamle Dage maatte kæmpe for at faa en lille Smule Lærdom.

Da jeg var syv Aar gammel, kunde jeg læse indenad, i hvilken Bog det skulde være, og udenad kunde jeg Katekismen saa godt, at jeg aldrig siden har kunnet fremsige Stykkerne bedre. Nu fik jeg Lyst til at lære at skrive; men det syntes Fader ikke om; han blev længe

ved at sige, at det var ingen Nytte til for os Fattigfolk, for vi blev alligevel ikke andet end fattige Arbejdere; da jeg desuagtet blev ved at plage, gav han dog efter til sidst. Hos en Kludekræmmer kjøbte han et Ark Papir til mig, og lidt Blæk tiggede han paa Apotheket. Saa fik jeg skrevet for af Majastina og Niels Ringberg; hun skrev de smaa, og han de store Bogstaver. Da jeg havde skrevet alle 4 Sider fulde, skrev jeg imellem Linierne, saa længe der var Plads til en Tøddel, og hver Lap Papir, jeg kunde faa fat i, malede jeg sort paa samme Maade. — Det var 1820. — 1821 kom Marinesoldaten Ahlstædt til Basebo og gik fra Gaard til Gaard og læste med Børnene. Han var ferm i Skrivning og villig til at tage sig af mig. Paa hans Forbøn fik jeg sex Ark Papir paa een Gang. Og ved Middagstid, naar han holdt Rast, gik jeg hen til ham og fik skrevet for. Men saa blev Papiret fuldt, og han kom til Orlogs, og saa var det helt forbi med min Undervisning i Skrivning. — Senere hen tog jeg fat paa et andet Fag. Jeg havde nemlig hørt Tale om Regning og set nogen skrive Tal, og jeg havde længe gaaet og grublet over, hvordan det dog gik til. Men der var ingen, som kunde sige mig Besked, før Petter Samuelsson fra Wahlaakra kom til Basebo; han baade kunde og vilde hjælpe mig. Jeg gjorde ham en grumme Hoben Besvær; for hver Gang, jeg saae ham, maatte han regne for mig, og jeg havde allid en Stump Kridt i Lommen, saa Arbejdet kunde gaa for sig, hvor det skulde være. Vi kom aldrig i Forlegenhed for noget at regne paa, for vi skrev Stykkerne op paa et Plankeværk eller en Fjællevæg, og saa overmalede vi Husene i hele Byen. Var jeg alene, regnede jeg tidlig og silde; men da hændte det tit, at det slog Sludder for mig. Naar dette skete, havde jeg for Skik at skrive det hele

op paa en Lap Næver, og den gik jeg med i Lommen, til jeg traf ham; saa viste jeg ham, hvor jeg var kjørt fast, og saa maatte han bringe mig paa Gled. Saadan blev vi ved, indtil jeg var temmelig effen i alle fire Regningsarter, og det tog ikke saa lang Tid endda. Siden hen har jeg tit tænkt paa alt det Bryderi, jeg voldte ham; men jeg tror rigtignok, at det var en Slags Fornøjelse for ham at vise mig, hvad han kunde, for naar jeg undtager Herrerne, var vi to de eneste i hele Egnen, der forstod den Kunst.*)

Om Skrivning vil jeg ellers fortælle jer, at lige fra den Tid, Folk begyndte at bruge „Papyrus", begyndte de ogsaa at bruge Gaasefjer, og det blev de ved med til langt ind i min Tid. I Tyverne, da der kun var to eller tre i hvert Sogn, som kunde føre dem, laa de og flød rundt om til ingen Nytte; men i Trediverne, da Skolerne kom i Gang, blev de en Handelsvare og kostede en Skilling Stykket. Saa kom de første Staalpenne, og nu blev afbrugte Gaasefjer benyttede til Penneskafter. Det var godt nok i og for sig; men i Begyndelsen vilde det dog ikke rigtig gaa, for

*) Da en Bog: „Landsbypræstegaarde og Landsbyskoler i det 16de og 17de Aarhundrede af R. Mejborg" snart udkommer, skal her kun gives kort Besked om dansk Almueundervisning. Før Enevælden var der et ikke ringe Antal Skoler, hvor Bønderbørn lærte at læse, skrive og regne. Staten paalagde Præsterne at føre Tilsyn med Religionsundervisningen, men havde i øvrigt intet at gjøre med disse Skoler. En Del Lærere var Kapellaner; en Del var Degne; mange var kun Skolemestere. Somme havde ikke anden Uddannelse end den, de havde faaet i en Almueskole. De simpleste Skoler var Friskoler, hvis Lærere gik paa Omgang hos Bønderne. Til bedre Skoler var ikke alene Hus og Jord, men ogsaa faste Kapitaler skjænkede af Herremænd, Præster og Bønder. — Senere Tiders Armod ødelagde Skolerne.

med de nymodens Penne kunde vi ikke ſkrive paa det gammeldags Papir.

Det førſte Skrivpapir, jeg kan huſke, var meget groft, og tilmed var det flosſet i Kanten ſom et Stykke Tøj, der er ſkaaret ſjuſket af Væven; naar vi holdt det op for Lyſet, kunde vi ſe et Stempel, ſom viſte os, hvor det hørte hjemme. Hvidt Papir blev lavet af linnede Klude; men af uldne gjorde man det graa, der blev kliſtret paa Væggene hos Folk, ſom vilde have det fint. Graat Papir var større end hvidt; men begge Slags var til ſamme Pris og koſtede 18 Skilling Bogen. Vilde vi have en hel Bog Papir paa een Gang, maatte vi hente den paa Fabrikkerne i Bankeberga, Skorpetorp eller Skrufshult; men et Ark eller to kunde vi faa hos Kludekræmmerne. Hos dem kunde vi ogſaa kjøbe Annis, Peber og Ingefær ſamt Naale, Sylſpidſer og Hægter og desuden Indigo, Brunſpaan og Spanſkgrønt. Det ſtod nemlig i Papirfabrikkernes Privilegier, at deres Ombud maatte ſælge diſſe Varer, og ſaa blev der tuſket; men da Kludegubben Widerſtrøm blev for kneben paa Peber og Annis, ophørte Byttehandelen.

Nu har du hørt om ſaa mange alvorlige Ting. Og ſpørger du nu, hvad vi havde at more os med, ſaa ſkal du ogſaa faa Rede paa det.

Jeg har levet i den Tid, da Ungdommen ſang fra Morgen til Aften. Dengang kvad de baade ude og inde, ſaa vel bag Ploven ſom i Loen og ved Spinderokken. Det er forbi for længe ſiden, nu til Dags er der tyſt alle Vegne; vil nogen i vore Dage prøve at ſynge paa gammel Vis, ſaa ſiger Folk, at de ſkraaler.

Folk danſede ogſaa meget; men det blev dog ſagt, at de fordum havde været endnu lyſtigere. Og det er troligt nok, hvis vi ſkal ſlutte fra de gamle Bondepolkaer.

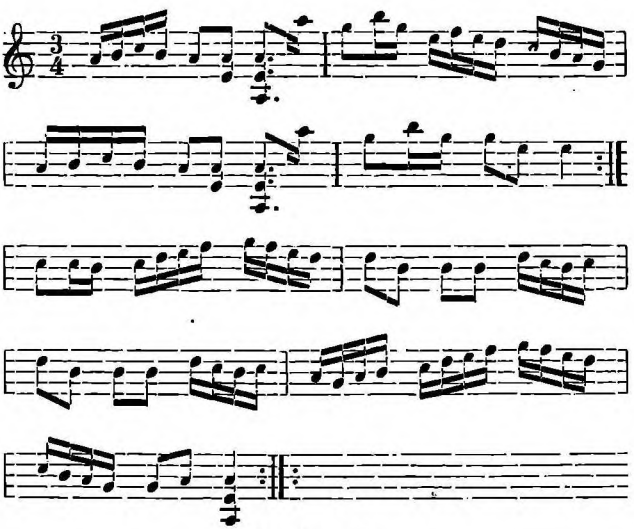

Bondepolka.

Her har jeg optegnet een, ſom var gammel længe før min Tid. Naar du nu vil ſpille den, ſaa ſtem Baſſen en hel Tone op, ſaa den angiver A i Stedet for G, og ligedan med Tenoren, ſaa den angiver E i Stedet for D. Brug ſaa paa de to Strænge førſte Finger i Stedet for anden, og anden i Stedet for tredje og lad tredje være ledig. Klem ſaa paa af alle Kræfter, rigtig i vild Fart, uden at tage det ſaa nøje med Tonernes Renhed, kun at du paſſer, at Takten gaar jævnt, ſaa ſkal du faa en Polka, der klinger langt kraftigere end med ſædvanlig Stemning. De gamle „Fioliſter" ſtemte tit deres Strænge paa den Maade, og det kunde nok gjøres nødigt, hvor ſaa mange trampede med tykt Fodtøj.

Skal jeg ſkrive noget om min egen Muſik, ſaa maa jeg fortælle jer, at jeg kun var en Purk, da jeg

første Gang hørte en blæse paa Hyldefløjte. Jeg syntes, at det lød saa kjønt, og gik længe og kunde slet ikke glemme den Begivenhed. Da jeg blev større, skar jeg mig selv en Fløjte, og saa blæste og trallede jeg i vilden Sky.

Jeg fik dog ogsaa Lejlighed til at høre anden Muſik, for dengang jeg var lille, var der Fioliſter i hver By. Og endnu højt op i Tyverne var der nok til at besørge Spillet saa vel ved Bryllupper og Julegilder som i Legestuerne. Men saa langt hen i Tiden kunde det dog hænde, at man maatte skikke Bud en Mil eller to for at faa fat i en Muſikant, der var dygtig, og allerede dengang var de fleste Spillemænd gamle. Senere hen døde de bort, een efter anden, og saa hang Fiolerne med brustne Strænge og var til ingen Nytte.

Jeg var ikke ret gammel, da jeg begyndte at plage Fader for at faa en Fiol; men paa det Punkt var der intet Udkomme med ham; thi den Slags Inſtrumenter blev meſt brugte i Legestuerne, og Fader mente, ligesom mange andre alvorlige Folk, at det var syndigt at sidde Nat efter Nat og spille til Dans. Men 1828, da han var død, tog jeg mig selv Forlov og kjøbte en gammel Fiolin for 3 Mark og 8 Skilling. Og da jeg gav mig til at spille, gik det saa nemt, som var jeg født med Buen mellem Fingrene.

Kort efter begyndte jeg ogsaa at blæse Klarinet; men i Begyndelsen faldt det mig svært.

Saa hørte jeg Tale om Noder, og det var mig helt ubegribeligt, hvordan Sang og Muſik kunde skrives paa Papir og ikke alene høres, men ogsaa ses. Det spekulerede jeg meget paa, og jeg gik til Gullatorp for at spørge Muſikanterne til Raads. De kjendte da heller ikke Noder, men viſte mig til Fagerſtrøm i Wahlaakra, for han kunde. Hos ham var jeg saa fra Midsommer til

„Friugen“*) og studerede Musik, det bedste jeg kunde. Det var kun lidt, jeg fik lært paa den korte Tid, og havde jeg ikke haft Kantor Bergmann til at hjælpe mig med Fortsættelsen, var det ikke blevet til større. Senere hen gjaldt jeg for den muntreste og dygtigste Spillemand paa Egnen, og man brugte mig baade indensogns og udensogns. Men efterhaanden blev jeg led og kjed af det urolige Liv, og 1838 holdt jeg helt op med at spille til Gildes.

I den Tid var der ikke mange „Nodelærde“. Saa vidt min Kundskab strakte sig kun: Hendes Naade paa Berga, der ejede det eneste Klaver, som var i denne Del af Landet, Kantor Bergmann, der spillede Orgel, Hofkammermeren med sin Fiol, og Løjtnant Fridenfældt, som, efter hvad de sagde, kunde spille paa 9 Instrumenter; 1832 forøgede jeg Kompagniet med en Mand for Klarinet og Fiol.**)

Det var en lang Snak om Musikken, nu skal du faa noget mere at vide om vore andre Fornøjelser.

Sommeraften gik der Dans paa de græsklædte Gaardspladser og Søndag Eftermiddag paa Broerne, som førte over Em-Aaen. Den Dans traadte vi til vor egen Sang. — Hele Midsommernatten dansede vi om Majstangen***), der var rejst paa en aaben Plads midt

*) Friugen varede fra 24. Oktober til 1. November. I den havde Tyendet Ferie og blev opvartet af Herskabet.

**) For 200 Aar siden kaldte man Klavererne Klangkister; men det varede ikke længe, før dette Navn blev de spillende Damer for simpelt. Endnu i første Halvdel af forrige Aarhundrede savnede Klangkisterne Ben og var saa handelige, at en Tjener, som fulgte sit Herskab i Byen, kunde tage Instrumentet med sig.

***) Navnet hidrører fra Ordet maje, som betyder pynte. Det forekommer nu kun i Forbindelsen udmaje, da det ligesom mange andre gamle nordiske Ord er gaaet af Brug.

i Byen og bestod af en stor smuk Granstamme, som Pigerne hvert Aar pyntede efter bedste Evne. Fra øverst til nederst blev den omvunden med en grøn Guirlande, og rundt om den blev der anbragt store Kranse, som dels var bundne af blaa og gule Blomster og dels behængte med udpustede Æg. Før min Tid havde det været Sædvane, at een af Byens kjønneste Piger var bleven kaaret til Midsommerbrud. Hende havde de smykket med Krone og Kjæder, og med fuld Musik havde de ført hende gjennem Gaderne til Dansepladsen, hvor hun var bleven hædret fremfor alle andre. Det er troligt nok, at denne Skik stammede fra hedensk Gudsdyrkelse og altsaa havde været fulgt i mange Hundrede Aar; men nu er den for længe siden gaaet af Brug paa vor Egn.

Naar Høsten var til Ende, var der atter stor Fælles-Dans og ligesaa den 24. Oktober, da Friugen begyndte. Fra den Tid og til Fastelavn dansede større og mindre Flokke næsten hver Søndag i Tærskeloerne.

Før min Tid havde der ofte været Gammelmandsballer, og ved saadanne Lejligheder havde selv Folk paa 60 til 70 Aar faaet sig en Svingom. Men af den Slags Sammenkomster kan jeg kun huske een, der fandt Sted i Wahlaakra 1833 ved Nyaarstid. Da havde alle Bønderne der i Byen slaaet sig sammen og havde taget Korporal Staahl i Galtedal med i Laget. Saa havde de dækket et stort Bord ligesom til et Bryllup, og der paa havde de sat Madvarerne, som de havde skudt sammen. Men da hver var kommen med sin Humpling Flæsk, havde de været nødt til at skære det i Skiver, før de satte det frem, og da Folk ikke var vant til at se saadanne Billinger paa et Gildesbord, var der gaaet megen Snak om Anretningen. Efter at Sven Jønssons Palle havde kaldt Deltagerne for Flæskekiler, løb den

Benævnelse fra Gaard til Gaard og blev saa et Skjældsord, som var oppe i lang Tid; den Dag i Dag bruges det af Skoledrengene; men de veed ikke, hvor det hører hjemme. Paa samme Bal havde de i øvrigt mange Narrestreger for; een af dem var, at Korporal Staahl og Korporal Hjelm fra Laanghult foreſtillede, at de var komne op at ſlaas. Da Staahl var den lille, maatte han krybe under Bordet, og der ſad han og gav ondt af ſig, og hver Gang han vovede at titte ud, truede Hjelm med at ſlaa ham fordærvet. Til ſidſt maatte Staahl dog give Kjøb og love Bod og Bedring; men aldrig ſaa fage var han ſluppen ud, før han var lige ſaa kjæphøj ſom tilforn, og derfor ſkulde Spillet have begyndt forfra, hvis der ikke havde været andre, ſom havde fundet paa noget nyt.

Adſkillige Aar efter, at Gammelmandsballerne var gaaede af Brug, var de unges Legeſtuer endnu i fuld Gang; men desuagtet er det ſaa længe ſiden, de hørte op, at kun de, der nu har graa Haar, kan mindes dem. De gik for ſig ſnart i een Gaard og ſnart i en anden, og naar de ſkulde finde Sted, ſlog ſex ſyv Sæt Folk ſig ſammen om Fortæringen, der beſtod af Oſtebrød, Pandekager og Brændevin. Allerede i Skumringen ſamledes de indbudne, og kort efter var Danſen i fuld Gang. Mellem Polkaerne gik Karlene rundt hver til ſine Gjæſter med Flaſken i den ene Haand og Glaſſet i den anden, og Pigerne fulgte efter med Madfadene; men udenfor ſtod Fattigfolk og ventede paa at faa deres Del af Overflødigheden*). Klokken 12 var det

*) Til de Bibelſprog, der i gamle Dage blev tagne bogſtavelig hørte Ordene hos Lucas: „Naar du gjør et Gjæſtebud, da byd Faltige, Krøblinger, Halte og Blinde; da eſt du ſalig; thi

længſte Opholb, og ba blev Folk trakterede meb kolbe Løftespandekager*) og Brændevin meb Honning i. Medens de ſpiſte og drak, var der en af Laget, ſom gik Raden rundt meb en Tintallerken og ſamlede Penge til Spillemændene, og ſaa ſang hele Forſamlingen:

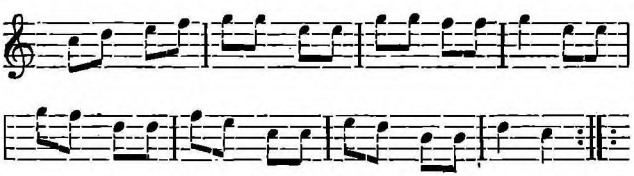

Spillemandsviſe.

»Monsjör lossar på sin pung, han sparar inga pängar, han ger en raskar speleman, som strykar sina strängar.«

og dernæſt

»Jungfrun lossar på sin pung, hon sparar inga pängar, hon gor en raskar speleman, som strykar sina strängar.«

---

de have intet at betale dig, men det ſkal betales dig i de Retfærdiges Opſtandelſe."

I ſynſke Landsbyſkraaer fra det 16de Aarhundrede ſtaar, at menige Gildesbrødre ſkal give Øl og Mad i Jeſu Navn til dem, ſom „tygger Guds Almisſe".

Ved ſjællandſke Bondebryllupper var det Sædvane endnu i Slutningen af forrige Aarhundrede, at der uden for Huſet blev dækket Bord til Egnens fattige, og herpaa ſatte man fyldte Fade, ſom blev tagne af Brudebordet.

Derfor gik ſaa megen Mad meb til de Gamles Gilder.

I visſe Egne byder endnu Skik og Brug, at Fadene ſkal være fulde, naar de tages af Bordene; hiſt og her i Nordſjælland ſendes ſtadig Gildesmad til Fattigfolk.

*) De bages af en gjæret Dej og er omtrent en Tomme tykke.

Tredje Vers var ligesom det første, fjerde ligesom andet og saa fremdeles. Naar Skillingerne havde glædet Musikanterne og Drikkevarerne Gjæsterne, gik Dansen i vild Fart, og før man vidste det, var Klokken 2. Saa var det Tiden, at nogle skulde paa Loen og andre til Brændevinspanderne, og de, der havde strængt Herskab, begyndte at ymte om, at de fik baade læst og paaskrevet, hvis de ikke kom hjem; men lystige Kammerater overtalte dem til at danse endnu en Polka og endnu een. Saa blev Klokken 3, og Forsamlingen brød op og drog syngende og støjende afsted. Saa meget lettere kunde hele Byen høre dem, som de fleste Bønder allerede var oppe og i Arbejde; men Folk gjorde ingen Væsen af den Lystighed; de sagde blot: det er dem, der har været til Legestue.

Om Sommeren legede vi paa Gade, og da øvede vi allehaande Idrætter, som styrkede Kræfterne og forøgede Behændigheden. Ofte slog vi Trille; vi delte os da i to Partier, hvoraf det ene kastede Trillen, og det andet søgte at standse den ved Hjælp af Knipler; da jog vi hinanden Byen rundt, Gade op og Gade ned, eftersom Trillen fløj uhindret frem eller dreves tilbage. Hyppigt morede vi os med Springeøvelser, dels ved Hjælp af Springstok og dels simple Længde- og Højdespring. Atter og atter prøvede vi Kræfter, idet vi drog Reb eller brødes eller løftede paa store Sten, som rundt om i Byerne var samlede i Hob for Legens Skyld. Desuden hoppede vi til Hul, krøb under Kjæp, krængede Hareskind, gjorde Grise og legede Enke. — Om Vinteren løb vi paa Skøjter og gled paa Kilke.

Af unyttig Morskab havde vi Kortspillet. Vi spillede ikke alene om Penge, men ogsaa om Æg og Brød, om Flæsk i Pundevis og Brændevin i Pæglevis,

og den Fornøjelse førte ikke sjælden til Uenighed *). Men langt værre Følger havde dog Skikken at kaste Plat og Krone om Skillinger. Den Uvane gik især i Svang paa Markedsdagene, og paa hvert Marked var en afsides Plads, hvor den blev drevet. Til at kaste med brugte Folk Sexstyvere, og af den Møntsort saae vi sjælden et Stykke, som ikke var forslaaet i Faldet mod Klipperne. De sædvanlige Kast gjaldt sex eller tolv Styver; men somme Folk var saa overmodige, at de endogsaa udsatte Tolvskillinger. Naar dette Spil blev drevet af to Flokke, som hver for sig skulde staa Last og Brast om Gevinst og Tab, gav det ofte Anledning til Slagsmaal. Rent galt gik det, naar der blev spillet falsk, noget der ikke skete saa sjælden, idet en og anden Kjeltring havde taget to Sexstyvere, filet det halve af dem og loddet dem sammen, saa han havde faaet en Mønt med Krone paa begge Sider. I saa Fald vankede der blaa Øjne og

*) Omkring Aar 1600 blev „Kortspilleg" almindelig i danske Kjøbstæder, særlig paa Værtshuse, hvor den tabende maatte betale Fortæringen. I adskillige Landsbyskraaer blev indført Forbud mod Kortspil; saaledes i den for Kronborg Amt af 1696, hvor det hedder: „Tillader nogen de unge Drenge Kortspil i deres Huse og det ikke tilkjendegiver, da skal de alvorligen derfor blive anset, og de Unges Revselse ej forglemt", samt i Sønder-Tranders Byskraa (Aalborgegnen) 1758, hvor der staar: „Hvilken Mands Hus, som befindes at bruges nogen Kort udi at doble med enten om Penge, Øl eller andet, være sig hvad Navn, det have kan, og det ham kan overbevises, give til Granderne en Fjerding Øl og til sin Husbonde fire Mark, og de, som bruge samme Kortenspil eller Tærninger, bøde hver en Mark. Og skal Oldermanden til næste Stævning lade pante derfor, naar det vorder ham tilkjendegivet, og samme Penge skal tilhøre Sognets Fattige." — Den første var given af Ridefogden, den sidste havde upaatvivleligt Bønderne vedtaget.

bulede Pander, og tit kom Karle ud fra Kastepladsen med Klæderne sønderrevne og tilsølede af Skarn og Blod. Hyppige Besøg i Brændevinsboderne, som overalt forekom i stort Tal, gjorde Spillerne mere og mere ustyrlige. Det hjalp kun lidt, at Kronens Lensmand i fuld Uniform, Fjerdingsmændene med deres røde Brikker paa Uldhattene og Vægterne, som havde store beskrevne Plakater fastsyede paa Klæderne, søgte at indgyde Skarnsfolk Respekt.*)

Saa til Slutning vil jeg fortælle jer lidt om Kirken samt om eet og andet, som staar i Forbindelse med den.

I skal da først vide, at der langs med Høgsby Kirkegaard i min Barndom laa en hel Gade af Stalde, der tilhørte fjærnt boende Sognefolk. Men da Kirkegaarden skulde udvides, nedrev man alle disse Smaahuse med Undtagelse af Bergas Stald, der blev sat paa Ruller og trillet over paa den anden Side af Kjørevejen. — Her i Gaden stod Fattigbøssen, som sad paa en Egestolpe og var en lille Kiste med Hængelaas og Jærnbeslag. Deri lagde Kirkegængerne Smaapenge, eftersom de havde Raad og Hjærtelag til.

Op til Kirkegaarden stødte ogsaa en trekantet, græsklædt Plads, hvor der hver Søndag var et lille Marked. Folk fra Sognet handlede med Spegesild og stegt Fisk samt Hvedebrød og Frugt, og omvandrende Kræmmere slog en Disk op og udbredte deres Varer. Den Skik holdt sig til ind i Halvtredserne, da Kirkeraadet gjorde Ende paa den**).

---

*) Om Markeder i Danmark se S. 139.

**) Paa Kirkegaarde i Bleking drives endnu Handel om Søndagen. I Jenkshøg for Exempel har jeg for faa Aar siden set en Hattebod paa Kirkegaardsdiget og ved Siden af den Brødkoner med deres Kurve. — Her i Danmark har Forholdet i

Selve Kirkegaarden var omgiven af en Ringmur, hvori Kirkeladen og Sogneſtuen var indbyggede. De

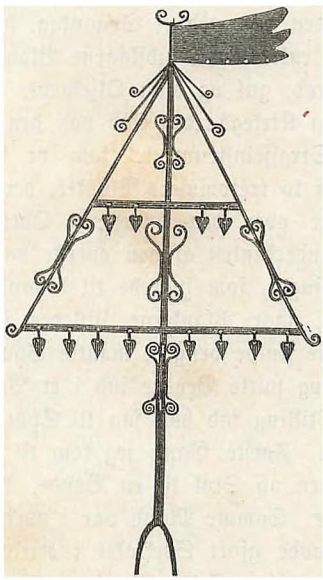

Fig 55. Gravkors af Jærn.

---

tidligere Tid været lignende. For 300 Aar ſiden klagede Kjøbmænd over, at den rige Oluf Bager i Odenſe ødelagde deres Handel, idet han om Søndagen ſolgte Klæde i Alenvis paa Hindsholms Kirkegaarde. Den Gang kunde Øvrigheden kun ſkride ind, fordi Varerne falbødes paa fremmed Grund. Senere udſtedtes mange Forbud mod Søndagshandel. Men endnu i vor Tid er den gaaet aabenlyſt for ſig paa afſides Steder. Til viſſe Tider kunde Pladſen om Kirkegaarden ligne en lille Markedsplads; da havde Aalebønder, Fiſkemænd, Rebſlagere og andre Handelsfolk givet Møde. Sikre Gjæſter var Kagekonerne.

Fig. 55. Efter »Artur Hazelius: Afbildningar af föremål i Nordiska Museet. I. Småland. Stockholm 1888«.

havde Tage af Næver og Græstørv, og deres Vægge var ligesom Ringmuren af raa Kampesten, saa de var kun simple. Derimod var Kirkegaardsporten stadselig, smykket som den var med et Spaantag, hvorpaa fandtes to store Trækrukker med udskaarne Blomster, som var malede med rød, gul og blaa Oljefarve.

Inde paa Kirkegaarden stod paa den vestre Side af Porten et Straffeinstrument, som vi kaldte Stokken. Den bestod af to tretommers Planker, der stod paa Højkant, den ene over den anden; i Overkanten af den nederste og Underkanten af den øverste var 5 Par halvrunde Udskæringer, som svarede til hinanden og blev til runde Huller, naar Plankerne stilledes sammen. Naar denne Remedie skulde bruges, maatte Synderen sætte sig bag ved den og putte Benene ind i et Par af Hullerne, og i denne Stilling sad han saa til Spot og Spe under Gudstjenesten. Første Gang jeg kom til Kirke, var der just anskaffet en ny Stok til en Bonde, hvis Navn jeg ikke vil nævne. Samme Mand var i øvrigt en Drukkenbolt, som havde gjort Spektakel i Kirken, hvorfor det var besluttet, at han skulde lide denne vanærende Straf; men lige fuldt slap han med Forskrækkelsen, og Stokken stod og raadnede, uden at nogen kom i den.

Kirken var ældgammel, men Taarnet var kun fra 1779. I min tidlige Barndom var der mange, som fortalte, at de havde været med til at opføre det; men de gik bort, og i deres Sted var der andre, som sagde, at de kunde huske, at Taarnet blev bygget; saa døde ogsaa de een efter anden, og den sidste var Mo'er Kirsten i Nybygget. Hun var bleven konfirmeret af Doktor Aaman, hvis Billede hænger i Sakristiet; hun fortalte, at han gik med Haarpisk og altid kom ridende til Kirke.

Da jeg første Gang gjæstede Guds Hus, var Karl den trettende nylig død; derfor var Prædikestolen og

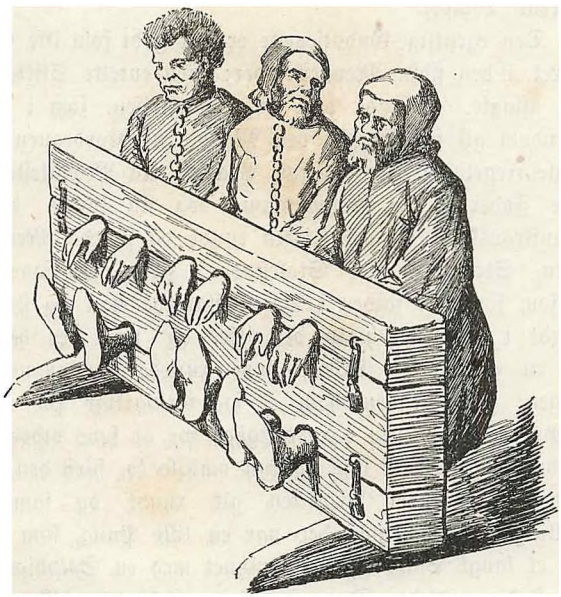

Fig. 56. Folk i Stokken.

Alteret sortklædte, og Altertavlen var slaaet sammen ligesom i Fasten. Dengang sad der fem gamle Faner oppe i Koret, to paa den ene Side og tre paa den

---

Fig. 56. Alfred Larsen efter en middelalderlig Altertavle paa Oldnordisk Museum.

anden; men de blev tagne bort i Fyrretyverne, og det syntes jeg godt om, for vel kan jeg glæde mig over Fædrenes Sejerstegn, men jeg finder dog, at Minder om blodige Krige ikke skal indtage Hæderspladsen i Herrens Tempel.

Den egentlige Gudstjeneste er saa godt som ikke forandret i den sidste Menneskealder; men enkelte Skikke er dog aflagte. Blandt dem er Opvækkelsen, som i min Barndom gik for sig paa den Maade, at Kordegnen — gamle Fogelberg — kort før Præsten fra Prædikestolen læste Fadervor og Evangelium, tog sin lange, tykke Spanskrørskjæp og gik Kirken rundt og synede Menigheden, Stolestade efter Stolestade. Hvor han saae en Person, som var falden i Søvn, stansede han og stødte haardt i Gulvet; hjalp det ikke, og var der heller ikke en godhjærtet Nabo, som ruskede Vedkommende vaagen, gav Degnen ham et saa forsvarligt Puf med Kjæppen, at der ikke var Mulighed for at sove videre.*) Af de øvrige Skikke skal jeg kun omtale to, først den, at Kirkeværgen under Prædiken gik rundt og samlede Skillinger i „Tavlen", der var en lille Pung, som sad paa et langt Skaft og var forsynet med en Sølvbjælde, som stadig raslede. Dernæst skal jeg meddele, at Præsten efter Talen, medens han endnu stod paa Prædikestolen, oplæste de offentlige Kundgjørelser, der var indtrufne i Ugens Løb, samt en Del private Bekjendtgjørelser som

*) I en dansk Forordning som Kristjan den fjerde udstedte 22. April 1645 siges: „Paa det den store Uskikkelighed, som med Soven i Kirkerne begaas, kan forekommes og afskaffes, er vores naadigste Vilje, at Folk skal tilsorordnes, som kan gaa med lange Kjæppe til at slaa dennem paa Hovedet med, som sover under Prædiken."

for Exempel om Jagtpartier og Auktioner. Det kunde til Nød gaa an, saa længe der kun var lidt at meddele; men da Herrerne begyndte at lade deres Ejendomme fredlyse og forlangte, at Papirerne skulde læses mindst een Gang om Aaret, blev der saa mange Remser, at Præsten maatte læse, til han var færdig at styrte, og Folk blev kjede af at høre paa det og forlod Kirken uden at bie paa Herrens Velsignelse. Og saa var Skikken rent forargelig.

I de Tider var der ikke ansat nogen Ringer og Graver. Sammenringningen besørgedes af Sogneboerne i en bestemt Orden, som blev tillyst fra Prædikestolen. Og naar Dødsfald indtraf, gravede og ringede Folk fra Sørgehuset.

Hvor lang Vejen end var, blev Ligene dog altid baarne til Kirken. Den Skik hidrørte fra de Tider, da ingen Kjøreveje fandtes; men længe efter at disse var komne i Stand, vedblev Folk at følge gammel Vane, skjønt den ofte gjorde dem stor Besvær. Om Sommeren kunde det nok gaa an; men om Foraaret og Efteraaret, naar mange Veje var opblødte, var Gangen meget besværlig, og om Vinteren, naar der laa dyb Sne, næsten umulig; lige fuldt maatte den gaa for sig. I min Barndom var det kun Fattiglemmers Kister, der blev sat paa Vogn. Og senere hen, da der blev Tale om, at alle Lig skulde kjøres, gjorde de gamle megen Modstand. Saaledes mindes jeg, at en Aftægtskone sagde: Jeg har slidt saadan for jer og efterlader jer saa meget, at I vel kan have Raad til at bære mig og ikke behøver at lade mig age som en Tiggerkælling.

Var Færden meget besværlig, maatte der opbydes et stort Mandskab; det samledes Dagen før Ligbegængelsen i Sørgehuset hvor det blev overflødigt trakteret.

Tidligt næste Morgen drog Følget afsted, og sent paa Dagen naaede det Maalet.*)

Ved Hjælp af to Tømmer blev Kisten surret fast paa en Baare, som løftedes paa Skuldrene. Til gamle Folk var den sort; til unge var den hvid med sorte Prikker og Streger; kun til Børn var der grønne Kranse. Altid anvendte vi en Bære-Ble, som var af sort Kjøbeklæde og noget større end et Sengetæppe; den blev lagt et Par Gange sammen og hængt løst over Kisten. Et saadant Lagen var for dyrt til, at Folk selv kunde anskaffe det, derfor havde Kirken tre at leje ud; det bedste kostede 16 Skilling og det næstbedste 12 Skilling; det ringeste kunde faas for 8, men det var graat af Ælde og helt i Pjalter.**)

I øvrigt blev der jo gjort Forskjel paa store og

*) I Bleking har lignende Forhold gjort sig gjældende i en forholdsvis sen Tid. Der har en Landsbypræst fortalt mig om en Jordefærd, som fandt Sted for omtrent 25 Aar siden, kort efter at han havde tiltraadt sit Embede. Ved den Lejlighed var der skjænket saa rigeligt, at alle Bærere var blevne berusede, og desuden medførte Følget Brændevin, som skulde fortæres undervejs. Da omtrent Halvvejen til Kirkegaarden var tilbagelagt, blev der gjort Holdt og skjænket op. En Mand, som var mere ædru end den øvrige Flok, saae sig nu omkring for at overbevise sig om, at Orden og Sømmelighed blev nogenlunde overholdt; men Resultatet af denne Undersøgelse var saa lidt tilfredsstillende, at han slog Hænderne sammen og sagde: »Kors! Vi har glömt bort kistan«.

**) I forrige Aarhundrede var i mange danske Landsbykirker et stort, sort Ligklæde med et hvidt Kors. Det blev brugt til at brede over Kisten og misbrugt, da det svøbtes om syge for at narre Døden. Andensteds, saa vel i Danmark som i Sverrig og Norge, lagde man to Haandklæder korsvis over Kisten. I Dalarne, hvor Skikken har holdt sig til vore Dage, blev Liget sænket i Graven ved Hjælp af disse Klæder. Nordiska Museet ejer adskillige, som er gaaede i Arv fra Slægt til Slægt.

ſmaa, ſaadan ſom der bliver det her i Verden, ſaa længe vi er oven Mulde. Men den ſtadſeligſte Begravelſe, jeg

Fig. 57. Kvinde i Sørgedragt.

har ſet, det var dog Korporal Poos i Ekeby. Han blev afhentet fra Hjemmet af et Korporalſkab Soldater, hvoraf 12 var Bærere, og 3 gik foran, 3 bag efter og 3

Fig. 57. Alfred Larſen efter »C. Forssell: Ett År i Sverige. Stockholm 1817«. Saa vel i Sverrig ſom i Danmark var det fordum Skik, at Kvinder, der bar Sorg, tog Kaaben over Hovedet.

paa hver sin Side af Kisten. De øvrige 12 var under Gevær. Og under Jordspaakastelsen, da Præsten kastede den første Skovl, kommanderede Sergeant Høglander: Færdigt Gevær! ved anden: I Vejret læg an! og ved tredje: Fyr! — Saa kom der et vældigt Knald, Røgen steg til Vejrs, Stumperne af Papirspatronerne regnede ned over Følget, og Fruentimmerne hujede og fløj til alle Sider. — Da vi havde sunget den sidste Salme, blev der skudt 12 Skud, eet efter andet, i Graven.

Dengang vi jordfæstede Cupido, som var Hanaasa-Rodens Soldat, da havde vi Trommer og Trompeter, for han havde været Piberdreng i sin Ungdom.

Før 1820 var det almindeligt, at Brudevielserne skete i Kirken; men efter den Tid lod Folk sig oftere og oftere vie i Hjemmet, og den sidste, der blev kirkeviet, var Henrik Friis, som holdt Bryllup i Tredserne.

De gamle talte ofte om Udriderøllet og om Bruden, der sad saa statelig i Sadlen; men det veed jeg ikke Rede paa, for det hører ikke min Tid til. Derimod mindes jeg, at engang i Aaret 1835, da vi hentede Brudgommen i Kolsrum, og Brylluppet stod i Sinnerbo, mødte vi en Trop Hestfolk i Paradeuniform og med Husaren Ney i Spidsen. De hilste med en Pistolsalve, som besvaredes fra Vognene; derefter satte de afsted i fuldt Firspring hjem til Brylluppsgaarden og meldte vor Ankomst, vendte saa om, mødte os igjen ved Sinnerbo Grænseskjel, og ledsagede os hjem til Brudehuset.*)

---

*) Lige til vort Aarhundrede har det været Skik visse Steder i Danmark og Sverrig, at Brudefolk gik til Kirke under en Himmel, baaren af to Brudepiger og to Forlovere. Pudsig nok var Himlen i Kjerteminde for omtrent 80 Aar siden afløst af en stor, rød Paraply, som Brudgommen holdt over sig og sin Hjærtenskjær. — Der var ikke flere Paraplyer i Byen.

Om Bryllupsgilderne i Tyverne kan jeg fortælle dig, at der blev dækket Bord med Tintallerkener og Sølvskeer, saa langt Forraadet strakte til, og saa for Resten med Trætallerkener og Træskeer. Jeg veed ogsaa, at al Slags Kjødmad kom helt paa Bordet, og nogle

Fig. 58. Brud med Brudekrone.

ved den øverste Bordende blev anmodede om at skære for og skikke omkring, samt at Søbemaden blev sat frem i en Række store Fade, hvortil hver langede med sin Ske. Kunstige Retter var der ingen af; men Øl og Brændevin flød i Strømme.

Fig. 58. Alfred Larsen efter »C. Forssell: Ett År i Sverige. Stockholm 1837«.

Omkring 1830, da jeg begyndte at komme med, var der endnu adskillige Steder, hvor det gik til paa gammeldags Vis. Men allerede dengang var der en Madam Karlsberg i Hanaasa, som var dygtigere end almindelige Bønderkoner til at lave Mad. Og hyppig overtalte Kvinderne Mændene til at lade hende staa for Styret. „Ser du," sagde de, „du veed, vi var der og der, hvor de havde hende, og der gik det saa rart, for hun er den bedste til at sørge for saadant noget." Og saa blev hun da hentet et Par Dage før Gildet. Men naar hun kom, fremlagde hun en Recept og vilde have, at Fa'er skulde kjøre til Wika efter alle de nymodens Fornødenheder, som stod paa den. Da var det bedst at give gode Ord, for det kunde jo nok hænde, at vor Fa'er blev gal i Skallen og dundrede løs og sagde: „Hvor skal jeg faa Penge til alt det Kram. Kan vi ikke modtage vore Venner, saadan som vi er vant til og før har gjort?" — Men det kunde jo da ogsaa hænde, at vor Fa'er og vor Mo'er var enige, og saa gik det nemt nok. Nu blev Bordet dækket med Porcellæn og meget andet nymodens Stads. Og det blev laant hos Kræmmere og andre Folk; for vel var det til Fals i Kramboderne, men endnu var det for dyrt for Bønderfolk. Desuden vär der mange nymodens Tilsætninger til Maden, baade Peberrodssauce og Sennop og Eddike og meget andet. De, der vilde være fornemme paa det, syntes godt om saadanne Anretninger og tog dygtig til sig; men dog hændte det ikke sjælden, at een og anden ved nederste Bordende spyttede og bandede og spurgte, hvad det var for noget Edder og Forgift. — Saa fulgte den ene Ret efter den anden, og til hver af dem gik Brændevinsflasken rundt og gjorde Folk muntre og højrøstede; naar Grødsnapsen var drukken, snakkede den ene i Munden paa den anden, og naar Pandekagesnapsen var sat til Livs,

kunde ingen høre Ørenlyd. Efter to Timers Forløb var Maaltidet til Ende, og da foldede Folk Hænderne og ſang et Vers af Salmen: „Pris være dig Gud Fader, Søn og Helligaand". Men engang i Wekebo var der en gammel Husmand, ſom ellers var en Stadsmand, han tog fejl og iſtemmede: „Se i Naade til vor Gjerning". Og da gik der en Gyſen gjennem mig, for jeg følte, at Gud ikke kunde ſe med Velbehag paa vort Forehavende; men det var lige fuldt min Skyldighed at lade Klarinettens Toner ſmelte ſammen med Sangen.

Før jeg gaar videre, ſkal jeg dog fortælle dig, at der endnu 1836 var en velhavende Bonde, ſom ikke vilde have anden Kjøgerſke end Mo'er ſelv, og heller ikke vilde vide noget af Porcellæn eller anden nymodens Stads. Men da Fa'er Ola dog vilde gjøre det noget bedre end ſædvanligt, beſtilte han to Duſin Knive og Gafler hos Smed Lundholm, og desuden kjørte han til Pottemageren og kjøbte 4 Duſin Lertallerkener; for øvrigt gik alt til paa gammel Vis. Men Mad og Brændevin var der i Overflødighed, og det blev lige godt et dundrende Skrald.

Ved ſaadanne Gilder blev den ſat højeſt, ſom kunde more Laget med de fleſte Narreſtreger, og følgelig dreves der al mulig Gøgl.

Hyppig blev der puttet et Par Sølvſkeer i Lommen paa een eller anden, og naar det var ſket, blev der raabt og ſkreget, at der var Tyve i Stuen, at der ſkulde ſættes Vagt ved Døren, ſaa ingen ſlap ud, og at alle Lommer ſkulde vendes. Saa kom Kjøsterne da for en Dag, og den Stakkel, ſom de fandtes hos, blev ubarmhjærtig haanet og udſkjældt. I ſtørſte Skynding blev der valgt baade Dommer og Nævninger, og ſtrax paa Stedet blev Synderen ſlæbt frem for Retten. Der gik det ſtrængt til, og kun lidt hjalp det, at den anklagede pukkede paa ſin Uſkyldighed, da der jo var klare Beviſer for, at han

var Tyven. Men naar han ſad haardeſt i Klemme, var der altid een af Kredſen, ſom ynkedes over ham og forſøgte paa at tale de andre til rette, idet han begyndte omtrent ſom ſaa: Hør nu alle gode Venner, hvis I vil ſom jeg, ſkal vi forlade ham hans Skyld, da det dog er førſte Gang, han har forſet ſig, og han ellers er en god Nabo. — Og naar den Snak var til Ende, gav hele Selſkabet Kjøb paa det Vilkaar, at den anklagede ſkulde

Fig. 59. Brudedans.

give en Omgang Brændevin. Den domfældte, hvis Samvittighed jo var ren, vilde dog ikke ydmyge ſig ved at ſlutte et ſaadant Forlig; men der var altid en anden, ſom var villig til at bøde i hans Sted, og det fik Lov at gjælde. Saa blev det kundgjort, at ingen ydermere maatte kalde den anklagede for Tyv, og at den, der overtraadte Forbudet, ſkulde bøde ſine 10 Rigsdaler.

Naar een Leg havde Ende, hittede de paa en anden,

Fig. 59. Alfred Larſen efter Fotografi. Bondetapet fra Slutningen af forrige Aarhundrede, foreſtillende Bryllupet i Kana. Smaaland (Sverrig). Originalen i Nordiſka Muſeet.

og ſaadan blev de ved; men Ungdommen danſede, og Flaſken gik rundt hele Tiden. En Tredive Kander Brændevin kunde godt gaa med.

Ved Andendagsgildet ſkulde vi altid, mens Middagsbordet blev dækket, gaa os en Tur op paa et Bjærg eller en høj Banke. Da blæſte Spillemanden paa Klarinetten, og kraftige Kvinderøſter iſtemmede Melodien; men Karlene ladede deres Piſtoler og affyrede det ene Skud efter det andet.

Fig. 60. Brudebordet.

I de Tider var det nemlig endnu Skik „at ſkyde i Bryllup". Hver Karl, ſom gav Møde, medbragte en Piſtol og et Pund Krudt, og mens Gildet varede, gik der hyppig Bud til Kræmmeren efter mere Ammunition. Uafladelig fyredes der baade ude og inde, ſaa vel under Maaltidet ſom under Danſen, og alle Vegne ſtank der af Krudtrøg. Somme Tider ſkød Karlene op i Skorſtenen, ſaa Soden ramlede ned i Stuen, og ſomme Tider ſkød de

Fig. 60. Alfred Larſen efter Fotografi. Bondetapet fra Slutningen af forrige Aarhundrede, forestillende Bryllupet i Kana. Smaaland (Sverrig). Originalen i Nordiſka Muſeet.

Ruderne ud. Tit skød de ind i Kvindeflokken; da ødelagde de ofte Fruentimmernes Klæder og, hvad værre var, mærkede ikke sjælden een og anden for Livstid.

Ved Andendagsbryllupet traadte vi ogsaa Langdansen. Naar den skulde gaa for sig, dannede vi en lang Række og tog hverandre i Hænderne, og een af de stærkeste var Fører og gik i Spidsen. Saa drog vi rundt i Byen og ud ad Landevejen. Men det var en besværlig Rejse, for den gik igjennem Smøger og Kroge, over Stok og Sten og stængede Led. Om Sommeren 1833, engang da Lars Svensson fra Basebo var Formand, traskede vi afsted ad Bokara til og havde adskillige Besværligheder paa Hjemvejen. Endelig naaede vi lille Elsebo, hvor Kantor Bergmann boede, og drog ind til ham. Han og hans Kone var ogsaa med til Bryllup; men de var gaaede i Forvejen og stod nu i Døren og bød os velkommen. I øvrigt lod de, som de slet ikke kjendte os og spurgte, hvor vi var fra, og hvor vi agtede os hen. Hvorpaa vi svarede, at vi var fra Finland og skulde til Paris. Saa bød de os ind i Stuen, hvor et langt Bord var dækket med Øl og Mad, der var sendt fra Gildesgaarden, og under allehaande Løjer spiste og drak vi saa og fik os en Svingom. Derefter gav vi os paa Hjemvejen og fulgte Stien langs med Søen. Da vi kom ned til Vandet, gik Lars Svenson saa langt ud i det, at det naaede til det øverste af Støvleskafterne. Og Sognefogden Nils Nilsson i Skrufshult, som var den næste i Rækken, han strittede imod, for han var i fine Strømper og omvendte Sko; men Lars var ham for stærk, saa han maatte herud. Vi andre derimod bøjede af og slap for at faa Klovene dyppede. Da vi kom hjem til Basebo, blev vi modtagne, som om vi havde gjort et Par Aars Felttog og strax satte til Bords. Saa regnede det med Spørgsmaal. Og vi svarede, at de, der er ude paa

lange Rejser, prøver mange Besværligheder, som de, der bliver siddende hjemme, ikke kjender. Men, føjede vi til, der indtræffer da ogsaa mange Behageligheder, som gaar jeres Næse forbi. Saadan har vi været hos Godtfolk, som modtog os venligt og trakterede os vel. Og paa Spørgsmaalet om, hvad det var for Folk, gav vi til Svar, at det var en gammel Adelsfamilie, som havde boet paa samme Sted i mange Slægtled, lige fra Karl den tolvtes Tid og til nu, og de var meget gode og gjæstfri mod alle Rejsende.

Paa den tredje Dag, under det sidste Maaltid, gik først en Tallerken rundt for Kirken og de fattige. Dernæst kom Spillemændenes Tallerken. Og saa kunde det nok hænde, at der til sidst kom en gammel Grydeske, hvori der skulde samles til „den højt berømte Køgerske", der havde lavet saadan god Mad.

Naar jeg kom hjem, spurgte Mo'er: „Hvad faldt der i Skaalen?"

Efterskrift.

Endnu er der meget, jeg gjærne vilde fortælle dig; men Bogen er udskreven, og jeg har ikke Kræfter til at begynde paa en ny. Saa simpelt og enfoldigt det Arbejde end er, jeg her lægger frem for dig, har det dog kostet mig megen Møje og Besvær, for min Haand ryster, og mine Øjne er dumme. Saa beder jeg dig tage til Takke med det, som det er, og alt imellem ofre en venlig Tanke paa gamle Jonas.

Hanaasa, 18. Juli 1880.

Gud befalet!

Til Fig. 12 (se Side 33 nederſt.)

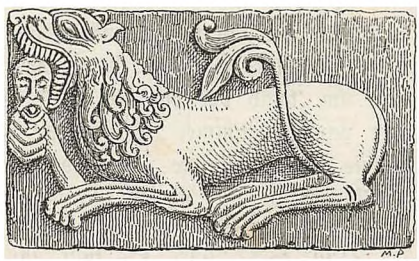

Fig. 61. Magnus Peterſen. Udhuggen Kampſten fra Vor Frue Kirke i Aalborg. Se „P. Køble: De danſke Kirkebygninger. Ved Udvalget for Folkeoplysnings Fremme. Kjøbenhavn 1883." S. 92.

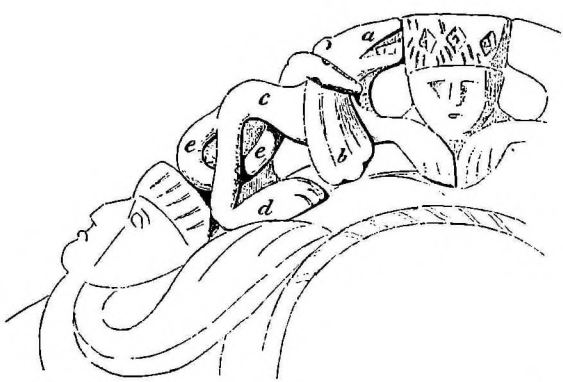

Fig. 62. R. Mejborg. Enkeltheder til Forſtaaelſe af Snitværket paa Mankeſtolen, Fig. 12. (Djævelen gaar omkring ſom en brølende Løve, ſøgende, hvem han kan opſluge.) *a* Løvens Hoved, *b* Manken, *c* Kroppen, *d* een af Bagpoterne, *e* Halen.

Tillæg.

Kjøreveje i Danmark. (Se S. 29 o. flg.)

Her i Danmark har vi haft Kjøreveje i umindelige Tider. Kjøretøjer omtales i Gude- og Helteſagn, og pragtfulde Vogne forekommer blandt vore Oldſager.

At Kvinder allerede i den tidlige Middelalder ikke ſjælden agede, ſynes at fremgaa af Valdemar den andens jydſke Lov; thi der hedder det: Røver anden Mand Bondens Vogn, ſom hans Huſtru ſidder paa, da er det og fuldt Hærværk („æn røvær annæ man bondens waghæn, thær hans hvsfrø ſitær i, tha ær thet oc fuldt hærværki").

Om Vejene ſiges i ſamme Lov, at Adelvej ſkal være 14 Alen bred, og „Farthe" (ɔ: Vej for Studedrift) 36 Alen bred.

Diſſe Veje var dog i Regelen ſaare tarvelige. Af Indberetninger til Regeringen fra 1623 ſes det, at der her og der fandtes ældgamle brolagte Vejſtrækninger, ſom var indtil $^1/_2$ Mil lange, og de havde efter Sigende ført fra mægtige Mænds Borge til affides liggende Ladegaarde. Undtagelſesvis kunde ogſaa Landsbygader være brolagte. Men gjennemgaaende forbedrede man kun Veje, ſom gik over ſumpede Strækninger, hvor Heſte og Vogne vilde ſynke i og blive ſiddende; de blev forſynede med en „Bønderbro", ſom beſtod af tykke Grene eller af ſmækre Træſtammer,

der i passende lange Stykker blev lagte Side om Side. I øvrigt var Veje, som gik gjennem dyrket Land, indhegnede og spærrede af mange Led. Paa Hederne, i Skovene og paa Overdrevene kjørte Folk, hvor de selv vilde; og særlig paa befærdede Hedestrækninger løb mangfoldige Hjulspor, som i Tidens Løb stadig var blevne dybere. Endnu i Mands Minde var der fra Hjørring til Aalborg kun en saadan Hedevej, og der var Sporene efter gamle Folks Sigende saa dybe, at Vognene ikke kunde vige ud af dem; skete det, at to Kjøretøjer mødtes i samme Spor, maatte Folk staa af og hjælpe hinanden med at løfte det letteste af Vejen.

Rundt om blev Færdselen hæmmet af rindende Vand. Badesteder, saakaldte Vejler, fandtes baade her og der; endnu i dette Aarhundrede var der paa Vejen mellem Odense og Kjerteminde en Vejle saa dyb, at Handlende, som vilde til Kjerteminde Marked, maatte krybe op paa deres Markedskrin, medens de kjørte gjennem den. — Men Broer forekom dog allerede i Middelalderen i temmelig anseligt Tal, og til deres Vedligeholdelse blev henlagt Jordegods [Brokorn], der for et vist Tidsrum overdroges til Adelsmænd, Borgere eller Bønder, som forpligtede sig til at holde Broerne ved lige.

Skvatmøller i Danmark. (Se S. 69 o. flg.)

Skvatmøllernes Navn hidrører vistnok fra, at en Skvat Vand kan drive dem. (Bornholmerne kalder dem i øvrigt for Plaskmøller — en Plask er det samme som en Pyt.)

I Middelalderen forekom de hele Landet over og mange Steder i saa stort Tal, at hver Bonde havde sin. De omtales saa vel i Valdemars jydske som i Eriks sjællandske Lov, og af begge disse Skrifter fremgaar, at en stor Del

Møller kun kunde bruges om Vinteren; der ſiges nemlig, at Stigborde, ſom er anden Mand til Fortræd, ſkal tages op ved Pinſetid og først ſættes ned igjen ved Mikkelsdag, naar Korn og Hø er inde.

Allerede i Frederik den tredjes Dage fandtes dog her til Lands kun faa Skvatmøller udenfor Skaane og Halland; dengang havde Almuen allerede længe været henviſt til Kronens Møller.

At Skvatmøllerne var til ſtor Fortræd, idet de talrige Opdæmninger gjorde mange Enge ſure, tænkte de gamle Bønder ikke paa; de klagede derimod højlydt over, at Mølleren toldede uretfærdigt, og at Mølleveien var lang — ſomme Folk havde 5 Mil til Mølle —, ſamt over at de maatte ligge Dage i Træk og vente paa at faa malet. At den ſidſte Klage var berettiget, fremgaar af, at der paa nogle Mølleſteder var Staldrum til mere end 100 Bønderheſte.

For Uafhængigheds Skyld hjalp Folk ſig ſaa vidt muligt med Haandkværne; de fandtes fordum i hver Mands Hus, og endnu er de bevarede i ikke faa Gaarde, ſkjønt ingen bruger dem nu til Dags.

Endnu for 50 Aar ſiden var Vejrmøller et Særſyn ſaa vel i ſtørſte Delen af Jylland ſom i Sydfyn; paa Sjælland derimod forekom de allerede ved Reformationstiden, og uden for Kjøbenhavn ſtod ſmaa Stubmøller i lange Rækker ved Midten af det 16de Aarhundrede.

Markeder i Danmark. (Se S. 119 o. flg.)

Fordum ſloges danſke og ſvenſke Bønder ſtadigt paa Markedspladſerne ved den gamle Grænſe. De vildeſte Kampe fandt Sted i Loshult — mellem Skaaninger og Smaalændinger — ſamt i Ebbemaala mellem Smaalændinger og Blekingboer.

Hvor et Marked var saa fjærnt fra Grænsen, at Danske og Svenske ikke traf sammen, sloges Folk sognevis; her anviste gammel Sædvane hver Mand sin Plads. — Da den Flok, der blev overvunden, søgte at hævne sig næste Aar, maatte Modstanderne stadig møde mandstærke; vilde en eller anden holde sig borte, blev han anset for en ussel Kryster.

Ogsaa fra Jylland og Fyn har vi Efterretninger om voldsomme Markedskampe. Om Spurhøg Marked i Øm siges i et Kongebrev, udstedt Fredagen efter Santa Margrethe Dag 1551, at „der sker megen Guds Fortørnelse med Mandedød og anden Uskikkelighed". I en Ansøgning fra 1649 skriver nogle Bønder: „Efterfom her holdes et Marked udi vor By, Fjelsted, udi Vendsherred i Fyn, den 10. Avguſt, som er St. Lauritz Dag, som indfalder i vores bedſte Høſt, os fattige Underſaatter ſammesteds til ſtor Tyngſel og Skade, formedels vort Korn paa de Tider ſtaar udi ſit bedſte Flor, og der og til ſamme Tider forſamles mange og adſkillige fremmede Folk, ſom da baade med Heſte og andet Markedsgods tilſammen komme. Og fordi vi haver ſammesteds ikke Rum til ſaadan Haandtering, af den Aarſag meget ſkammelig nedtraades og bortages vort Korn, Gærderne nedbrydes, ja vores Frugt afrives. Og der tilmed befindes ſaadan Uenighed og Trætte, at mange bliver lemlæſt og ihjelſlagne baade med Skyden og anden ulovlig Bærger, hvoraf vi fattige Indbyggere ſammeſteds med Huſe og Gaarde tit og ofte ſtaar i ſtor Fare af ſlig utilbørlig Trætter og Slagsmaal, ſom ſamme Tid bedrives og begaas. Er derfor til Eder Ko: Maj: for Guds Skyld allerunderdanigſt begjærendes, at det maatte fra os tages og afſkaffes, eller det paa andre Steder kunde holdes, enten i Birke eller Kjøbſtæder, ſom dernæſt anliggende ere, hvor bedre Fred og Friheb kunde holdes."

Tobaksrygning. (Se S. 81 o. flg.)

I Tønning blev 1627 fortoldet 14½ Pund Tobak, saa vidt vi ved, den første, der kom til Danmark. 1642 blev 111 Pund indklarerede; 1651 ikke færre end 3742½ Pund. Og da der efter al Sandsynlighed blev indsmuglet mere, end der blev fortoldet, maa Forbruget have været ret betydeligt.

Lægerne lod Tobakken koge, anvendte den baade til Omslag og Mixtur og talte i høje Toner om Virkningen af dette Medikament. Matroser, Bønder og „andre gemene" snusede og røg og blev derfor berygtede. Man fandt det „meget underligt og sælsomt", at Folk kunde faa „saa stor Lyst til den slemme Tobaksrøg, at de bortsmøgede Hus og Hjem, Ager og Eng, Klæderne af Kroppen og alt deres Boskab og Ejendom." — Man mente at have bemærket, „at udi de Krohuse, som der sælges og drikkes (ɔ: ryges) Tobak, der holder sig altid disse sønderlige Gjæster, nemlig: Ildebrand, Mord, Mandslæt, Horeri, Løsagtighed, Tyveri og Bedrageri." Det var da ikke underligt, at de, der skreg højest, sagde, at saadanne Folk, som „søle udi Tobakspiben, lignendes mere en Skorstensfejer end sig selv", de burde straffes langt haardere end andre Misdædere og „smøges" af Bøddelen. Endogsaa de besindige var forvisede om, at Tobaksdrikkerne forringede Landsens Ære og Værdighed, fordøjede Gods og Formue, kjøbte en Helsot for deres Penge og foer i fuld Fart ad Helvede til („mit vollen Sporen strich in die Helle gerannt"). Thi det havde man hørt af de lærdeste Medici, at Tobaksrøgen gik op i Hovedskallen, hvor den ikke alene affatte et tykt Lag Sod i alle Kroge, men ogsaa udtørrede Hjærnen, saa at al dens Vædske sank ned i Struben, hvorfra den enten fik Afløb ved en „usigelig og ulægelig Spytten", eller ogsaa „faldt ned i Brystet og ganske fortærede Lungerne". Enhver, hvis Øjne ikke var „med

Tobaksrøg forblindede", hvis „Fornuft og Forstand ej var med den slemme Røgetaage formørket og fordummet" kunde sige sig selv, at Guds Vrede maatte optændes, naar Mennesker her paa Jord udspyede fort og stinkende Damp og Røg lig den, der udgaar fra gruelige Djævle i det grumme Helvede. Ikke-Rygere vilde være villige til at underskrive den Erklæring, der blev afgiven af Frederik den tredjes Livlæge, Simon Paulli: „Sandelig, man næppeligen kan udtale, meget mindre skrive, hvor meget at denne Tobak, i saa stor Overflødighed drukken, skader baade Legemet og Sjælen."

I Norge og Sverrig havde Tobaksrygning taget endnu langt mere Overhaand end hos os, og ved Midten af det 17de Aarhundrede kunde det hænde, at svenske Bønder midt under Prædiken slog Ild og tændte deres Pibe. Da gjaldt det for Præsten om „at holde god Disciplin ved Magt", og dette skete ikke blot ved myndige Ord; der fortælles, at Niels Prytz, som havde været Løjtnant i Gustav Adolfs Hær og efter Krigen var bleven forsørget med Præstekald, havde for Skik, naar en Bonde tog Fyrtøjet op af Lommen, at stige ned af Stolen, tage sin Ridepisk og saa i Forening med Klokkeren prygle løs paa Synderen.

Trods Skvalderen her og Pryglene der vedblev Tobakken at vinde mere og mere Udbredelse. Allerede i Slutningen af det 17de Aarhundrede havde „skikkelige Folk" (o: Rangspersoner) taget Moden op efter Almuen, og før Midten af det 18de skrev saa fornem en Mand som Grev Johan Oxenstjerne i sine „Adskillige Tanker" om Tabac: „Ingen Ting i Naturen er saa fuldkommen og fortræffelig, at den ganske og aldeles skulde kunne undgaa slemme Tungers Forgift og Forklejnelse, saa det derfor ikke heller er at undre, at Tabac, uagtet al sin herlige Dyd og kostelige Egenskab, ikke har bedre Skæbne. Fornemmelig bliver denne ædle Gevæxt af vores Medici, — hvis Interesse vilde lide alt for stor Afgang, dersom denne Plantes rette Brug og

Kraft blev alt for meget bekjendt blandt Folk — paa det hæftigſte forfulgt og forkaſtet. Denne Dronning for alle Planter er ikke alene en kraftig Præſervativ (Forebyggelſesmiddel) for Peſt og allehaande ſmitſomme Sygdomme, men endogſaa derhos en uforlignelig og ganſke tilforladelig Lægedom, bedre og ſikrere end noget af alt det, ſom enten Hippokrates eller Galenus endnu har vidſt at foreſkrive os, hvilket Indianerne ved deres overmaade ſunde og ſtærke Konſtitution, ſom alene den ideelige Brug af Tabac er at tilſkrive, nokſom beviſer og bekræfter. Tabac ſtiller Hunger, lindrer Smerte, heler Saar, renſer Hjærnen, hindrer Flod, fordriver og afförer al Slim og uſunde Vædſker, gjør Luften ren, balſamerer Legemet og er over alt dette en uforlignelig Tidsfordriv i Enſomhed, dens Røg giver os Anledning til mangen ſkjøn Eftertanke og erindrer os med ſtor Nytte at betragte Verdens Forfængeligheder og vores eget Livs Korthed og Forgængelighed. Det er Tabac, ſom haver givet Lejlighed til følgende Vers:

Du ſøde Trøſt, ſom i min Enlighed mig læſker,
du Pibe fuld af Røg, du hede Fyreſted,
ſom renſer Hjærnen fra en Hob uſunde Vædſker
og Sindet ligeſaa fra ſin Urolighed.

Tabac ved dig mit Sind er meget vel fornøjet;
naar udi Luften du gaar uformærkt forbi,
og jeg ſom Lynet ſer dig ſvinde bort for Øjet,
i dig jeg ſer da ret mit Lives Skilderi.

Jeg mig erindrer det, ſom jeg engang ſkal blive,
da jeg kun Aſke er, hvor Sjælen hviler ſig,
og efter Røgen, naar at jeg maa mig begive (!),
jeg ſvinder bort og er dig deri ganſke lig."

For Ildebrands Skyld nedlagde Bønderne ſelv Forbud mod Tobaksrygning. I Sønder Tranders Byſkraa (Aalborgegnen) 1758 hedder det: „Befindes enten Mand, Tjeneſtekarl

eller Dreng enten at ryge Tobak i Gaarden eller i noget Udhus, hvad heller han har Hytte paa sin Pibe eller ej, da bøde [han], om det er Manden, tre Mark, men er det Karl eller Dreng, bøde [han] een Mark; end skulde nogen være saa grov at gaa i Ladehus eller andet Hus, hvor Foring er inde, med antændt Pibe, da bøder han derfor fire Mark. Og hvo, som med et saadant forvovent Menneske ser gjennem Fingre, være samme Straf undergiven, ligesom han det selv kunde have gjort." — Paa Drejø, hvor Byen er meget sammenbygget, er det endnu forbudt at ryge Cigar paa Gaden.

Brændevin og Drikkeri i Danmark (Se S. 72 o. flg.).

I Aaret 1648 hørte Kristjan den fjerde Tale om, at der var dem, som for Sundheds Skyld drak Vand af St. Helene Kilde (i Nordsjælland). Da Kongen ikke troede, at Vand kunde være Mennesker tjenligt, rettede han en Forespørgsel til Professorerne ved Kjøbenhavns Universitet, og 19. Juni samme Aar modtog han fra den lærde Ole Worm et Svar, hvori det hedder: „Mig synes, efterdi vores Nation ikke er vant til Vand at drikke, bedst at være, at man toer sig deri og ikke drikker det. Om man end vil sige, det er aqva medicata (lægende Vand), saa er det dog ikke generalis ad omnes affectus et constitutiones (tjenligt for enhver Sygdom eller enhver Legemsbeskaffenhed); og vilde jeg dog ikke raade nogen det, undtagen han var ung, calidio[re] — —*) corpore bene purgato og facilis ad

*) Ole Worms Indberetning kjendes kun fra en Afskrift i „Gl. Kongl. Saml. Nr. 731 Fol. S. 1." Originalen synes at have frembudt Vanskeligheder, Afskriveren ikke kunde magte. To Steder har han ladet Plads til et Ord staa aaben; desuden har han den meningsløse Form „calidionis".

urinam reddendam (varmblodig, har god Fordøjelse — rigelig Vandladning), at cruda ista aqva (saadan noget raat Vand) skulde ikke blive staaende i Livet — — Hydropon et alios deteriores affectus (og sætte sig til Vatterfot og andre værre Sygdomme), som jeg haver hørt at skulle være vederfaret nogle, som in majori copia (i større Maader) have drukket af dette Vand." —

Saaledes tænkte de fornemme Herrer i Kjøbenhavn, og i dette Stykke var Bønderne næppe klogere.

100 Aar tilforn havde den sjællandske Bisp Peder Plade sagt rundt om i sine Landsbykirker, at naar en Mand vilde have Tysk-Øl, skulde han føre det hjem, dele broderligt med sin Hustru og gaa i Seng, naar han havde faaet en Skaal over Tørsten; da var det ærlig Rus. End videre var der sagt, at hvis Bonden sad i Ølkonens Hus og bælgede saaledes i sig, at Hustru og Børn for Armods Skyld maatte drikke Vand og Valle, da skulde han paa Dommens Dag nedskydes i Satans Rige, hvor Helvedes Ild til evige Tider blev iskjænket ham, medens Kvinden og Børnene indgik til Himmerigs Lyst for den Tros Skyld, de havde bevist ved deres taalmodige Valle- og Vanddrik.

Datidens Foragt for Vand som Drik gaar endnu igjen i den Skjændsel, der klæber ved Vand- og Brødstraffen.

I det 16de Aarhundrede blev saa godt som alt vort Korn gjort i Malt, og saa havde Folk „lige til Øllet"; der blev ogsaa brygget en Del Mjød, og af Vin indførtes ikke lidt.

I enkelte Byer var Brændevin dog allerede vel kjendt; men de fleste Steder var den endnu en Sjældenhed, som kun rige Folk satte paa Bordet for fine fremmede. Saaledes synes Herremanden paa den fynske Tangegaard i Aarene 1553 til 59 kun to Gange at have haft Brændevin i Huset, og det endda i saa smaa Maal, at han den ene Gang havde kjøbt for 4 og den anden for 2 Skilling.

Om denne Brændevin blev ſpiſt eller drukken, maa lades ufagt; derimod er det ſikkert, at baade ſvenſke og danſke Bønder i affides Egne endnu omkring Aar 1800 har hældt deres Brændevin i en Skaal, der var fyldt med kogte Kringler, ſat en Ske i den og ladet den gaa fra Haand til Haand ved Gilderne.

Saa vel i ſtørſte Delen af Slesvig ſom i de fleſte Egne af det nordlige og veſtlige Jylland vedblev Brændevin at være ſjælden lige til vort Aarhundrede, og dette har gjort ſit til, at Beboerne under Fortidens haarde Tryk bevarede Frejdigheden og Selvſtændigheden i langt højere Grad end Bønder andenſteds i Landet. I Raabjerg Sogn — nær ved Skagen — hed det endnu i forrige Aarhundrede: „Det var et ſvært Bryllup; vi fik Brændevin". Og paa ſine Steder veſter ude, hvor Spiritus blev anſet for Medicin, fulgte man bogſtavelig det gamle Ord: „Lidt og godt ſkal man højt ſætte og ſjælden ſe til", idet man gjemte Brændevinsdunken paa Hanebjælken, hvor den var vanſkelig at komme til. Dog blev det for omtrent 70 Aar ſiden almindelig Skik veſter paa, at Bønderne ſkulde have Kaffepunſch, naar de kom til Kjøbſtaden; da opſtod ſomme Steder et ſaadant Drikkeri, at fulde Mænd de fleſte Torvedage ſloges paa Gaderne, og ſelv i Egne, der vedblev at være ædruelige, havde en og anden ondt ved at holde Maade. Men i gode gammeldags Værtshuſe blev der dog holdt ſtrængt over Sømmeligheden. Saaledes hos den prægtige Madam Weis i Ribe, hvis Færd jeg har haft rig Lejlighed til at iagttage. Hændte det, at der kom nogle, ſom ikke var helt ædru, fik de øjeblikkelig den Beſked: „I kan gjærne gaa igjen; vi ſkjænker ikke for fulde Folk". Et Par Kopper Punſch til hver var Huſets Orden; driſtede en og anden ſig til at bede om mere, lød Svaret: „Du har faaet, hvad der hører ſig til". Bevidſtheden om Værtindens Hæderlighed var nok til at holde hver Mand i Tømme. Som Vidnesbyrd om hendes

Anseelse skal anføres, at en gammel Bonde, der mindedes Statsbankeroten 1814, nægtede at modtage kongelige Obligationer som Betaling for sin Gaard, idet han sagde: „Det Skidt vil jeg ikke have; men hvis Madam Weis i Ribe vil kautionere, saa er det godt."

Paa de danske Øer blev det vistnok allerede i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede almindeligt at drikke Brændevin, og et halvt Hundrede Aar senere synes Drikfældigheden at have været betydelig paa Sjælland. Væsentlige Aarsager hertil var dels Krone-Egterne, der tvang Bønderne til at være paa Landevejene tidlig og silde, dels den Uskik, at de første staaende Hæres tøjlesløse Soldater blev indkvarterede i Landsbyerne, hvor de tilbragte Nætter og Dage paa Smugkroer og saaledes gav Ungdommen et Exempel saa slet som vel muligt. Tingbøgerne fra Slutningen af det 17de Aarhundrede tyder paa, at mangen en Bonde under Datidens haarde Tryk søgte at drukne Sorgen i Brændevin og derved forøgede Nøden for sig og sine. Det vrimler med Beretninger om Lovbrud begaaede i Drukkenskab; desuagtet er vi ikke i Stand til at danne os en bestemt Mening om de daglige Forhold.

Som bekjendt siger Ordspoget: „Rig Mands Sygdom og fattig Mands Drik spørges vidt"; men for Datidens Vedkommende er dog de fornemmes Brøde mest omtalt. Fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede hører vi, at Fylderi i den Grad blev anset som Bevis paa god Tone, at selv Folk, der af Naturen var afholdne, berusede sig ved Gjæstebud for at undgaa Bagtalelse. Dengang var det i øvrigt Skik at knæle, naar man drak en Skaal, og følgelig endte Drikkelagene med, at Gjæsterne blev liggende uden at være i Stand til at rejse sig; derfra stammer Talemaaden „at komme paa Knæerne". Modbydeligst er de udførlige Beretninger om Præsters Udskejelser i Aarhundredets Slutning. Deliriums-Kandidaten „Peter Pipper" i Udby-

neder ved Mariager gik endog saa vidt, at han ved et Svire-gilde iførte sig Ornat og uddelte Nadveren i Brændevin.

I Frederik den tredjes og Kristjan den sjettes Tid fik Pietismen saa megen Magt, at Fylderi almindelig blev anset for skammeligt. Og senere, da i Regelen kun Almuesmanden daglig berusede sig, blev der endogsaa Tale om at udstede en Straffelov for Drankere. Som bekjendt indskrænkede Regeringen sig dog til at forbyde Bønderne Brændevinsbrænding.

I øvrigt opstod — vistnok i forrige Aarhundrede — den Tro, at en Dranker kunde blive saaledes gjennemtrængt af Brændevin, at alle Vædsker i hans Legeme forvandledes til Spiritus. Det hændte — sagde man —, at hans Aande antændtes, og han selv kom i Brand. Han udbredte da en modbydelig Stank, og under uudsigelige Kvaler fortæredes han i den Grad af Flammerne, at kun en lille Askehob og nogle Stumper af forkullede Knogler blev til Rest. — Først ved Midten af vort Aarhundrede godtgjorde ansete Videnskabsmænd det urimelige i denne Formodning.

Fattighjælp i Danmark. (Se S. 75 o. flg.)

I det 16de og 17de Aarhundrede blev der taget overmaade haardt paa Løsgængere. I Kristjan den tredjes kjøbenhavnske Reces af 30. Oktober 1536 hedder det: „Intet karskt eller ført (arbejdsført) Menneske, som ikke er bekrænket med nogen Guds Plage eller Sygdom, tilstedes at trygle eller bede Guds Almisse her udi Riget under deres Livs Straf." Og senere Love bestemmer, at sunde og stærke Bedlere skal piskes ud af Landet eller sættes i Slaveriet. — Derimod slog Hjærterne varmt for de hjælpeløse. Skikken, at bygge Huse til fattige og testamentere dem Penge, gik fra de sidste Katholiker i Arv til efterfølgende Slægter.

I Danmarks forrige Glanstid — Slutningen af det 16de og Begyndelsen af det 17de Aarhundrede — var vort Fattigvæsen i det hele taget vel ordnet. I Kjøbstæderne stod smukke Fattigboder, som ikke sjælden var grundmurede, og der havde hver Familie sin egen Lejlighed med særskilt Forstue og Gaardsplads; paa Landet var dels opført Gadehuse, dels indrettet gode Stuer i forbums Kirkelader, hvor gamle og svagelige Folk havde Fribolig. Til Hospitalerne gav Herremænd og rige Kjøbmænd Hundreder af Dalere; Præster, Degne, Haandværkere og Bønder mindre Summer; somme gav Jordegods. Dertil kom forskjellige andre Indtægter. Kirketavlerne indbragte ikke lidt; Koldings for Exempel i Aarene 1639 til 42 henholdsvis 44, 55, 80 og $52^1/_2$ Daler (at dette var mange Penge, fremgaar af, at en god Ko dengang kostede 8 Daler); desuden var der Kirkeblokke og Raadhusbøsser, hvori mindre Gaver blev lagte, og endelig indbetaltes i Fattigkassen Bøder for „unyttige Ord" (ɔ: Skjældsord), offentligt Slagsmaal og anden Gadeuorden. I Byerne blev største Delen af disse Penge uddelte til trængende Skatteborgere og deres Enker, til fattige Skolebørn og dem, der havde Tegn og gik med Stodderkongen fra Dør til Dør for at bede om lidt i Guds Navn; Stodderkongen selv havde Løn, Klæder og Sko af Fattigkassen, som ogsaa ydede Bidrag til enkelte ringere Bestillingsmænd; saa kunde der endda blive lidt til overs til fremmede Tiggere.

I nogle Landsbyhospitaler var fortrinlige Vilkaar. Enhver af Lemmerne skulde medbringe „en god Seng". I øvrigt fik de alt, hvad de trængte til: Sko, Badmel, Lærred, rigeligt Brændsel og god Mad, stegte Gæs Mortensaften, Fedekalvekjød til Paaske, Lam til Pinse, Høns til Mikkelsdag m. m. En „føer" (rask) Kvinde holdt „smukt rent" i Stuerne, passede Urtehaven, kogte Maden samt plejede og opvartede de gamle. — Nu og da stod et saadant Hospital tomt, fordi ingen trængende fandtes i Sognet;

saa blev Renterne af de fattiges Penge lagte til Hovedstolen.

Des værre medførte de gode Tider, at næsten alle Folk levede over Evne. I Slutningen af Kristjan den fjerdes Tid havde baade Herremænd, Borgere og Bønder smukke Gaarde, fine Klæder og megen anden Stads, men ogsaa stor Gjæld; mange skyldte saa meget bort, at ingen længere vilde borge dem. Sümmer, som Handlende i Odense havde til gode hos Fyns Adel, blev dengang opførte i Regnskabsbøgerne under Rubriken: „Fordringer, som er aldeles usikre og for intet at eragte"; velbaarne Fruer og Jomfruer, som kjøbte Pynt, maatte give Kjøbmanden deres Guldnaale, Kjæder og Perlehuer i Pant; Kreditorerne kunde være saa visse paa, at slige Panter ikke vilde blive indløste, at de ved Skifte i et Dødsbo kunde pille Perlerne af en pantsat Hue og dele dem.

Et saadant Samfund maatte selvfølgelig bringes til Randen af Undergang, da Ulykkerne i Aarhundredets sidste Halvdel strømmede ind over Landet. — Fæsterne var heldigst stillede; thi de blev hængende ved Gaardene, hvor galt det end gik; men selv i Fyns frugtbareste Egne var næppe et Dødsbo, hvor Skiftebrevet ikke sluttede med Ordene: „Saasom Boets ganske Middel ej til velbaarne Husbonds Fordring kan tilstrække, befindes aldeles intet til Arvinger eller øvrige Kreditorer." — Blandt Fordringer, som ikke blev fyldestgjorte, var hyppig Snedkerens for Kisten og Degnens for „Sang, Klang og Testamente" (Levneds-Skildring). — Saa blev Gaarden med alt, hvad der var i den, overdragen til en af Arvingerne, i hvis Levetid Gjælden end mere forøgedes; ikke Traad eller Trævl, hverken Svøb eller Liglagen var Fæsterens eget. — Største Delen af Selvejergaardene tog Regeringen for resterende Skatter, og med Tiggerstav i Haand gik mangen Bonde fra sit Fædrehjem. — Fornemme Herrer og Fruer, der var opvoxede i Rigdom,

døde i saadan Armod, at Børnene ved Jordefærden maatte fraſige ſig Arv og Gjæld efter dem. Saaledes lød det 1676, da Enken efter Jesſper Friis til Ørbæklunde (Fyn) og Bjørnsholm (Jylland) havde lukket ſine Øjne: „Efterſom min ſalig Moder, Elſebeth Ulfeld, ved Døden er afgangen, og hendes efterladte Bo forſeglet, og efterſom fornemmes, efter min ſalig Moder Vidtløftighed at ſkulle findes, og mig hendes Boes Tilſtand aldeles er ubekjendt, da, ſom jeg ej begjærer i disſe Tider at indlade mig i nogen Vidtløftighed, og paa det alle og enhver kunne vide ſig derefter at rette, da fraſiger jeg mig, baade paa mine egne Vegne, ſaa og paa begge mine Søſtres Vegne, ſom jeg er Værge for, al Arv og Gjæld efter bemeldte min ſalig Moder, Elſebeth Ulfeld, ſaa vi bemeldte Børn os med ingen Arv og Gjæld efter bemeldte vor ſalig Moder vil befatte." — 7 Aar ſenere ſkrev en af Sønnerne, Henrik Friis, til Broderen Niels: „Jeg bekom de 150 Rigsdaler ved Jens Dyre. Gud veed, det kunde lidet hjælpe til mine ſtore Udgifter, hvorover jeg maatte udſætte det udbetalte Gods for ringe Pris, hvorover Kreditten er ſpildt, ſom er ringe og moxen ingen. Og ſtaar [jeg] for nogle Tuſender til førſtkommende 11. Juni, hvortil jeg veed ingen Raad, uden Gud vil hjælpe, jeg kunde faa det ſolgt i Fyn, hvorom jeg beder dig for Guds Skyld du vilt ſtræbe, ſom du vel ſer, det ogſaa er lige ſaa lidet paa dit Gavn at holde ret hardt derpaa i disſe Tider, da man haver intet eller lidet deraf. Jeg haver ſpurgt her i Snapsting, at der nylig haver været en ny Kjøbmand derom, og I nær vare akkorderede; var ilde, det ej gik an. Her haver været ſaadan en Elendighed denne Snapsting, for Penge og [for] Tro og Love at holde ved lige, og Haardhederne ſtedſe tiltager, endogſaa fær for mig med disſe ſmaa, ſom ſtedſe fordrer. De opvoxer udi en ond Tid. Gud gjøre den bedre, om det er hans Vilje, endogſaa for os gamle. I Herrens trygge Beſkjærmelſe

indeslutter jeg dig og Søster Lisbeth og forbliver eders saare hengivne Broder og Tjener." — 1689 maatte Niels Friis afstaa Ørbæklunde til een af sine Kreditorer, Mathias Rosenvinge. Sælgeren skulde „nyde et Kammer og fri Husværelse (Underhold) paa Gaarden for Livstid". I Friisernes Eje forblev Fædrenes murede Begravelse i Ørbæk Kirke; mere var ikke tilbage af fordums Herlighed.

Under saadanne Forhold kunde Gaverne kun være smaa; men i Følelsen af fælles Nød stod Hjærterne aabne, og den, der havde Brød, delte med den, der savnede det. Da streng Sparsommelighed maatte indføres, blev rundt om vedtaget paa Sognestævne, at Stakler skulde gaa paa Omgang i den Orden, som angaves af Bomærkerne paa Byens Fjæl. Mærkerne blev da skaarne i en Kjæp, der gik fra Gaard til Gaard; den Mand, der havde Kjæppen, skulde modtage fattige; naar han havde haft dem et Døgn, kom Turen til Naboen. Saa vel i laalandske som i jydske Byskraaer fra Kristjan den femtes Tid er fastsat Straf for at bortkaste Kjæppen, samt for at følge Stakler „avet omkring", skikke dem fra sig efter Solnedgang eller nægte at age gamle og skrøbelige til næste By. — Mere end nødtørftigt Brød turde dog ingen paatage sig at yde; var et Almisselem i særlig Nød, kunde han kun faa et Pas, der gav Adgang til at søge Hjælp uden for Fødesognet. Som Exempel meddeles en Udskrift af Glorup Birketingbog fra 1698, hvor det hedder: „For Retten fremkom Johanne Nielsdatter, barnefødt i Svindinge (Fyn), som med Sognepræstens, hæderlig vellærde Mand Hr. Anders Zeuten, hans underskrevne Atteſt beviser sin Elendigheds Tilstand sandfærdig at være. Og lyder samme Atteſt Ord for Ord saaledes: Saasom en fattig Enke ved Navn Johanne Nielsdatter har begjært af mig en Atteſt baade om hendes Levneds Forhold her i Menigheden saa og om hendes store Legemssvaghed, at dens

Fremvisning kunde være hende til des større Hjælp hos Guds Børn, som den forekommer, kunde jeg ikke nægte hende den, men maa med Sandfærdighed give hende det Vidnesbyrd, at hun altid har beteet sig som et fromt og retsindigt Guds Barn, saa at jeg derfor saa meget des mere har Aarsag til at rekommendere hendes Trang og Nødtørftighed til fromme Kristne. Hun har i mange Aar haft et hæsligt Flod i hendes ene Ben, hvilket nu havde taget Overhaand, saa at hun ej var god for at staa paa Benene og langt mindre derved at søge hendes Brød til sig selv og hendes faderløse Børn. Maatte nu derfor nødes til at give sig under Barskjers Haand, hvortil udkræves en stor Del Penge, om Gud vilde af Naade give Kraft ved Lægens Haand til hendes Helbredelse; men da, som hun ej selv har Midler til disse Penge at udgive, vil hun i Jesu Navn gjøre Ansøgning hos medlidende Kristne, at de vil gjøre Miskundheds Gjerning imod hende og give hende noget til Barskjers Løn. O, du miskundelige Jesu, miskunde dig igjen over alle dem, som gjør Miskundhed mod den nødlidende, lad deres Almisse blive i Naade i Hu kommet for dit Ansigt, og lad det gaa dem vel baade i denne og den tilkommende Verden. Skrevet i Svindinge Præstegaard den 25. Januar 1698. Anders Zeuten. — Hvorefter bemeldte Johanne Nielsdatter begjærede hende af Retten maatte meddeles Tingsvidne, som hun kunde besøge Godtfolk og retsindige Kristne om nogen Almisse og Hjælp udi Jesu Navn, enhver ventende sig rigelig Løn af Gud. Hvilket saaledes hende er meddelt til god Befordring udi efterskrevne Danmænds, som til Stokke var skrevne, deres Paahør udstedt og meddelt."

Skiftede end Kaarene i de følgende Tider, gik Velstand endog fremad, og omkring Aar 1800 var vistnok de trængendes Tal saa ringe som nogen Sinde. Om Datidens

Vilkaar i Kjerteminde har jeg hørt af en gammel Skipperdatter, som fra første Færd vakte min Interesse for Almuens Historie. Hun fortalte, at den fordums Latinskole — et lille Hus paa Kirkegaarden midt i Byen — var Fattighus. Der, sagde hun, boede to Enker, som raadede over et Par pæne Stuer, en rigelig Udenomslejlighed og en lille Have. Lidt havde de til overs fra bedre Dage, og lidt tjente de ved Spind; hvad de i øvrigt behøvede, blev sendt fra velhavende Folk. De to gamle ejede Arild Hvidtfelds Krønnike samt Holbergs Peder Paars, og da Fortællerſken var Barn, tilbragte hun mangen en Aften paa Fattiggaarden, hvor hun læste højt af de to Bøger og, særlig naar Nabokonerne gjorde Besøg, hørte om alt videværdigt i Kjerteminde. — Ud at tigge gik kun en Kælling, der ikke gad bestille noget. Hun havde saa at sige sat alle i Skat, og fik hun ikke, hvad hun gjorde Krav paa, gav hun onde Ord. Saadan hændte det en Lørdag, da en nygift Kjøbmandskone gav hende fire Skilling, at Takken blev: „Je ve'tte nøjes mæ en Mark, je ve ha firetyve Skilli, som je æ van te." (Jeg vil ikke nøjes med en Mark — gammel Beregning —, jeg vil have 24 Skilling, som jeg er vant til.) Og da det afvisende Svar lød: „Saa kan hun gaa ind til Mo'er; jeg giver ikke mere," snærrede Tiggerſken: „Dæ æ ju'tte nonne Gaedør paa de Hus; je ſka da'tte gaa gæem Skaasteni." (Der er jo ikke nogen Gadedør paa det Hus; jeg skal da ikke gaa gjennem Skorstenen).

I den lille By havde man endnu for 30 til 40 Aar siden bevaret det smukke, gammeldags Forhold mellem velhavende og trængende. Der var dengang næppe nogen hæderlig gammel Pige eller Enke, som ikke havde et eller flere „gode Steder", hvorfra hun fik en betydelig Hjælp, som blev ydet paa den hensynsfuldeste Maade. Bisse Dage om Ugen blev der sendt Mad til hende; af alt Kræs fik

hun ſin Part, og Buddet, ſom bragte det, ſagde ufravigelig: „Jeg ſkulde hilſe og ſige, om De ikke havde Lyſt at ſmage — —". Ved Efteraarsſlagtning og lignende Lejligheder blev hun rigelig forſynet; Helligaftener, naar alle, der hørte til Huſet, ſamledes om et fælles Bord, indtog hun een af Hæderspladſerne.

Sag-Regiſter.

	Side
Agerbrug	61
Agevogne	30
Almue pyntet	51
Alter	123
Andendagsgilde	133
Arbejdsvogne	31
Arne	94
Aſkelud	39
Auktioner	75, 125
Avlsredſkaber	66
Badſtue	42, 72
Badſtuekælling	43
Bagerovn	72
Balance paa Lamper	97
Bankoſedler	37
Barkkar	39
Betlere	76
Biſlag	74
Bjælder	30
Blokhus	69
Blyvinduer	87
Boghvede	71
Bolleſtadbrødre	15
Bomuldshovedklæder	46
Bomuldstøj	46
Bondebrev fra 1649	140
Bondepolkaer	111
Bordbækning	100
Bordſkik	100, 130
Borter, ſilkeſyede	10
Brikker (Kokarder)	50
Brikker (Tallerkener)	100, 129
brolagte Veje	137
Brud	5
— til Heſt	128
Bruds Haar afklippes	8
Brudebord	133
— himmel	128
— krone	115
— paraply	128
— piger	128
— ſeng	8
Brygning	72
Brænderier	73
Brændeſtakke	94
Brændevin	72
— med Honning	117
—, Pris paa	80
Brændevinsboder	120
— brænding	72
— fælling	75
— pande	72, 80
Brød	71
Brød-Koner	120
Budſtikke	58
Bukkehorn	56
—, Melodi for	57
Bultvogne	30
Buxer af Bomuldstøj	46

	Side
Buxer, lange	50
Byens Fjæl	152
— Kjøp	152
Bygdemaal	23
Bymarker	65
Bønder gaar fra Gaarden	150
Bøsſer	61
— er Brødkroge	53
Baal paa Arnen	94
Daler	37
Dans	114
Dej	72
Dejtruge	69, 88
Digerdøden	86
Diſciplin i Kirken	142
Djævelen ſom brøl. Løve 33,	136
doble	119
Doner	54
Drank	73
Drikfældighed	147
Drikke den dødes Skaal	13
Drikkehorn	14
Drikkekalke	14
Drikkekar	11
— af Træ	11
— paa Ligkiſte	13
Dyrefigurer	7
Egefjedre	32
Ejendomme fredlyſes	125
Ejſſælskop	14
Ellekragen	55
Eva ſpinder paa Haandten	45
Exterierer	4
Falſk Spil	119
Faner i Koret	123
Farveri	43
Faſkiner	66
Fattigblok	78
— bøder	149
— bøſſer	120
— hjælp	152
— hus	154
— kaſſe	78, 149
— lemmer	78
— ſtuer	78
Fattige ved Gilde	116
Fed Garn	43
Fioliner, at ſtemme	112
Fioliſter	112
Fiſk, ſtegt	120
Fjerdingsmænd	120
Fjerpenne	110
Flos af Rensdyrhaar	6
Flæſkehætter	48
Flæſkekiler (Skjældsord)	115
Folkeløn	48
— poeſi	15
— ſtuer	79
Fordringer, uſikre	150
Forlovere	128
Forlæder	32
Forraadskamre	74
Frakker, kortlivede	50
Friiſes, H., Brev 1683	151
Fringen	114
Fuglevildt	54
Fyrſvamp	98
Fyrtøjer	95
Fællesjagt	60
Gade af Stalde	120
Gaſler	100
Gammelmandsballer	115
Gavlbænke	5
Geder	57
Gildesbord	115
— mad	71

	Side
Gildesmad for Faltigfolk	117
Gjedder	52
Gjær	72
Gjæſtekamre	74
Gløder, at gjemme	94
Graver	125
Griſſeri	104
Græstørvstage	122
Grød	71
— bøtte	71
Gudstjeneſte	50, 124
Gulv, at ſkure	105
— ſtrø med Granris	105
Guſtav-Adolfs Slanter	37
Hakke	64
Halvandenſtyvere	37
Halvſtob	80
Handel om Søndagen	120
Harer	55
Harpixlys	68
Hat	46
Havre	71
Hegn	63
Helvedeſlen	50
Herremænd gaar fra Gaarden	151
Heſteſlaaning	84
Heſtekjød	85
Heſtfolk	50
Hevelibøddi	15
Hexepulver	77
Hilſen	107
Holker	88
Hoſpitaler	149
Hue, Rævеſkinds	50
Hundſvot	30
Hungersnød	71
Husbehovskværu	69
Husflid	86
Husvæſen	100
Hvergarn	41
Hyldefløjte	113
Hængklæder	10
Hærfugle	54
Hø at gjøre	52
— bæres i Hus	65
Høbaare	65
Højſæde	5
Hønſebure	104
Høns i Sengene	104
— i Stuerne	104
Høravl	41 flg.
Haandarbejde, kvindeligt	6
Haandklæder, udſyede	10
— paa Ligkiſte	126
Haandkværn	69
Haandrokke	44
Haandſkrift (Fakſimile)	24
Haandten	44
—, brugt ſom Spyd	44
Haandtvæt	10
Haarpiſk	122
Ild, at gjemme	94
Ilde, hellige	59
Ildſtaal	97
— tøj	84
— vifte	89
Indbyrdes Undervisning	108
Indhus	74
Indſiddere	62, 78
Indſkrift paa Budſtikke	58
— paa Manglebræt	5
— paa Ølboller	15
Jagt	56
— dug	60
— foged	59
— partier	125

	Side
Jomfruer (Pægle)	75
Jordefærd	125
Julegilde	113
— ſtage	96
Jærnlampe	97
— plove	67
Kaffe	100
— drikkes af Herſkaber	101
— „ „ Bønder	103
— med Sirup	101
— priſer	101
— punſch	146
Kaneheſt	30
Karvebræt	84
Kaſtjetter	46, 48
Kaſteplads	120
Kirke	120
— blok	149
— gaard	120
— gaardsport	122
— klæder	48
— lade	121
— parade	50
— tavle	124
Kjenje	13
Kjæreſtegaver	5
Kjøbeknive	100
— tøj	44
Kjøretøjer	30
— veje	34, 137
Klangkiſter	114
Klapſko	39
Klarinet	113
Klaver	114
Kludekræmmer	109
Klædedragt	46
— kammer	51
— ſtænger	51
Knallar	44
Knallakjole	46
Knapformer	41
— huller	41
Knive, hjemmegjorte	100
Knotſkaal	14
Knæbuxer	46
Kobberpenge	37
Kobberplader	36
komme paa Knæerne	147
Kongeægt	68
Korn tørres i Ovn	66
Kortſpil	118
—, Forbud mod	119
Kragemad	85
Kramkiſters Indhold	111
Kratte	64
Kreaturer, at fodre	72
Kridtpiber	4
Kroer, priviligerede	75
Krofiuers Udſeende	75
Kvarter (Potter)	75, 80
Kvinder i hvidt	46
— i ſort	46
— til Heſt	35
— tærſker	67
Kvindeſadel	33
Kviſte	74, 75
Kværne	69
Kværnloven	70
Køgerſte	131
Kølekar	73
Køller	72
Kaadalys (Harpixlys)	68
Kaalfrø	81
Kaaſer	13
Lampe	68
—, Balance paa	97
Lamper fra Lilleaſien	97
— fra Oldtiden	97

	Side
Lampevæger	97
Lancaſter-Skole	108
Landsbyhoſpitaler	149
— malere	7
— ſkraaer	117
Landſtrygere	79
Langdanſen	134
— otte	69
— ſkier	4
lege drage Reb	118
— Enke	118
— gjøre Griſe	118
— krybe under Kjæp	118
— trænge Hareſkind	118
— paa Gade	118
— Rettergang	132
— ſlaa Trille	118
Legeſtuer	113, 116
Lerſtage	94
— tallerkener	131
Lidikop	14
Lig at bære	125
— at kjøre	125
— bærere	126
— baare	126
— klæde	126
— kiſte	126
— —, Haandklæder paa	126
Lod	6
Lodbrog	6
Lommeuhre	48
Lunte	95
Lygte	89
Lys	68
, rullede	68
— i Loerne	68
Lyſegarn	93
Lyſeſtager	69, 96
Lyſtighed	114
Læder at barke	38
Løfteſpandekager	117
Løjer i Langdans	134
Løsningstøjet	39
Løsgængere	148
Løveſlanter	37
Madlavning	100, 130
maje	114
Majſtang	114
male i Smug	70
Malt	72
— huſe	72
Mandsdragt	47
— ſadler	33
Manglebræt, Indſkrift paa	5
Mankeſtol	32
Marked	119
Markedsvindue	87
Maſk	72
Merſkumspiber	83
Meſſingfade	10
Midſommerbrud	115
Midſommernat	114
Morgenſnaps	101
Muſik	57, 111
Myndighedstegn	58
Mæſkning	72
Mæſkekar	72
Mæſkſaa	73
Møller	69
Møllevej	139
Mønſterbog fra 1572	9
Nodelærde	114
Noder	113
Næver (Bark)	39, 110
Næverſaalen	39
Nørrebænk	5
Naals Traad	41
Officerer	50

	Side
Ord, unyttige	149
Orgel	114
— tramper	86
— værk	87
Otte	68
Otteſang	68
Overlæbe, at ſværte	50
Overſkjæg, ſort	50
Overtro	59
Oxer	67
Pandekager	71, 116
Pandekagesnaps	130
Papagøjetapeter	9
Papir	109
Papirspenge	37
Pattehorn	8
Pengeſedler	36
Penneſkafter	110
Pibekande	12
— fjedler	73
Piberdreng	128
Pindeharve	66
Pindehække	31
Plaſkmøller	138
Plat og Krone, at kaſte	119
Plejler	67
Ploven, en Trækrog	66
Pløkke	39
Polka	107
Porcellænstallerkener	100, 130
Porskviſte	82
prente	107
Prædikeſtol	123
Præſt rider til Kirke	122
Punſch	146
Puſter	89
Rakker	84
— gjerning	84
Rakkerkvægt	85
— kule	84
regne	109
Ridedragt	48
— tid	34
Rigsdalere	37
Rigsdaler-Bankoſedler	38
Ringer og Graver	125
Rug	61, 71
Rundſtykker	37
Runer	44
Ræve	55
— grav	61
— gruber	55
— jagt	55
— ſax	55
Røgtobak	82, 83
Røſer	66
Raadhusbøſſer	149
Sadler	33
Safian	48
Saltholker	88
— truge	88
Sang	111
Sankt Hans Aften	59
Sedler	36
Segl	66
Sejerstegn i Kirken	124
Sejler (Mølleſten)	69
Seletøjer	32
Selvforbrænding	148
Sengehalm	105
Sengen, Skarndynge under	105
Sengeſteder, Legeplads	105
Sengetæpper, laadne	105
—, vævede	6
Sengklæder	105
Sexſlanter	37
Sextenſtillingsſedler	36

	Side
Sivvæge	97
Skaftkop	14
Skilling Banko	37
Skindberedning	39
— buxer	48
— punge	83
Skjænkestuer	74
Skolemester	106
Skomagere	38
— paa Markeder	41
— gik om og syede	40
— mange i een By	41
Skosmørelse	39
Skotøj	39
—, Arbejdsløn for	39
—, Markeds-	41
—, Priser paa	40
Skovbrug	61
Skraa	82
Skralder	59
skrive	107
Skrivpapir	111
Skrædder	40
Skvatmøller	69
syde i Bryllup	133
— i Graven	128
Slagsmaal	119
Slæder	30
Smageske	71
Smeddearbejde	85
Smugkroer	73
Snedkerarbejde	86
Snippeskaal	14
Snustobak	82
Sognestue	121
Soldater	50
Sommertrøjer	48
Sortspætter	55
Soven i Kirkerne	124
Spange	53
Spegesild	100, 120
Spektakel i Kirken	122
spille Fiol	107
— til Dans	113
Spillemand	114
Spillemands-Tallerken	135
— -Vise	117
spinde undervejs	44
Spindebrikker	44
— koner	43
„Spindekone" (Legetøj)	44
Sporer	34
Springøvelser	118
Springstikker	90
— stok	118
Spyd	59, 61
Spøl	72
Staalpenne	110
Stakler, følge „avet omkring"	152
Stalde, Gade af	120
Standkar	11
Sten og Staal	97
Stigbøjler	33, 34
Stikkekælling	91
— stager	91
Stodderkonge	149
Stokken	122
Storebord	5
Stortrøje	50
Straffelov for Drankere	148
Strænge at stemme	112
Strømper	46, 48
Strømpebaand	46
Stubmøller	139
Stue	74
— bryllup	128
— hus	74
Styver	37
Støvler	38
„Svedjeland"	61

	Side
Svedjeland, Forbud mod	63
Svovlſtikker	95
Svovgtyvedalere	38
Sødgrød	71
— pyntes	71
Sølvſkeer	129, 131
Sørgedragt, kvindelig	127
Tagvinduе	5
Tapeter af Lærred	7
— af graat Papir	111
— , Efterligning af flamſke	9
— , at male	7
— fra Halland	8
— fra Jemteland	7
— fra Skaane	8
— , malede	7
— med geometr. Mønſtre	9
Tapeters Overſkrifter	8
Tatere	76
Tenor	112
Tiggere	75
Tiggerkølle	79
— ſtav	150
Tintallerkener	117 129
Tiurer	54
Tjære-Lampe	68
Tobak	81, 141
— foragtes	141
— lovpriſes	142
Tobaksavl	81 82
— drikkere	141
— mixtur	141
— punge	83
— ſpinderi	82
Toldekværn	69
Tolvſkillingsſedler	38
Toſtyvere	37
Trangsatteſt fra 1698	152
Tredalere	38
Treſtyvere	37
Troldomskunſter	77
Trommer og Trompeter	128
Trœakſler	30
— boller	45
— kar, drejede	45
— kopper	45
— krog (Plov)	66
— ſkeer	129
— tallerkener	100 129
— tromle	66
— piber	83
Trøje, langlivet	46
Traad at ſværte	41
Tuſkhandel	80
Tyſk-Øl	145
Tyvekiſte	87
Tœllelys	92
Tændſtikker	93, 99
Tœrninger	119
Tœrſkemaſkine	67
Tøj, hjemmegjort	41
Udriderøl	128
Ufredsfugl	54
Ugeløn	38, 108
Ulykkjæde	48
Ulfeld, E.; Stiftebrev 1676	151
Ulve	56, 57
— jagt	59
— nœt	58
Undervisning	106
— , indbyrdes	108
Uniform	50
„Unyttige Ord"	149
Urfugle	53
— kjer	53
Utøj	79
Vadmel	41, 50

	Side
Valborgsblus	59
Valhorn	56
Valle- og Vanddrik	145
Vandmøller	69
Vand- og Brødſtraf	145
Vareſkaale	14
Veje, brolagte	137
Vejler	138
Vejrmøller	139
Vinterdragt	48
Worms Indberetning 1648	144
Voxlys	68
Vraaſkab	10
Væger af Skjætteblaar	68
Væglere	120
Vælling	71
Vævеſtol	6, 43
„Vønderbro"	137
Øl	72
Ølauſa	14
— boller	12
— buve	14
— gumſe	14
— gaas	14
— kjenje	13
— ſkaale	15
Øſer	88

Billeder.

Fig.		Side
1.	Standkar. S.	11
2.	Pibekande. S.	12
3.	Kaaſe. N.	13
4.	Kaaſe. S.	14
5.	Drikkelag. S.	15
6.	Kjenje. N.	17
7.	Tappeſkaal. S.	18
8.	Ølgaas. N.	20
9.	Ølgaas. N.	21
10.	Drikkeſkaal. S.	22
11.	Mankeſtol. S.	31
12.	Mankeſtol. S.	33
13.	Kvinde til Heſt. S.	34
14.	Kvindeſadel. S.	35
15.	Plade. S.	36
16.	Badſtue. S.	42
17.	Haandten. S.	44
18.	Eva ſpinder paa Haandten. D.	45
19.	Smaalænding. S.	47
20.	Smaalænding. S.	49
21.	Bukkehorn. S.	56
22.	Budſtikke. S.	58
23.	Jagtdug. S.	60
24.	Gammelt Hegn. S.	62
25.	Nyere Hegn. S.	63
26.	Hakke. S.	64
27.	Kratte. S.	46

Fig.		Side
28.	Høbaare. S.	65
29.	Plov. S.	66
30.	Pindeharve. S.	67
31.	Skvatmølle. S.	70
32.	Grødbøtte. S.	71
33.	Indhus med Kviſte. S.	74
34.	Indhus, gammeldags. S.	76
35.	Bakkeſtue. S.	77
36.	Tiggerkølle. S.	80
37.	Snuskværn. S.	83
38.	Blyvindue. D.	87
39.	Trækar fra Oldtiden. D.	88
40.	Ildviſte. D.	89
41.	Folk med Springſtikker. S.	90
42.	Springſtikke i Jærnklemme. F.	91
43.	Springſtikke, brændende. F.	92
44.	Stikkekælling. F.	92
45.	Stikkekælling. S.	93
46.	Lyſeſtage af Ler. S.	94
47.	Lyſeſtage af Jærn. S.	95
48.	Lyſeſtage af Træ. S.	96
49.	Lampe. D.	97
50.	Ildſtaal. S.	98
51.	Fyrtøj. S.	98
52.	Broncekniv. D.	99
53.	Bondeſtue. S.	102
54.	Bondeſtue. S.	103
55.	Gravkors. S.	121
56.	Folk i Stokken. D.	123
57.	Sørgeklædt Kvinde. S.	127
58.	Brud. S.	129
59.	Brudedans. S.	132
60.	Brudebord. S.	133
61.	Djævelen ſluger et Menneſke. D.	136
62.	Djævelen ſluger et Menneſke. S.	136

D. Danmark. F. Finland. N. Norge. S. Sverrig.

Indhold.

	Side
Indledning.	
Nordiſka Muſeet i Stockholm	3
Kvindeligt Haandarbjd.	6
Drikkekar	11
Jonas Stolt's Haandſkrift	23
Jonas Stolts Optegnelſer.	
Kjøretøjer	29
Seletøjer	32
Ridetøjer	33
Møntſorter	36
Skomagere	38
Skræddere	40
Hjemmegjort Tøj	41
Kjøbetøj	44
Klædedragt	46
Mark og Skov	51
Jagt	53
Avlsbrug	61
Møllebrug	69
Brændevinsbrænding	72
Drikkeri	73
Betleri	75
Tobaksſpinderi	81
Nakkergjerning	84
Sløjd	85
Ild og Lys	89
Husvæſen	100
Undervisning	106
Lyſtighed	111
Kirke og Kirkegaard	120
Jordefærd	125
Bryllup	128
Tillæg. (Særlig danſke Forhold.)	
Kjøreveje	137
Skvatmøller	138
Markeder	139
Tobaksrygning	141
Brændevin og Drikkeri	144
Fattighjælp	148

Sag-Regiſter ... Side 156
Billeder ..... Side 164

»Udvalget for Folkeoplysnings Fremme« har udgivet som »Folkelæsning« Nr. 168:

H. F. Feilberg:

Dansk Bondeliv,

saaledes som det i Mands Minde førtes, navnlig i Vestjylland.

Med 49 Figurer og et Tillæg.

2 Kr. 50 Øre.

Aargangen 1889 af „Folkelæsning" omfatter:
(Subskriptionspris 4 Kr.)

Nr. 167. Smaastykker. Sextende Binds første Hefte: A. Ingerslev: En fri Rigsstad paa Luthers Tid. Med 7 Billeder. — C. A. Thyregod: Skildringer af det virkelige Liv. 22. De gamle i »Selveje«. — C. G.: Den kirgisiske Steppehøne i Danmark 1888 . . . . . 60 Øre.

Nr. 168. Feilberg, H. F.: Dansk Bondeliv, saaledes som det i Mands Minde førtes, navnlig i Vestjylland. Med 49 Figurer og et Tillæg. . . . . 2 Kr. 50 Øre.

Nr. 169. Andresen, A.: Charles Dickens's Levned tillige med et Udvalg af hans tidligste Arbejder. Med 5 Billeder . . . . . 1 Kr.

Nr. 170. Smaastykker. Sextende Binds andet Hefte: V. Munck, Præst i Herlufsholm Sogn: John Howard, Fængslernes Reformator. Død 20. Januar 1790. Med Portræt. — Chr. Grønlund: Om nogle Vakcinationer. . . . . 45 Øre.

Nr. 171. Bang, Vilhelm: Den danske Kirkes Historie i Kristjan den tredjes Tid. Med 7 Billeder . . . . . 80 Øre.

Af **Aargangen 1890** er allerede udkommet:
(Subskriptionspris 4 Kr.)

Nr. 172. Rønning, F.: Johannes Carsten Hauch. En Levnedsskildring med et Udvalg af hans Digte. Med Portræt . . . . . 60 Øre.

Nr. 173. Carl Bloch. Udvalg af hans Kunst og Lidt om ham selv. (Et Billedhefte, indeholdende Gjengivelser efter Kunstnerens Malerier, med Levnedstegning og Forklaringer) . . . . . 2 Kr.

Dette Hefte, som er i Folio, regnes at svare til 16 Ark Text i »Folkelæsning«s sædvanlige Format.

G. E. C. Gad,
Universitetsboghandler,
Vimmelskaftet 32, Kjøbenhavn K.